

strategije, krene na otvoreni fizički genocid uz upotrebu cjelokupne oružane sile tzv. JNA i već stvorenog četničkog pokreta u Srbiji, Hrvatskoj, Crnoj Gori i Bosni i Hercegovini, hrvatskog, bošnjačkog i albanskog naroda.

Velikosrpski program na čelu s Miloševićem i kasnije njegovim pionima u Hrvatskoj dr. Jovanom Raškovićem i kasnije Milanom Martićem, Milanom Babićem, i u Bosni i Hercegovini Radovanom Karadžićem, Momčilom Krajišnikom, Ratkom Mladićem, Biljanom Plavšić i ostalima, uspjeli su, obzirom na to da su uzeli sve arsenale oružja iz skladišta JNA i upotrijebili samu armiju kao instrument genocida, da sa svim sredstvima razori Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu, pobije, masakrira, siluje i istjera što više Hrvata i Bošnjaka iz ove dvije republike. Na međunarodnom diplomatskom planu srpski je čimbenik pod firmom lažne tvorevine SRJ pokušao optužiti Sloveniju, Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu za separatistički zločin i dobiti podršku za kažnjavanje ovih naroda i njihovih političkih i duhovnih elita koje su krenule preko demokratske volje naroda u izlazak iz bivše Jugoslavije. Nažalost, svjetski čimbenici u okviru čega nisu bile Sjedinjene Američke Države, dali su podršku Miloševićevoj armadi i zločinu da u kratkom roku završi svoj zadatak i spriječi izrastanje novih samostalnih demokratskih država. Mi, intelektualci i moralni ljudi Evrope, moramo sagledati sve razloge i prljave metode koje je većina zapadnih čimbenika primijenila protiv opravdane borbe za osamostaljenje novih država u borbi s velikosrpskim genocidnim imperijalizmom. Umjesto da Zapad i Ujedinjene nacije stanu na stranu legitimnih prava hrvatskog, slovenskog i bošnjačkog naroda kao i prava drugih koji žele na tlu eks-Jugoslavije stvoriti svoje suvremene države, političkom voljom svojih građana i naroda preko referendumu i slobodnih izbora i da spriječe srpske rasiste, jugoslavensku armiju naoružanu do zuba u njihovu naletu na nevine građane tek stvorene države, oni su se uhvatili jalovih diplomatskih rituala i pregovora koji su faktički izjednačili nosače genocida i agresora a to je Slobodan Milošević i njegovi pioni u Bosni i Hercegovini i Hrvatskoj i žrtve genocida a to su Bošnjaci i Hrvati i njihove tek stvorene države međunarodno priznate Hrvatske i Bosne i Hercegovine. Zapad je i pored iskustva s njemačkim fašizmom koji je prouzročio tragične posljedice kao i iskustva s velikoruskim komunističkim rasizmom koji je progutao desetke miliona pripadnika malih naroda, ali i slobodarske snage ruskog naroda, prihvatio zakon sile i zločina i zaboravio na svo tragično iskustvo u ovom stoljeću.

Međutim, Zapad nije računao ili bar njegove vladajuće elite (isključujem tu Njemačku, Svetu Stolicu i u posljednje vrijeme Sjedinjene Američke Države kao i mnogobrojne humanitarne asocijacije koje se bore protiv genocida) da će hrvatski i bošnjački narod biti sposobni da se u borbi za svoj opstanak, slobodu, pravdu i budućnost mogu oduprijeti ovom genocidu jer je to pitanje biti ili ne biti na ovoj geostrateškoj političkoj i životnoj sceni. Ovim povodom se mora

istaći da je pokazano da nitko ne može, bez obzira na odnos vojnih, diplomatskih i gospodarskih snaga zaustaviti drevne i nove nacije da stvaraju svoje samostalne države i da izlaze iz imperijalno-okupatorskih država ma kako se one zvale. Hrvatski narod ne želi voditi rat protiv srpskog naroda, dapače želi surađivati i kooperirati sa slobodnom i demokratskom Srbijom i želi dati sva prava Srbima u Hrvatskoj kao ravnopravnim pripadnicima slobodne Hrvatske, ali se sa srpskim genocidnim imperijalizmom mora obračunati i u tom pravcu ne može biti nikakvog kompromisa. Sada je evidentno pokazano da narodi koji se bore za nezavisnost i slobodu imaju jednu ne samo civilizacijsku i moralnu superiornost nego mogu biti i vojno superiorni. Ali isto tako Hrvatska i njena demokratija i javnost ne smiju ništa ponoviti iz arsenala srpskog genocidnog imperijalizma i arsenala nekih pogrešaka svoje vlastite prošlosti nego moramo učiniti sve da nezavisnu, demokratsku i međunarodno priznatu Hrvatsku i međunarodno priznatu i multinacionalnu Bosnu i Hercegovinu na najvećim tekovinama duha, morala, civilizacije i pravde kojeg su ostvarili Zapad i čovječanstvo, boreći se za dostojanstvo, integritet, slobodu i mjesto pod suncem svakog pojedinca, nacionalne grupe i svakog naroda. Zato smo protiv tendencija jednopartijskog monopola u Hrvatskoj, manipulacija i blokada javnosti, zato smo za parlamentarnu demokratiju, nezavisno sudstvo, slobodu i stabilnost ljudi, cirkulaciju i kretanje kapitala, roba i informacija. Također smo za stalno kritičko preispitivanje svih ustanova i metoda koje Hrvatska sad upotrebljava i njihovo dovođenje u sklad s principima ljudskih prava, demokratije i slobode. Protiv smo osvete i revanšizma i zato smo kao pripadnici zapadne i kršćanske uljudbe za toleranciju, uvažavanje, plemenitost i suživot, ali tek onda kad zločinci budu poraženi i stave mač u korice i kad narodi koji su započeli ovaj rat skinu svoje diktatore i zločince i pomognu da se izvedu kako pred njihove sudove pravde tako i pred Međunarodni sud za ratne zločine u Hagu (Den Haag).

ZAGOVARA LI SRPSKO-PRAVOSLAVNA CRKVA RELIGIOZNU I NACIONALNU MRŽNJU?

Do sada na zapadu nije postojala instanca koja bi crkvu mogla povući na odgovornost za duhovno saučešće u ratnim prestupima. Unutrašnje crkveno sudovanje još od inkvizicije važi samo za odstupanja u sopstvenim redovima. S obzirom na duhovno trovanje izvora na balkanskom ratištu danas bi ipak čitava jedna doktrina morala biti optužena.

Istina, sa stidom se moramo podsjetiti, kako trijumfalno Katolička crkva slavi najnovije vraćanje oblasti Slavonije i Krajine. U njihovom zvaničnom organu "Glas koncila" to zvuči ovako: "Hrišćanstvo je - uprkos svih slabosti i nedostataka - tako duboko proželo svijest i opštu podsvijest, da je rat bilo moguće voditi po najvišim mogućim humanitarnim standardima". I još ovo: "Kakvo pravo kritike imaju pripadnici nacija, koje u svojoj historiji nisu nijedanput imali ni približno takvo dostignuće?"

Dok se tako pretjeruje sa hrvatskim šovinizmom, a on se razgorijeva s produžavanjem trajanja rata i stalno izaziva ljutnju zapadnih nacija, srpski mesijanizam se pokazuje kao teološki utemeljen. Ovaj crkveni iskaz o političkim događajima na Balkanu, kod procjenjivanja stanovišta pravoslavnih Srba, ima utoliko veću težinu što upravo zapadni protestantski krugovi pokazuju izvjesno razumijevanje prema tim stanovištima. Ako čovjek, pri tome, neće da prihvati istinu da istrajavanje na zabludi o progonima katkada graniče sa pravdanjem Srpske pravoslavne crkve u odnosu na genocid usmjeren prema bosanskim Muslimanima, odnosno radikalno sprovođenje vizije o velikoj Srbiji, te da je konačno usmjereno i protiv svih nesrpskih crkava Zapada. Je li moguće da su čelni funkcioneri gotovo svih velikih crkava na nebrojenim mirovnim samitima srpske episkope doživljavali kao miroljubive i sasvim uvidavne - a time Beogradu pružali snažnu podršku.

Zadržimo pred očima najprije vokabular uz čiju pomoć Srpska pravoslavna crkva želi probuditi saučešće. Najnoviji primjer pružio je patrijarh Pavle povodom oslobođenja Krajine. Pod motom: "Ovo je historijski trenutak, naša golgota" i pozvao javnost da ne dozvoli "istrebljenje jednog čitavog naroda". Nakon smrti i protjerivanja "stotina hiljada pravoslavnih Srba iz Hrvatske", od

1991. godine, ovo je sada "najužasnije etničko čišćenje... najveći egzodus civilnog stanovništva u bivšoj Jugoslaviji". Da se ovo sada može dogoditi pred očima čitavog svijeta ocjenjuju episkopi kao "još tragičnije od (postupaka) pod fašizmom i fašističkom ustaškom državom Hrvatskom iz 1941. godine". Brojne podatke originala Tanjug, međutim, morade korigovati za jednu ili dvije nule.

Za takvu viziju propasti nalaze se i odgovarajuće biblijske metafore, kao što su "milionski martirijumi", "žrtvovanje Srba od krštene braće" u Bosni i Hercegovini, hrvatskom genocidu i muslimanskoj težnji za svjetskom vlasti, ili "mi smo sa Kristom razapeti", a također i "krv koja se i tada i danas lije za vjeru i otadžbinu, za grobove i svetinje". Ovdje se tačno prelazi na narodne motive, kad Patrijarh hrvatske Srbe naziva "naše sunarodnike iste vjere i krvi", koje očekuje jedna "još smrtonosnija nevolja", ili kad vladika bački, Irinej Bulović, na srpskom kongresu pisaca, na kome je bilo optuženo uznapredovalo "rasrbljivanje", kao odmazdu preporuča "jedinstvo osjećanja i ideologije" čije je "srce Srpskopравoslavna crkva" do najnovijeg poziva Svetog sinoda za novu "vladu narodnog povjerenja" radi zaštite "biološki ugrožene egzistencije Srba".

Upravo zato je nepodnošljiv izloženi žrtveni jezik, kad Srbi historijski utvrđeni pojam genocida sračunato prenose na sopstveni položaj danas. Pošto konstruisana vladličanska objašnjenja nemaju sistematizaciju počinjenih genocida nad Srbima, ona se gotovo u formi iščitavanja knjige ponavljaju. Za bližu prošlost crkveno rukovodstvo razlikuje "dvije vrste genocida: fizički od 1941. do 1945. godine i duhovnomoralni od 1945. do 1990. godine. Od 1991. godine vladike su se u pozivima smjesta okrenule "protiv jednog dvostrukog genocida: jednog fizičkog kao i jednog duhovno-pravnog genocida, koji će se provoditi protiv srpsko-pravoslavnog naroda" (u oba slučaja se misli na navodno potiskivanje i ugrožavanje od Muslimana i kosovskih Albanaca). Istovremeno je - neadekvatnim poređenjem - došlo do izrugivanja jevrejskim žrtvama, kad je u maju na jednom komemorativnom skupu u jednom bivšem koncentracionom logoru crnogorski mitropolit Amfilohije, zajedno sa ultranacionalistima novoosnovanog Kongresa srpskog jedinstva, današnje - od Srba počinjene zločine - izjednačio sa "genocidom koji su nad Srbima počinile ustaše". Isti dostojanstvenik je takođe ustvrdio "pravoslavne Srbe neće niko da razumije", a njihova sudbina slična je jevrejskoj. Slično tome je rečeno u - pod pečatom patrijarhata razaslanom - proglasu u avgustu 1995. godine, nakon operacije "Oluja": "Naš narod je žrtva masovnog ubijanja, prije svega zbog njegove pravoslavne hrišćanske vjere... Vidimo direktnu paralelu između tadašnjeg progona i ubijanja jevrejskog naroda od strane njemačkih nacista i danas nad Srbima počinjenim grozotama". Ili, kako to glasi u varijanti vladike Zagreba, Ljubljane i čitave Italije, Jovana: "Mi smo Palestinci Evrope". Tvrdo glavi Amfilohije crnogorski onda je rezimirao: "Ali sveti rat se nastavlja!"

Tako uopšteni i pojačani, ovdje gotovo proizvoljno izabrani, iskazi o žrtvenoj ulozi Srba, nalaze se u svim crkvenim dokumentima od sredine osamdesetih godina, da to dopušta povlačenje paralele sa političkom kampanjom koju je ustanovio Milošević. Pri tom je u odnosu na Hrvatsku visoko kotirala opasnost jednog novog fašizma u tradiciji ustaške države i u odnosu na Bosnu preuveličavanje "predstojećeg" uzimanja vlasti fundamentalista. Scenario o ugroženosti tako je sistematski pripremao tlo za ukidanje autonomije Albanaca na Kosovu kao i za intervenciju i secesiju Srba u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini.

Da bi priče o "odbrambenom ratu" Srba dospjele do konkretnih ljudi, vladika Irinej je u Grčkoj u oktobru 1992. godine iznio formulu: "Udružene sile Vatikanskog svjetskog crkvenog savjeta i muslimana, većim dijelom potomaka onih Srba koji su prešli na islam, okrenule su se protiv dijelova srpskog stanovništva u okviru današnje Hrvatske, Bosne i Hercegovine i Kosova, sa namjerom da istrijebe Srbe i totalno ih unište". Patrijarh Pavle je njegov poziv na "oružanu samoodbranu" zasnovao između ostalog na navodnoj "bestijalnoj likvidaciji pravoslavnih Srba od strane muslimanskih vlasti u Sarajevu": "Ako je volja božija, da se vodi rat, svaki Srbin treba da se, vjeran historijskom duhu srpskog naroda viteški i herojski bori". Svoj apel "na čitavu srpsku naciju" da se "oružjem u ruci bori za preživljavanje" ili da "se podigne na odbranu vjekovnih prava i sloboda", ne jedanput je naglasio od 1991. godine. Budimpeštanski vladika Danilo Krstić u zanosu je Srbima potvrdio "ne samo pravo, nego i dužnost za ubijanje", kao zaštitu pred papskim "krstaškim ratom protiv Srba", koji ide ruku pod ruku sa svetim ratom muslimana protiv srpskog stanovništva Bosne. Združivanje ratoborne nacije i crkve na nezgrapnan način izbilo je na vidjelo prvi put u maju 1993. godine, kad su četiri srpske vladike zajedno sa intelektualcima "pravoslavnoj ruskoj braći" uputili poziv za rusku vojnu pomoć: "Vaše brodove sa Dunava uputite da plove i u Jadranskom moru, želimo da se vaši avioni pojave na našem nebu. Pomozite nam, da se oslobodimo naših tamničara" (Mislili su na "zapadne velesile").

Vodstvo Pravoslavne crkve u obje prethodne ratne godine dosljedno je negiralo barbarske postupke srpske strane i opravdavalo ih kao protivodbranu. Zamjenjivanjem počinioca i žrtve patrijarh je za Božić 1991. godine, opomenuo svoje stado da "zločine zločincima ne naplaćuje istom mjerom"; Srbi ne treba da osporavaju "neprijatelju" ulogu Kaina, koji je ubio brata, pošto su se složili da ga na isti način ubiju. Groteskne poteze priprnilo je negiranje masovnog silovanja muslimanskih žena, kad su srpske vladike ova nedjela pokušali prebaciti na žrtve. Tako se sarajevski (dabrobosanski) mitropolit Nikolaj uzdigao do tvrdnje da monogamni Srbi ne siluju, nego to čine sami muslimani, pošto su oni tek nedavno napustili poligamiju. Izvještaji koji su se na ovo odnosili Vrhovno islamsko starješinstvo okarakterisalo je kao laži.

Srpska crkva i država su ušle tako daleko u kobnu "svetu alijansu", političkim zahtjevom Srba kao najvećeg južnoslavenskog naroda¹ i već od 19. stoljeća se legitimiralo kao jezgro dogovora južnih Slovena, vjerski se još legitimira polaganjem prava da bude i predstraža pravoslavnog hrišćanstva prema islamu i katolicizmu. Pri tom srpsko pravoslavlje igra ključnu ulogu kroz posebnu formu njenog crkvenog učenja: kult svetog Save ("svetosavlje") centrira sve nacionalne vrijednosti na bogočovjeka, sa posebnom spoznajom o jedinstvu srpskog naroda koju je iskusio u njegovoj crkvi. U suprotnosti sa tim stoje "jevrejizirani evropejci", koji su "postali zapadni hajdnovski jeretici" i izdali svoje hrišćanske temelje. Kult svetog Save time upada u opasnu blizinu učenja o "nadjudima" i istovremeno degradira iskaz o razrješenju kroz Krista. Samovoljno nacionalno crkveno učenje tako premješta opštu pravoslavnu dogmatiku. U vezi s kosovskim mitom (srpski poraz 1389. godine u sukobu sa Turcima pretvoren je u nebesku pobjedu - "kosmičku katastrofu") razvio je kult svetosavlja u neku vrstu preobraženog nacionalnog mazohizma, koji utiče i na nereligiozne generacije. Vjerovanje u metafizičku veličinu ovog poraza obavezuje pojedine indoktrinirane Srbe na osvetu bilo kada. U oslobodilačkim borbama prošlih stoljeća isplivalo je značajno izjednačavanje: "Ko se ne osveti, taj se ne posveti".

Specifično srpski mesijanizam bio je posljedica, koja je kroz savremene teologe stekla svoju populističku kovanicu. Tako kod njihovog najmlađeg učenika hercegovačkog vladike Atanasija Jevtića. U jednom troskočnom postupku on je izveo "poseban položaj Srba u svetom planu božijem" i razvija megalomanski koncept o srpskom narodu kao "produhovljenom božijem narodu", koji jevrejskom narodu osporava titulu "posebne izabranosti". U crkvenim časopisima ukazuje se da je srpsko nebo najveće, pošto je on potpuno nevina žrtva i tome slično. Sam se pri tom ne uplaši od bogohulnih poređenja, makar u tvrdnji, prema kojoj su muke srpskog naroda veće od Isusovih ("On je trpio pet sati na krstu, a srpski narod pet stotina godina pod turskim jarmom"). Zajedno sa kolegama-teolozima i poznatim eksponentima zavodljive pravoslavne misionarske samosvijesti, mitropolitom cmogorskim Amfilohijom, kao i vladikom bačkim Irinejom, vladika Atanasije podržava volju njegovog naroda da izdrži. Međutim, on u tom trenutku Srbima pripisuje neubičajeno veliku spremnost na žrtvovanje, sposobnost podnošenja patnji i nepobjedivost. Narodu koji doduše posjeduje "ratničke vrline" on istovremeno prvenstveno pripisuje golubiju blagost i spremnost za mir", da ipak nije agresivan i nije osvajački i ekspanzionistički raspoložen, kako to pokazuje njegova historija. Isti vladika bio je takođe, tačno prije mjesec u posjeti svom narodu u Krajini i pozivao ga na "borbu do posljednjeg čovjeka".

¹ "Südslavisches". To je, također, uporno širena neistina. Bugari su i sada i ranije bili brojniji (primj. Red.).

Sasvim u smislu njihovog teološkog učenja, u ratnim vremenima navedene vladike danas bjesne protiv svih koji u zemlji drugačije vjeruju. To su za Atanasija protestanti, baptisti, Jehovini svjedoci, a naročito "religiozno opustošeni" adventisti i "neprijatelji svega za šta se Srbija zalaže". Posljednji su uz to - sa njihovom "propagandom koja ubija duše - vukovi u ovčijoj koži" - jedna sekta "u čitavom svijetu poznata kao agresivna, zapadno orijentisana, ekstremno protestantska i fanatična anti-pravoslavno i antihrišćanski usmjerena. Njeni korijeni su u Americi kao i svega đavoljega što nas tare..." Da bi protjerali "protestantski zapad" sa njihovim pripadnicima sa teritorije Bosne i Hercegovine koju kontroliše srpski agresor vladika Atanasije i mitropolit Amfilohije povezali su se sasvim otvoreno sa ekstremnim paravojsnim udarnim trupama. U zapadno orijentisanoj Hrvatskoj, naprotiv, evangelističke grupe uživaju mnogo simpatija.

Koliko je srpski kler u svom nacionalno-klerikalnim fiksidadejama opsjednut pokazuje preorijentacija episkopa od Miloševića na Karadžića. Dok je početkom avgusta Sveti sinod od prvoga zahtijevao ostavku, jer je "počinio izdaju Srba u Bosni i na Kosovu, od proglašenja srpskog embarga protiv samozvane Republike Srpske na Palama, beogradski episkopi se udvaraju njenoj vodećoj figuri kao posljednjem garantu njihovog kursa jedinstva i osigurali mu "neumorni rad i punu podršku" Srpske pravoslavne crkve. Jer svima njima još uvijek leži na srcu sudbina Kosova. Uzrok za tamošnju prevagu Albanaca od Drugog svjetskog rata vladika Irinej (za njega je riječ "srpski" najvažnija riječ poslije riječi "bog") vidi u "genocidu, kojega su Titovi komunisti počinili protiv srpskog stanovništva na Kosovu". Da bi tu moglo biti slijedeće ratište, za koje Pravoslavna crkva snosi sukrovicu, nikoga već odavno ne plaši. Ipak, dva pomenuta episkopa, Amfilohije i Atanasije, kao i pravoslavni raško-prizrenski vladika Artemije su zajedno sa 50 eksponenata ekstremnodesnog krila, 20. maja, u kosovskom manastiru Gračanici proglasili "**Nacionalno vijeće za traženje priključenja Kosova Srbiji**". Činu su prisustvovali Karadžić, Milan Martić i Vojislav Šešelj. Njihov proklamovani cilj je masovno iseljavanje 670.000 Albanaca, koji su tamo navodno od Drugog svjetskog rata naseljeni. Na njihovo mjesto treba naseliti srpske izbjeglice iz Bosne, 3.000 Srba iz Krajine već se tamo nalazi. Ostatak autonomnih prava domaćih Albanaca su ukinuti. Jer Kosovo, kao srpska "sveta zemlja" i "kolijevka pravoslavnog srpstva" je od starina do sada sačuvano srpskom narodu. Za novo ratište već egzistira brošura: vladika Atanasije objavljuje je sada za zapadne čitaoce pod naslovom "DOSIJE KOSOVO". Pod naslovom "KOSOVSKI TESTAMENT" srpskoj publici je već poznata kao zbirka dokumenata, čiji su motivi i vođstvo budućeg "džihada" pravoslavnih Srba na Balkanu očigledni. Njihov kler je široko potpomogao prisilnu srbizaciju.

I kada se danas Crkva oficijelno ograđuje od nasilja, ona nije bila protiv hladnog, administrativnog razdvajanja etniciteta. Naročito ne ako su tim bili

pogođeni pripadnici nepravoslavnih konfesija u nacionalno mješovitim naseljima. Najnovija gomila hajkačkih brošura, koje su se našle u pravoslavnoj crkvi u Jasenovcu poslije ponovnog oslobođenja zapadne Slavonije govori sama za sebe. One su isto tako širene u Krajini i do danas su besplatno podijeljene u svim okupiranim oblastima Bosne. Što god se od arhaizmu sklonih izljeva mržnje protiv otpadnutih bivših pravoslavaca ovdje iskopa ispunjava stvarno stanje huškanja naroda. Jalovi ispadi prijete "heretičkim katolicima", "protestantizmu, onom prirodnom i legalnom čedu papizma sa njegovim skolastički izokrenutim, racionalističkim stavovima". Oni osuđuju svaki "ekumenizam - skupni pojam za pseudo-hrišćanstvo, pseudocrkava zapadne Evrope, koji nisu ništa drugo nego heretici..., tu ne postoji nikakva bitna razlika između papizma, protestantizma, ekumenizma i drugih sekti", kojima se odriče vrijednost njihovog sakramenta. Pošto "samo bogočovjeku i gospodinu Kristu i njegovoj pravoslavnoj crkvi" pripada pravovjernost, postoji jedini izlaz iz toga, da katolici i protestanti moraju "u dubokom pokajanju u istinsku Kristovu crkvu" preći. Drugačije oni ne mogu biti spaseni". Tu opet iskrsava, slika o "nasilnom pokrštavanju" (svojevremeno i pod ustaškom Hrvatskom), ovaj puta sa obrnutim predznakom... Pamflet se takođe bavi i starim sporom sa Jevrejima: "Krist je bio Jevrej samo po materi, pripadao je narodu među kojem se najprije pojavio". Otuda, biti protiv Jevreja, ne znači biti i protiv Krista, jer "ako je neko protiv Jevreja, kako on može biti i protiv Krista", protiv Jevreja se borimo 2.000 godina?"

Svi takvi, djelimično verbalni ispadi, kod gore pomenutih teologa su samo pabirčenje prijašnjih i savremenih generacija. I za "vrijeme poslije" postoje pripremljeni koncepti. Čim administrativno etničko raščišćavanje puta bude završeno bosanski Srbi će se okrenuti "duhovnom čišćenju".

Jedini - po njegovim namjerama - Karadžiću vjeran ultra-ortodokсни crkveni časopis je "SVETIGORA" (br. 35/36. iz marta 1995.). Njegova 34-godišnja praksa kao psihijatra u Sarajevu i okolini dovela ga je do saznanja da je srpska duša "otuđena i rascijepljena". Takav "dualizam duše" nalazi se kod svih "Srba islamske vjeroispovjesti", koji još sačuvaše kolektivnu svijest srpske narodnosti. Ove izgubljene ovce valja sada, "privesti na put svetog pravoslavlja". Pri tom će Pravoslavna crkva čvrsto stajati na njihovoj strani, jer, kako se u posljednje vrijeme ispovijeda licemjerni liječnik duša "Mi nismo ni jednu važnu odluku donijeli bez crkve". Kad srpski narod jednom "potpuno i u cjelini u svojoj duši ozdravi" i "cjelovitost svoga bića ponovno pronade", tada će njegova historijska uloga stajati kao grudobran ponovnog rođenja ne samo Srba svih krajeva, nego i samih Rusa" i ništa mu više na putu neće stajati. Tajanstveni harizmatičar Karadžić odmah zaključuje: "Stotinama godina su Srbi patili za pravoslavlje, sada je pravoslavlje njihova zaštita i put prema ozdravljenju". Nova

parola o balkanskom fašizmu ponovo je aktuelna ili, kako je opozicioni vjernik, Vuk Drašković imenuje: "Po treći put u ovom stoljeću jedna crkva pokušava, da otjera jedan narod u kolektivnu smrt!"

UBIJENE MEDICINSKE SESTRE ŠEFIKA HEĆO I SUADA KUPUS, U AGRESORSKOM GRANATIRANJU HIRURŠKE KLINIKE U SARAJEVU, 1.12.1993.

SOCIJALNO-PSIHOLOŠKO RAZUMIJEVANJE SRPSKOG GENOCIDNOG PONAŠANJA

Destruktivnost, tu ratnu strast agresora u kojoj je fizičko ubijanje najblaži oblik destruktivnosti, nije moguće objasniti samo težnjom da se proširi životni prostor, da se povećaju državne teritorije. S druge strane, znanstvena saznanja ukazuju da se ova "strast" ne može proizvesti "na prečac". Ko se može lahkotno osjećati u klanju, šutiranju ljudskih glava, masakriranju, silovanju, uništavanju i sknavljenju sakralnih objekata i mezarja? Ko može u ovom gnusnom činu doživljavati olakšanje? To mogu glave koje su bile samo slivnik svih otpadnih voda društvene svijesti i morala, koje su više decenija bile punjene otpacima događaja i ljudskog mišljenja. Nema sumnje, uvlačenje raka srbočetništva i srpskog fašizma u sve vitalne organe zločinaca djelo je višedecenijskog krivog oblikovanja ljudske svijesti i ličnosti. Zato uzroke srpskog genocidnog ponašanja valja tražiti u dubljim povijesnim, kulturno-psihološkim i antropološkim izvorima.

Već u bližem promatranju tzv. "miting čovjeka" raspoznamo korijene srpskog genocidnog ponašanja. Taj "miting čovjek" bio je svojevrсна izvidnica agresora i inicijator nasilja i terora. On je s radošću klicao u gomili. Svoje emocije ispoljavao je u masi, zato što oskudijeva u individualnim osjećanjima. Agresija na Republiku Bosnu i Hercegovinu pokazala je da ovaj čovjek ima obogaljenu, nakažnu i nadasve opasnu svijest. Iracionalnost je njegova psihološka, a totalitarnost njegova socio-politička bit. Ako se zadržimo na ovoj iracionalnosti i totalitarnosti, ako sagledamo njegov mitski govor, mitsko mišljenje i ponašanje onda nas to dovodi do potrebe simboličko-psihotičkog pristupa istraživanju srpskog genocidnog ponašanja.

Ponašanje koje karakterizira agresora ne pripada tzv. benignoj agresiji, agresiji koja je biološki prilagodljiva i koju čovjek ispoljava kad mu je vitalni životni interes ugrožen. Genocidno ponašanje, brutalnost, bezobzornost i destruktivnost pripadaju, kako kaže Fromm (Erich Fromm) tzv. malignoj agresiji.¹ Ova agresija predstavlja "dublji poremećaj u strukturi ljudskog ponašanja, pa i

¹ Erich Fromm, *ANATOMIJA LJUDSKE DESTRUKTIVNOSTI, Knjiga I i II, "Naprijed", Zagreb, 1975.*

bića koje se ponaša i pristaje na genocidno ponašanje".² Planiranost i način realiziranja agresije su takvi da se ovaj poremećaj, ne baš rijetko, shvata kao umobolnost koja traži psihijatrijsko objašnjenje. Međutim, ne radi se o onom poremećaju kojim se, makar nesvjesno, psihološki amnestira zločin agresora. Taj poremećaj nije nikakvo "oboljenje zdravog bića" nego je izopačeni i nakazni razvoj svijesti i ličnosti, tj. "krivi razvoj i bolesno oblikovanje historijskog bića kao takovog".³

Simboličko-psihotički pristup srpskom genocidnom ponašanju dovodi do raspoznavanja matrice krivog i nakaznog socijalno-psihološkog razvoja svijesti. Ova matrica promiče vertikalnu: kosovski mit - nebeski narod - samosvijest. Unutar ove veze funkcioniraju različiti posredujući sociopsihološki mehanizmi i agensi socijaliziranja.

Matricu nakaradnog, krivog socijalno-psihološkog sazrijevanja i razvijanja povijesnog i psihološkog bića pokušali smo prikazati na str. 118.

Matrica krivog socijalno-psihološkog sazrijevanja i razvoja svijesti polazi od površinskih slojeva kulture, tj. od kosovskog mita u kojem se "izdaja" javlja kao središnji nacionalni mitem. Kosovski mit zametak je nakazne i obogaljene svijesti. Iz kosovskog mita izrastaju svi bitni elementi srpskog genocidnog ponašanja.

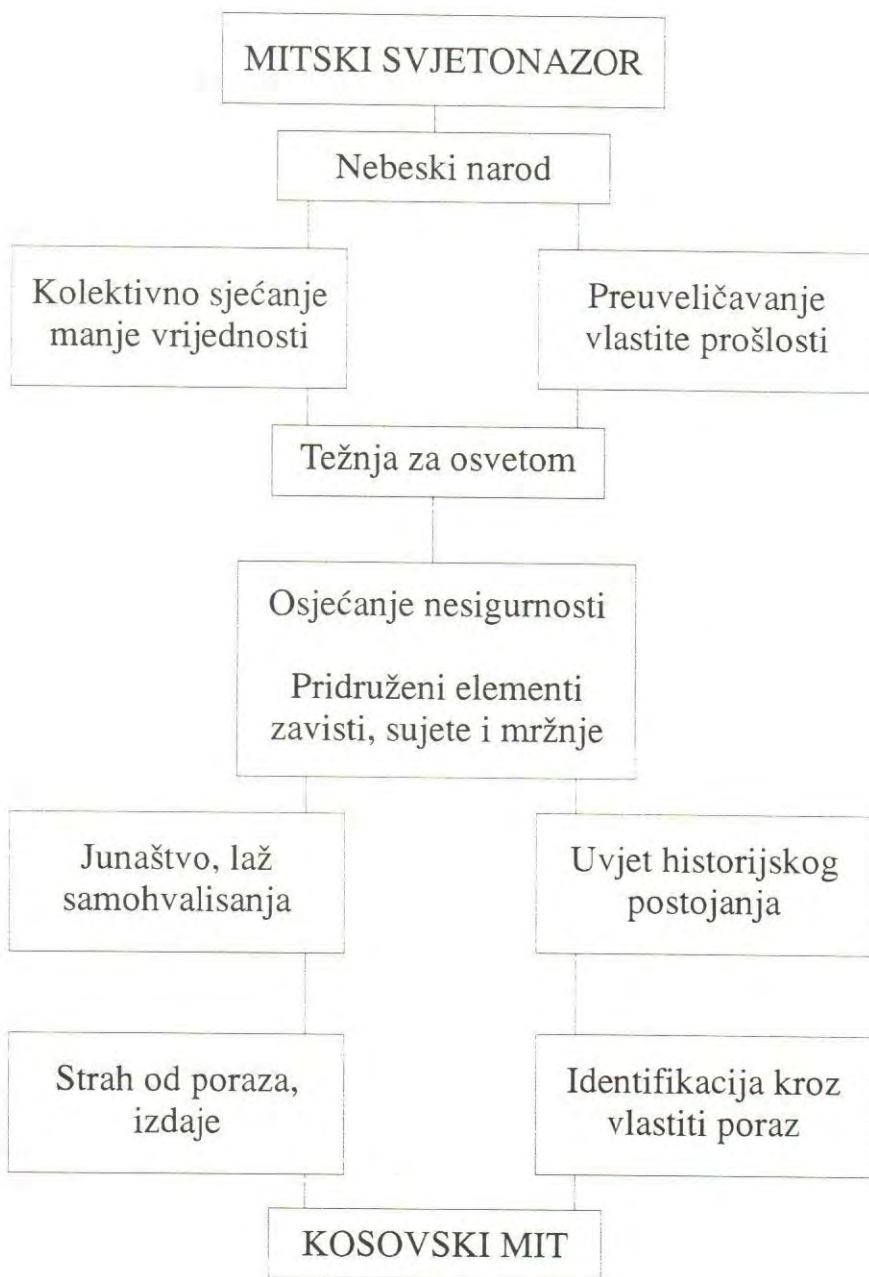
A zašto bi uopće mit bio koban po čovjekov razvoj? Zar svaki narod nema svoje mitove? Zašto bi normalnom i prirodnom sazrijevanju ljudskih jedinki i ljudi, na sociopsihološkom planu, mit pravio smetnje i rezultirao zlokobnim ishodima?

Potreba za mitom, kako nam već pokazuju mnoga znanstvena istraživanja, pojavljuje se u površinskim slojevima kulture.⁴ Kada se zahvataju samo ovi slojevi kulture onda mitsko mišljenje i mitski govor postaju vječiti pratioci društvenog socijaliziranja. Kada se mit ne shvata kao dio kulture, kada se ne dopušta da mit pripadne historiji kulture, kada se mit ovjekovječi i uspostavi kontinuitet u mitotvorstvu, kada se, dakle, mit učini vječito djelotvornim, tada se pomiješaju historija, književnost i etnografija sa mitologijom. Ovim je omogućeno da se nacionalni mitemi konzistentno pojavljuju u događajima i življenju. Zato, nije nikakva slučajnost što su kosovski mitovi ušli u kulturu, u duhovnu i političku sferu, što su srpska historija, književnost i etnografija napojene mitomanskom irealnošću.

² Muhamed Filipović, *POVODOM TEME O GENOCIDU, Genocid u Republici Bosni i Hercegovini 1992. - Tematski broj časopisa "PRAVNA MISAO" 5-8/92, str. 15.*

³ Isto, str. 16.

⁴ Vidi, na primjer: Leżzek Kolakowski, *PRISUTNOST MITA, Rad, Beograd, 1989.*

Matrica nakaradnog, krivog socijalno-psihološkog sazrijevanja i razvijanja povijesnog i psihološkog bića

Kobnost ovog mita po normalan i prirodan razvoj svijesti proizilazi, prije svega, iz dvije psihološke činjenice. Te činjenice su:

- a) identifikacija kroz sopstveno stradanje, tj. identifikacija sa vlastitim porazom
- b) strah od izdaje i poraza.

Identifikacija kroz sopstveno stradanje i uzimanje vlastitog poraza za predmet identifikacije neprirodno je i protuprirodno. Njome se, ustvari, želi osjećanje nemoći transformirati u doživljaj svemoći. Pokušajmo danas u svijetu pronaći bar jedan narod koji je sklon da se identificira kroz sopstveno stradanje i da za predmet svoje identifikacije uzima vlastiti poraz. Ovim identifikacijama osjećuje se proces zdravog zaboravljanja i (ili), za ličnost, zaštitni proces potiskivanja. Upravo zato što su ove identifikacije protuprirodne i što postoji svijest o samoobmani (pretvaranje poraza i stradanja u pobjede) u čovjeku se nužno mora proizvoditi strah od izdaje i poraza. Kako je sociopsihološki izuzetno teško realizirati samoobmanjivanje to ovaj strah nužno vodi mobiliziranju agresije.

Onog čega se čovjek plaši, to počinje i da mrzi. A iz te mržnje niče potreba za uništavanjem. Zato se u ovoj matrici potencira sistem vrijednosti ratničkog društva. Ali kako u skali vrednota ratničkog društva egzistiraju vrednote "krvi i tla" to se ova činjenica prikriva ili psihološki opravdava sintagmom: "junaštvo i čojstvo". Istraživanja pokazuju da se pomoću junaštva u svijesti ljudi gradi čudna sprega pozitivnih i negativnih osobina. Junaštvu se, naime, lahko pridružuju osobine kao što su pretjerana osjetljivost, sujeta, zavist i mržnja.⁵ A zar nas psihologija odavno ne uči da su sujeta, ljubomora, zavist i mržnja karakteristike agresivne prirode koje nalazimo u sferi zločina!? Zato se "junaštvu" pridodaje "čojstvo", istodobno i kao pokušaj neutraliziranja ograničenog vrijednosnog karaktera junaštva, i kao psihološko savladavanje samoobmane (psihička podnošljivost samoobmanjivanja) i kao političko manipuliranje narodom. No, kako su stradanja i porazi proglašeni "uslovom svesrpskog postojanja" to se laž mora uzeti kao metod mađijanja i samomađijanja. Malinovski smatra da svaka vrsta mađije i samomađijanja ima svoje mitološke osnove te da joj je cilj da razvija u narodu jedinstvo.⁶ Iz razumljivih psiholoških razloga metod laži mora se kombinovati sa samohvalisanjem. Prema tome, identifikacija sa sopstvenim porazom i njegovo doživljavanje kao uvjeta opstojanja u kombinaciji s mitovima odvaja čovjeka od slobode i njegovog unutarnjeg mira i dovodi ga do straha i laži. A strah od

⁵ Vuko Pavićević, *O ETOSU CRNE GORE, Simpozij o crnogorskoj kulturi*, NIN, od 4. februara 1968.

⁶ B. Malinovski, *MYTH IN PRIMITIVE PSYCHOLOGY*, New York, 1926.

poraza proizvodi niz unutarnjih protivrječnosti koje se lažima ne daju psihološki sanirati. Zato se u ljudima nužno razvija osjećanje nesigurnosti. Ovom osjećanju, kako nas psihologija podučava, nužno se pridružuju elementi zavisti, mržnje i potrebe za uništavanjem.⁷ Pomoću lanca socijaliziranja: **rivalstvo** -> **zavist** -> **sujeta** -> **surevnjivost** -> **pretjerana osjetljivost** -> **mržnja** -> **uništavanje** tvori se težnja za osvetom. Poziv na osvetu njeguje se, bez vremenskog prekida, od kosovskog boja do današnjeg dana. Asocijacija dodira pomaže tom pozivu. Islam je, naime, nešto što istodobno dodiruje Bošnjake i Turke. Zato Bošnjaci postaju narod koji je pogodan za "mitološko ventiliranje", tj. za realizaciju poziva na osvetu. Osveta je i magični čin i duboko uvriježena intenzivna strast četništva. Zato su pljačkaški ratni pohodi, silovanje i destrukcija agresora samo drugi nazivi za njegovo junaštvo.

Dugotrajnost ovog procesa dovodi do kolektivnog osjećanja manje vrijednosti. Oslobođanje od ovog osjećanja vrši se pomoću preuveličavanja vlastite prošlosti. Kako mnoge psihopatološke naslage i psihološke more nije moguće otkloniti ovim preuveličavanjem to se u pomoć poziva još veća obmana, tj. iluzija o tzv. "nebeskom narodu" čime se faktički i završava matrica krivog oblikovanja psihološkog i historijskog bića. Tako se nedostatak moći da se bude, nadoknađuje iluzijom apsolutne moći izraženoj u sintagmi - **nebeski narod**.

Sama priroda analizirane "matrice socijaliziranja", a porad svog opstojanja, traži kontinuirano nizanje smrti i tragedija. Zato u pomoć pritiču crkva, politika i odgoj kao agensi socijaliziranja. Kratko ću se zadržati na ovim agensima socijaliziranja. Pravoslavna crkva je glavni čuvar kosovskog mita. Ona ima nezamjenjljivu ulogu u mitskoj memoriji. Zajedno sa "krvožednom narodnom epikom" koja je sačinjena od "deseteračkog kanibalizma" (J. Brković) i mitološkom historijom, Crkva nastoji da očuva kolektivno osjećanje o kosovskom mitu i izgubljenoj srpskoj feudalnoj srednjovjekovnoj državi. Crkveni poglavari redovito skreću Srbima pažnju da se ne odriču svojih kosovskih svetinja. "Naš se čovjek gaženjem kosovskih ideala izbezobličio i nikada od Svetog Save nije bio na nižoj duhovnoj i moralnoj stepenici nego što je danas".⁸ Pravoslavna crkva neprestano gradi, kako reče Krleža, fascinaciju kosovskim mitom.

Dok se po tzv. "srpskim zemljama" mitingovalo Crkva se pobrinula da u stalnom pokretu budu i mošti svetog velikomučenika kosovskog kneza Lazara. Jer, iz "posvećenog fosfora kosovskih blaženih kostiju", iz "duševnog mira i

⁷ Nije li u ovome psihijatar Jovan Rašković raspoznao "ludilo srpskog naroda"? Van svake sumnje njemu je bilo poznato da mit ne dopušta slobodno sazrijevanje ljudskih jedinki i naroda.

⁸ Prema: Marinko Čulić, *OBNOVLJENA SIMFONIJA*, Danas, br. 385, godina VIII, 4. srpnja 1989, str. 13.

ljubavi što iz ovog posvećivanja niče", iz Kosova kao "večnog studenca" napajanja mladih, iz "srpskog Jerusalema", kako kažu crkveni poglavari, izrasta srpska prosvেćenost.⁹

Pravoslavna crkva ne uči da su Srbi pravoslavci, nego da su svi pravoslavci Srbi. Zato su Srbi sve, od hrišćanstva do marksizma primali na nacionalni način. Sve je proizašlo iz nacije, a ne iz rada i mišljenja. Poznati srpski sociolog dr. Radomir Lukić pisao je da je Katolička crkva nadnacionalna, za razliku od Pravoslavne koja je nacionalna. Zahvaljujući tome i činjenici da se "pravoslavna vera pokazala jačom od zamamne moći turske vere", ona je na ovom prostoru mogla "zameniti državu".¹⁰

Politika koja koketira sa mitom i mitomanijom stalno proizvodi strah i prijetnje, političku hysteriju i otvorenu militarizaciju svijesti. To se čini pomoću termina "ugroženost Srba". Ta "ugroženost" se najčešće plasirala kao nasilno atakovanje na etnički i kulturni identitet. Tako se akulturacija pretvara u strah od asimilacije. Ovaj strah uvijek se javlja kao dopuna mitu. Cilj je izazvati osjećanje ugroženosti i istodobno stvarati snažne frustracione situacije. Mitomaniziranim značenjima vrednota politikom se dodaje motivirajuća i mobilizirajuća uloga termina "ugroženost". Tako se efektno aktivira osjećaj samoodbrane (zaustavljanje vozila, prepreke, barikade, miniranja i sl.). Pod firmom "spašavanja nacije" takvom politikom se, ustvari, racionaliziraju mitom stvorene frustracije i kompleksi.

Militarizam u politici funkcioniра po jednadžbi: **junaštvo + laž + samohvalisanje + mit = historijski opstanak Srba**. Ova jednadžba povijesno je razvijana u jednu granu religije - spas od vječitih srpskih neprijatelja. Kako drugačije objasniti činjenicu da ratovanje, taj osnovni srpski zanat, podjednako uspješno pronose seljak i profesor, crkveni velikodostojnik i književnik, političar i deneral; kako drugačije objasniti žudnju za vojničkom slavom koja ne prestaje od Kosova do današnjeg dana?!. Ona ima snagu "nasledene "žudnje", vječita je potreba i izvor nadahnuća. Takva žudnja nalazi svoju samopotvrdu u velikodržavlju i težnji da se ono uspostavi na protupravni način i (ili) ratnim nasiljem i destruktivnošću. Kroz srpsku politiku redovito struji militarizirana i mitomanizirana svijest. Srbija je umorna, s razlogom je konstatirao B. Bogdanović, "od svoga slavjanofilstva, od svoje minimesijanske sveslobodarske opsesije, ... od svojih svenarodnih i svenaprednih prometeja, od svoga večitog

⁹ Iz govora Veljka Petrovića kojeg je održao na 550 godišnjicu Kosovske bitke. Tada je, između ostalog rekao je i ovo: "Kroz 50 godina, ko poživi doživeće, zablistaće sjaj, čista svetost svemu božjem puku od Jadrana do Balkana, iz posvećenog fosfora Kosovskih blaženih kostiju, čista svetlost složnog rada, duševnog mira i tople slovenske ljubavi". Eto, nakon 50 godina možemo vidjeti taj "duševni mir", tu ataraksiju koja dolazi nakon ubijanja i klanja, silovanja i progona.

¹⁰ Prema: Marinko Čulić, cit. rad, str. 13.

pravoverja, od svoje političke i svake druge ortodoksije... Srbija je umorna da umornija ne može biti i zato je podložna zaludivanju, podložna je mađijama i samomađijanju".¹¹

Predočena "matrica socijaliziranja" potpomognuta je i (vas)pitanjem. Odgoj koji se usmjerava po mitskim obrascima zahvaćajući kulturu samo površno reducira se na **vas-pitanje** (svokoliko pitanje, nadpitanje - hranjenje mitovima, iluzijama i predrasudama). Odgoj zapleten u mitu i mitomaniji neprestano se vrti u krugu ponavljajući istu poruku i dajući istu poduku. Takav odgoj se neprekidno udaljava od same biti čovjeka praveći protivrječne slojevne naslage u psihi. Kada prirodna dječija težnja za nadmoćnošću biva vođena hijerarhijom vrednota ratničkog društva onda se ulaže u snagu, u moć, u dominaciju, u vladanje nad drugim i drugima, a ne u odgoj. Tako odgoj prestaje biti oblik njegovanja d u še i postaje način njegovanja mitomanstva i "junaštva". Djeca odgajana na vrijednostima ratničkog društva, a kako to već psihološka istraživanja pokazuju, "kroz cio život idu kao ratnici", puni gnjeva, sa smanjenim osjećanjem za zajednički život i neizgrađenom vještinom sporazumijevanja i razumijevanja drugačije kulture. Pogrešno vođena težnja ka moći obogaljuje psihi, produkuje krivi razvoj i nastrano oblikovanje svijesti. Stepenn ovoga obogaljivanja najbolje je uočljiv na osjećanju za zajednički život. Krivo razvijena težnja za nadmoćnosti vezana je za slabo razvijeno osjećanje za zajednički život.¹²

Da zaključim. Sve što pomenuta matrica sadrži udaljava od same biti čovjeka praveći slojevne naslage u psihi koje vode do genocidnog i destruktivnog ponašanja. Ova matrica je, ustvari, svojevrsna religija psihičkih bogalja koja nužno dovodi do retardiranog moralnog bića i militarizirano-mitomaniziranog svjetonazora. Ovaj svjetonazor karakteriziraju tri ideološka elementa: u politici militarizam, ili, kazano riječima srpskog kosovskog mita, obožavanje Topuza i Sablje, u moralu obeščaćivanje i obožavanje mita i u ekonomiji manija bogaćenja pljačkom. Drugim riječima, predočena "matrica socijaliziranja" proizvodi dovoljno socijalno-psihološki zaokružen svjetonazor, tako i toliko zaokružen da može bez ostatka, koristeći se kosovskim mitom i "paradigmom nebeskog naroda", sam sebi sve objasniti. Taj svjetonazor je razvijeni duh velikosrpstva i četništva. To je svjetonazor koji drugačiju kulturu doživljava i tretira kao vlastito ugrožavanje i uništavanje, kao prepreku razvoju vlastite kulturne posebnosti. To je svjetonazor averzije i mržnje prema ljudima drugačije kulture, drugačije vjere i drugačijih običaja. To je svjetonazor koji počiva na

¹¹ Više u: Bogdan Bogdanović, *MRTVOUZICE*, Zagreb, 1991.

¹² Karadžićeva psihijatrijska ilustracija da je zajednički život u Bosni moguć samo poput "zejtina i vode" ne objašnjava taj život jer ga samo lice Bosne negira, nego objašnjava karakter njegovog izgrađenog osjećanja za zajednički život.

antihistorijskoj nauci i logici s vječitom nakanom da se civilizacija potčini barbarstvu, grad selu, industrija i trgovina poljoprivredi slovenskih kmetova, bogatstvo radom pljački i otimačini, ljubav perverziji i zločinu silovanja. Danas se, dakle, u Republici Bosni i Hercegovini bore dva svijeta - mitski i povijesni. I sve dok naciju sačinjavaju ljudi čiji je glavni motiv imanje i pohlepa, kako to u svom djelu "**Anatomija ljudske destruktivnosti**" E. From ustvrđi, nemoguće je spriječiti rat, jer takvi ljudi žude za onim što ima drugi narod pa ono što žele pokušavaju dobiti ratom i prijetnjama.

OVAKVI TRAGOVI GRANATA SE NALAZE NA SVAKOM KORAKU PO BOSANSKIM GRADOVIMA. SAMO NA SARAJEVO AGRESOR JE ISPALIO OKO TRI MILIONA GRANATA RAZLIČITIH KALIBARA, PRI ČEMU JE UBIJENO BLIZU 11.000 CIVILA

ODBOJNOST EVROPE PREMA ISLAMU I EVROPSKO NEPOZNAVANJE ISLAMA - UZROK GENOCIDA NAD BOŠNJACIMA?

Tema mog izlaganja ukazuje na nedovoljno korišten ugao gledanja na moguće uzroke genocida nad Bošnjacima. Slijedom hiljadugodišnjeg formiranja evropskog odnosa u konfrontaciji kršćanstva i islama, prezentiranog na nekoliko karakterističnih primjera, ocrtava se predugo vrijeme naizgled nepomirljivih suprotnosti izraženih u trouglu: pravoslavlje-islam-katolicizam, koje se na određen način i danas manifestiraju u Bosni.

I

Ako su Germani omogućili rođenje Evrope, Arapi i ono što je kasnije nazvano "muslimanskom prijetnjom" učinili su je neizbježnom.¹ Evropa, odnosno kršćanski Zapad, formirani su u skladu sa njihovim odnosom prema islamu. Povijest zapadnog kršćanstva nije moguće razumjeti ukoliko ne razumijemo njegov odnos prema islamu.² Prije nego što se potpuno okrenemo tom dijelu teme treba nešto kazati o odnosima istočnog kršćanstva prema islamu.

Križarski ratovi protiv muslimana nisu, kako se obično misli, izum kršćanskog (kasnije katoličkog) Zapada. Bizantsko Carstvo, ta tvrđava kršćanstva (kasnije središte pravoslavlja) na istoku vodilo je takve ratove stoljećima prije nego što su zapadni križari zauzeli Jeruzalem. Bizantinci su ratove protiv islama pretvorili u jedan oblik križarskih pohoda u kojima su njihove vojnike od 7. stoljeća podsticali na borbu i hrabрили kršćanski svećenici. Bizantski teolozi su u islamu tvrdoglavo gledali kršćansku herezu (takvo mišljenje imali su i zapadni teolozi). Ne gubeći iz vida svoje interese na Zapadu, koje je mogao sve manje zaštititi, Bizant je svu pažnju obratio na glavno bojište: na područja koja su zauzeli muslimani, dakle prema Istoku.

¹ Roberto Lopez, *ROĐENJE EVROPE (Stoljeća V-XIV)*, Zagreb 1978, str. 79; Žan Delimo, *STRAH NA ZAPADU, (od XIV do XVII veka)*, *OPSEDNUTI GRAD, II*, Novi Sad 1987, str. 363-377.

² Prof. dr. Tomaž Mastnak, *EUROPA I ISLAM, Behar, Časopis za kulturu i društvena pitanja*, br. 13, Zagreb VII-VIII/1994, str. 10.

Poslije višestoljetnih iscrpljujućih borbi sa Arapima, Seldžucima i Osmanskim Turcima posljednji ostaci Bizantskog Carstva pali su u muslimanske ruke sredinom 15. stoljeća. Ni tada, kao ni ranije, Zapad nije odlučno pomogao Bizantu. Zapadni križari su, čak, četvrti križarski rat usmjerili protiv Bizanta umjesto da krenu u rat protiv muslimana u Aziji. To što su Zapadnjaci od 1054. godine smatrali Bizantince šizmaticima (raskolnicima, otpadnicima od pravovjerne crkve), što se nerazumijevanje među njima pretvorilo u mržnju, kćer neznanja, bilo im je, uz konkretne ovozemaljske osvajačke ciljeve, dovoljno da se odluče na taj poduhvat.

Na drugoj strani Evrope, koja je tek trebala da se rodi, zapadni dio kršćanstva suočio se sa islamom od pada kraljevstva Vizigota u Španiji (711-713). Značajan dio domaćeg stanovništva Pirinejskog poluostrva prihvatio je islam. Prema kršćanima i Jevrejima koji su prihvatili njihovu vlast muslimani su se odnosili sa znatnom tolerancijom i dozvoljavali su slobodno ispovijedanje njihovih vjera. Kršćani koji nisu željeli prihvatiti takav status obrazovali su na sjeveru svoja kraljevstva koja su stoljećima, uz pomoć saveznika, pokušavala potisnuti muslimane iz Španije. Jedan od velikih uspjeha kršćanske ekspanzije od 10. do 14. stoljeća jeste **rekonkvista** (Reconquista), odnosno ponovno osvajanje skoro cijele Španije u korist kršćana. Među duhovnim pomagačima rekonkviste prvorazrednu ulogu odigrali su francuski monasi iz Klinija (Cluni) koji su, isto tako podržavali polet hodočašća u Santijago da Kompostela. Još sredinom 11. stoljeća španska rekonkvista dobila je oblik vjerskog rata (do tada nepoznatog na Zapadu) koji je pripremio put vojnoj i duhovnoj realnosti križarskih ratova u Svetoj zemlji. Kroz osam stoljeća hrvanja kršćanstva i islama u Španiji vojske ratnih pohoda sačinjavali su, uglavnom, kršćani Španije, Francuske i drugih evropskih zemalja, s jedne strane, i stanovnici Španije koji su prihvatili islam uz povremenu podršku muslimanskih snaga iz Magreba i drugih dijelova tadašnjeg islamskog svijeta, s druge strane.

Koncem 15. stoljeća (1492.) pobjedu su odnijeli kršćanski Španci. Oni se nisu držali uslova kapitulacije koje su prihvatili muslimani a koncem 1499. počela je kampanja njihovog prisilnog pokrštavanja. U Granadi su spaljivani arapski rukopisi. Osnovana je inkvizicija koja dugo nije prestajala sa radom. Muslimani koji su ostali u zemlji poslije predaje Granade bili su stalno podsjećani da su njihovi preci bili kršćani. Stavljano im je do znanja da se moraju pokrstiti ili snositi posljedice. U toku 16. stoljeća preostali muslimani pojedinih dijelova Španije stavljeni su pred izbor da se odreknu islama ili da napuste zemlju. Poslije zadnjeg takvog naređenja (1609. godine) iz Španije je prisilno deportirano oko pola miliona preostalih muslimana. Od njih su kasnije regrutirani opasni marokanski gusari i brojne vojske koje su na raznim stranama ugrožavale zapadne, kršćanske, interese. Cijeni se da je od pada Granade do prve decenije

17. stoljeća iz Španije protjerano ili ubijeno oko 3 miliona muslimana od kojih su mnogi, ako ne većina, bili španskog porijekla. Radikalnim nasiljem nastojala se izbrisati uspomena na postojanje islama na tom području. Ali islamski kulturni uticaji ostali su kao pečat utisnuti na tijelu i u duši Pirinejskog poluostrva.³

U kontekstu razmatranja teme važno je spomenuti primjer Sicilije koju su Arapi osvajali između 827. i 902. godine. U toku slijedećih 189 godina Sicilija je u cijelosti ili djelimično bila provincija arapskog svijeta. Za to vrijeme na ostrvu je živjelo 2.800.000 stanovnika a od tog broja 1.500.000 bili su muslimani. Poslije tridesetogodišnjeg ratovanja Siciliju su 1091. godine osvojili Normani pod kojima je ostrvo doživjelo procvat jedinstvene kršćansko-islamske kulture. Normanski vladar Rođer (Roger), (umro 1101. godine) dozvolio je muslimanima punu slobodu vjere a zadržao je stari sistem administracije i muslimanske činovnike što se povoljno odrazilo na blagostanje Sicilije. Značajan dio normanske vojske činili su muslimani, a Sicilija je više od jednog stoljeća pružala jedinstven prizor kršćanskog kraljevstva u čijem su prosperitetu veliku ulogu imali lokalni muslimani.

Uopće, Sicilija kao prenosilac islamske kulture i medij preko koga se kršćanstvo sa njom upoznalo, istovremeno upoznavajući se sa nekim, na Zapadu, izgubljenim i zaboravljenim temeljnim grčko-rimskim klasičnim djelima, može za sebe tražiti mjesto po važnosti odmah poslije Španije, a više nego što je bilo mjesto Sirije u vrijeme zapadnih križarskih ratova.⁴

Pokret za Božji mir i Božje primirje, nastao u srednjoj Francuskoj koncem 10. i početkom 11. stoljeća, imao je veliki značaj u oblikovanju Evrope. Cilj pokreta bio je zaustavljanje rata i nasilja u zapadnom kršćanskom svijetu. Pokretom su rukovodili biskupi, a kasnije su njegove ciljeve prihvatili i počeli uvažavati pape u vrijeme velike crkvene reforme u 11. stoljeću. Crkva je sebi podredila vojsku koja se formirala u društveni red i izborila nadzor nad primjenom nasilja. Suprotno tradicionalnom kršćanskom učenju, priznala je vojnički poziv. Postupno je razvijen kršćanski militarizam. Crkva je bila sve spremnija na blagoslov oružja i ozakonjenje njegovog korišćenja, te legitimirati ga kao nešto zaslužno. Na mirovnom skupu u Narboneu (Narbonne) 1054. objavljeno je da "nijedan kršćanin ne smije ubiti drugog kršćanina, jer onaj koji

³ Georgije Ostrogorski., *ISTORIJA VIZANTIJE*, Beograd, (bez godine), str. 282-283; Grupa autora, *RANI SREDNJI VEK*, Beograd 1976, vidi: Cyril Mango, *VIZANTIJA OD JUSTINIJANA DO TEOFILA*, str. 103-112; J. M. Hussey, *VIZANTIJSKI SVET*, str. 129-138; William Culican, *ŠPANIJA POD VIZOGOTIMA I MAVARIMA*, str. 189-196; Filip Hiti, *ISTORIJA ARAPA OD NAJSTARIJIH VREMENA DO DANAS*, Sarajevo 1988, str. 447-542; Jacques Le Goff, *SREDNJEVIJEKOVNA CIVILIZACIJA ZAPADNE EVROPE*, Beograd 1974, str. 92-96, 173-177; Roberto Lopez, navedeno djelo, str. 78-83, 227-229, 292-293.

⁴ Filip Hiti, navedeno djelo, str. 543-553.

ubije kršćanina, bez sumnje proljeva Kristovu krv". Da bi se to postiglo bilo je potrebno naći odgovarajući put za usmjeravanje rata izvan kršćanskog društva, dakle, za izvoz nasilja.

Bilo je više žrtava organiziranog kršćanskog nasilja: Jevreji, heretici, pagani na istoku Evrope i muslimani u Evropi i izvan nje. Tako je stvorena klima za križarske ratove na Bliskom istoku, gotovo u središtu svijeta islama. Za pretežan dio muslimanske zajednice križarski ratovi, prema najpouzdanijim izvorima, bili su samo beznačajna epizoda. Međutim, ti ratovi imali su upravo dramatičan i izuzetno veliki značaj sa stanovišta daljnjeg uobličavanja kršćanskog Zapada, te pokušaja usmjeravanja njegove ekspanzije. Rezultati toga su poznati i oni su se odrazili na veliki broj oblika zapadnog djelovanja i razvoja. Bili su to naglašeno vjerski ratovi zapadnih kršćana protiv njihovog simboličnog neprijatelja čijem je postojanju Evropa dugovala kasnije konačno uobličavanje vlastite fizionomije.

Dolazak do Jeruzalema križari su povezivali u svijesti sa naporom, opasnošću i tegobom, sa pojmom "teških vremena" koja prethode miru i izobilju. Prizor u Jeruzalemu na dan 15. jula 1099. godine, kada su križari ogrezli u krvi muslimana, natovareni plijenom otetim od svojih pobijenih "nevjernih" protivnika, najzad stigli "kličući i plačući od radosti" do groba da se poklone Kristu, jeste kulminacija jedne faze tog procesa.

Radi ilustracije treba kazati kako je u srednjem vijeku Muhammed a.s. predstavljen kao jedan od najgorih strašila srednjovjekovnog kršćanskog svijeta. On progona kršćansku maštu u jednoj apokaliptičkoj viziji. Pojavljuje se samo u vezi sa Antikristom. Za opata Klinija, Petra Prečasnog, sredinom 12. stoljeća, on se u hijerarhiji Kristovih neprijatelja nalazi između Arija i Antikrista; za Joakima da Fiore (Joahim de Fiore), koncem stoljeća on "priprema dolazak Antikrista kao što je Mojsije pripremao dolazak Kristov". Na margini jednog rukopisa iz 1162. latinskog prijevoda Kur'ana - jedna karikatura predstavlja Muhammeda a.s. u vidu čudovišta.⁵

"Muslimanska prijetnja" ponovo je opravdala svoje visoko mjesto na skali strahova kršćanskog Zapada velikim porastom moći Osmanskog carstva, posebno u 15. i 16. stoljeću. U kršćanskoj Evropi prema "muslimanskoj opasnosti" bili su ravnodušni svi oni kojima ona, na lokalnom planu, nije neposredno prijetila. Opasnost su osjećali stanovnici koji su bili na putu muslimanske ekspanzije. Na općem planu "muslimanskoj prijetnji" naročito se odupiralo kršćansko svećenstvo, koje je opominjalo da je kršćanska vjera u

⁵ Prof. dr. Tomaž Mastnak, navedeno djelo, str. 10-11; Filip Hiti, navedeno djelo, str. 435; Grupa autora, RANI SREDNJI VEK, vidi: Denys Hay, SREDNJEVJEKOVNA EVROPA DOBIJA SVOJ LIK, str. 343; Jacques Le Goff, navedeno djelo, str. 178.

opasnosti. Za Evropljane 16. stoljeća Osmansko carstvo bilo je neprijatelj koga su se bojali, i koga su mrzili, ali i poštovali: bojali su ga se kao sile koja počiva na disciplini i hrabrosti njegove vojske i vatrenoj vjeri koja je ovu podsticala. Na njih je jak utisak ostavljalo to snažno, efikasno državno ustrojstvo u kojem su se politička, vojna i vjerska vlast nalazile u rukama samo jednog čovjeka, Velikog gospodara, koga su prvi izaslanici iz zapadnih zemalja tako prikazali u svojim izvještajima da su ti opisi živo djelovali na njihovu maštu. I pored toga što su ti izaslanici izjavljivali da ih užasava vjera muslimana, koju su loše poznavali i koja je u predanjima - neka od njih poticala su iz Bizanta - bila predstavljena u najkarikaturalnijem vidu, događalo se da su se neki od njih divili, u vrijeme kada su Evropu razdirali vjerski ratovi, vjerskoj trpeljivosti u zemljama pod osmanskom vlašću.⁶

II

U evropskim zemljama, koje su bile u sastavu Osmanskog carstva, uključujući i Bosnu, značajan dio domaćeg stanovništva prihvatio je islam. Poslije propasti mađarskog kraljevstva (1526.) glavni teret odbrane pristupa zapadnoj Evropi ležao je na Habsburškom carstvu. Kulminacija tog napora bila je neuspjela osmanska opsada Beča (1683.) i Bečki rat (1683-1699.) kada je konačno zaustavljen muslimanski ofanzivni talas u Evropi. Taj rat zaista je doprinio konačnom uobličavanju pobjedničke kršćanske Evrope u odnosu na muslimane. U njemu su bili prisutni elementi križarskog elana, koji su rezultirali sistematskim uništenjem i potiskivanjem preživjelog muslimanskog stanovništva iz dotadašnjih osmanskih provincija sjeverno od rijeka Save i Dunava. Kao i prethodna dva dugotrajna rata (Španija, Sicilija) ovaj rat dobili su kršćanski Evropljani, a poražene muslimanske vojske sastojale su se, najvećim dijelom, od pripadnika evropskih naroda koji su prihvatili islam, uključujući i Bošnjake. Jaka i oštra propaganda, upotrijebljena tada protiv muslimana, ostavila je duboke tragove u svijesti Evropljana, dakle u rasadniku Zapadnjaka. To je razlog zbog koga su Zapadnjaci doskoro imali, uglavnom, krive, a najblaže rečeno nepotpune, predstave o islamu i muslimanima. Kolonijalna historija nekih evropskih zemalja, i njihova osvajačka iskustva, takođe su dali značajan doprinos njihovom potcjenjivačkom stavu prema muslimanima.⁷

⁶ Alen Grorišar, *STRUKTURA SARAJA, (Azijatski despotizam kao tvorevina mašte na Zapadu u XVIII veku)*, Beograd 1988, str. 24; Žan Delimo, navedeno djelo, str. 368.

⁷ Vidi: Joseph von Hammer, *HISTORIJA TURSKOG (OSMANSKOG) CARSTVA*, 3, Zagreb 1979; A. Dž. P. Tejlor, *BORBA ZA PREVLAST U EVROPI 1848-1918*, Sarajevo, 1968.

To je rezultiralo tako da je lokalna, južnoslavenska, varijanta straha od "muslimanske prijetnje" prisutna još i danas u svom najmilitantnijem obliku. Njeno ishodište nalazi se kod Srba u "kosovskom mitu". Prema tom mitu, brižljivo njegovanom od konca 14. stoljeća, Srbi su se trudili ubijediti i sebe i druge da je njihov katastrofalni poraz od strane osmanskih Turaka na Kosovu polju zapravo neka vrsta "pobjede". Takav stav bio je, kao što je i danas, izvor srpskih frustracija koje su značajno participirale u brojnim krizama i ratovima koje su Srbi vodili protiv svojih susjeda.

Činjenice govore da su Srbi, poslije izgubljene Kosovske bitke, više od četiri stoljeća bili pouzdana pomoćna vojna snaga osmanskim Turcima u njihovom širenju kroz kršćansku centralnu Evropu. Srbi su u to vrijeme, u Osmanskom carstvu, smatrani lojalnim podanicima.

Kada su u pitanju Bošnjaci, kao žrtve srpskog genocida, treba kazati: u nekadašnjoj zajedničkoj državi - Jugoslaviji uporno je oko Bošnjaka stvaran misterij sa konstantnom tendencijom da se prikriju, i prešute, elementi njihove etnogeneze kao neosporno domicilnog i drevnog evropskog naroda. Mržnja prema višestoljetnom gospodarju - osmanskim Turcima, utkana u srpsku nacionalnu ideologiju, okolnost da je vjera Bošnjaka islam, doprinijeli su srpskom osporavanju svega što Bošnjake čini narodom. Srbi su osporavali, kao što to i danas čine, historijsko ime Bošnjaka, njihov bosanski jezik, domovinu Bosnu, islam kao vjeru Bošnjaka, bošnjačku historiju i kulturu nastojeći da sve to minimiziraju i dovedu u pitanje. Međutim, čak ni razgranata srpska propaganda nije uspjela, kroz dugi niz godina, osporiti hiljadugodišnje postojanje bošnjačkog naroda koji je prošao različite mijene od prihvatanja kršćanstva, kroz nekoliko stoljeća života u uslovima institucionalizirane hereze (Crkva bosanska) sve do više od petstoljetnog života u islamu. Tegobna, ali na momente i sjajna, povijest Bošnjaka svjedoči i o postojanju Bosne - zemlje o čijem osvajanju Srbi sanjaju, i zato se spremaju, gotovo zadnja dva stoljeća.

Posljednjim aktiviranjem "kosovskog mita" i njegovim operacionaliziranjem u sadašnjem razornom ratu protiv Bosne srpski napadači (Srbija i Crna Gora), uz pomoć značajnog dijela bosanskih Srba, pokušavaju alkemijskom propagandom na svom duhovnom planu izliječiti vlastiti kancerogeni kompleks manje vrijednosti vezan za, kako kažu, "petstogodišnje ropstvo Turcima". Srpske mitomanske vođe i istovjetni srpski šovinistički intelektualci uopće, pri tome, ne govore svome narodu da su zahvaljujući upravo Osmanskom carstvu uspjeli da se toliko prošire na području Balkana.

Na pravcu prevladavanja tog kompleksa Srbima na putu stoji Bosna, a posebno Bošnjaci, u čijem uništenju i danas vide svoje "ozdravljenje". U stvari, radi se o izuzetno vještoj manipulaciji srpskim nacionalnim mitovima, u cilju

pokušaja ostvarenja konkretnih osvajačkih ambicija srpskog rukovodstva. Genocid nad Bošnjacima koji sprovode Srbi u ovom slučaju nije samo sredstvo nego i - cilj. Posebno mračnu ulogu u stvaranju klime jednog oblika kvazikrižarskog rata srpske verzije pravoslavlja protiv Bošnjaka ima ekstremistički orijentirana hijerarhija Srpske pravoslavne crkve.

Stoga na Bošnjake mučan utisak ostavlja odsustvo adekvatne evropske podrške njima i Bosni. Kao kruna gubitka moralnog kredibiliteta značajnog dijela evropskih vlada još uvijek lebdi njihovo mirenje sa stanjem u kome se Bosna uništava a Bošnjaci genocidom iskorjenjuju od strane srpskih napadača. Radi se o tome da danas zapadni svijet gotovo nijemo promatra stradanja Bošnjaka koji predstavljaju relevantan duhovni most između Istoka i Zapada na ovom prostoru. Politički i intelektualni nivo razumijevanje rata protiv Bosne može dodatno komplicirati pojava određenih teorija o "sukobu civilizacija" čiji su konstrukcija, vrijeme pojavljivanja u javnosti i sadržaj diskutabilni. Bez obzira na sve proklamacije o pravdi, slobodi i jednakosti za sve, zvanična Evropa, prije svega, nije pokazala da stvarno prihvata Bošnjake izuzev, možda, kao svoje podstanare pod hrvatskim starateljstvom. Koristeći takvu situaciju, neki od današnjih hrvatskih nacionalističkih megalomana smatraju Zagreb evropskim misionarskim uporištem za djelovanje u Bosni. Pri tome podržavaju stari mit o Hrvatskoj kao "bedemu kršćanstva".

Treba pogledati sadržaje dijela hrvatskih medija, ali i izvještaje Helsinki voča (Helsinki Watch) i gospodina Tadeuša Mazovjeckog (Tadeusz Mazowiecki) da bi se makar djelimično rekonstruiralo to najkritičnije, odsudno vrijeme neizmjerne opasnosti po opstanak Bosne i Bošnjaka. Bošnjaci su tada shvatili da su potpuno sami. Bilo je to i vrijeme velikog bošnjačkog razočarenja u hrvatsko rukovodstvo (Republika Hrvatska i samoprogllašena Hrvatska Republika Herceg-Bosna), kao i u dio Hrvata koji su ih slijedili. Oni su, umjesto dotadašnjeg savezništva sa Bošnjacima, izabrali put otvorene vanjske agresije, i s njom u vezi izazvane unutarnje pobune, protiv ionako destabilizirane Republike Bosne i Hercegovine i egzistencijalno ugroženih Bošnjaka. Činilo se da je nestanak Bošnjaka, dovedenih tada u poziciju da se nađu između srpskog čekića i hrvatskog nakovnja, potpuno izvjestan.

Dio časti kršćanskog Zapada spasili su neki evropski i američki duhovni i svjetovni krugovi koji su utjecali na zaustavljanje tragičnog rata između žrtava srpske agresije - Hrvata i Bošnjaka.

Nedostatak zanimanja i poznavanja stvarnosti bosanske i bošnjačke tragedije od strane dijela odlučujućih evropskih struktura omogućili su, značajnim dijelom, genocid nad Bošnjacima. Dozvoljavanje da i dalje traje pokušaj stvaranja "etnički čiste" srpske države na razvalinama Bosne i leševima

Bošnjaka i Hrvata dovelo je do katastrofalnog kolapsa evropskog zakona i poretka kao i opasnosti od još ozbiljnijeg gubitka njihovog kredibiliteta. Situaciju dodatno kompliciraju javno izrečena neslaganja zapadnih saveznika u vezi sa njihovim ponašanjem kada je Bosna u pitanju. U javnim istupima nekih evropskih političara i čelnika nekih zapadnih struktura vidno je da njihovim postupcima možda rukovode i predrasude prema islamu koje mogu negativno utjecati da se Bošnjacima ne pomaže u njihovoj borbi za pravo na život i slobodu.

To sve promatraju islamske zemlje koje su registrirale da Bošnjaci, kao tolerantna i domicilna islamska zajednica u Evropi, nije zaštićena. S druge strane, kod Bošnjaka se već osjeća određena sumnja u mit o generalnoj islamskoj solidarnosti. Pri tome se ne zaboravlja velika pomoć pojedinih islamskih zemalja Bosni.

Bošnjaci danas različito tumače odnos Zapada, posebno Evrope, prema njima i njihovoj domovini. Neki Bošnjaci smatraju da je genocid nad njima, u formi slobodnog srpskog lovišta, posljedica predrasuda Evrope prema islamu, i iz toga izvedenog stava odbojnosti prema muslimanima. Drugi Bošnjaci misle da se tu radi o "antiislamskom sindromu" koji pokreće neke relevantne faktore Zapada o pravcu zlih namjera prema svim muslimanima. Tu se misli na neki oblik "teorije zavjere". Treći, opet, vjeruju da se radi o elementarnom nepoznavanju Balkana, kao evropskog sporednog dvorišta, i odnosa na tom području. Ali, svi Bošnjaci se, uglavnom, slažu u tome da Zapad, posebno zvanična Evropa, nisu snagom svog moralnog nastupa i autoritetom sile učinili gotovo ništa da stvarno pomognu žrtvi koja vapi za pravdom i slobodom. Humanitarna pomoć nije, sama za sebe, dovoljna za održanje opstojnosti Bosne i Bošnjaka. Radi se o tome da i sami Bošnjaci promatraju Zapad kroz odveć ružičaste naočale. Primijetno je da kod Bošnjaka, sve više, jača osjećaj da su, posebno od strane Evrope, prepušteni zloj sudbini mogućeg nestanka manifestiranoj kroz srpski genocid nad njima.⁸

Opasnost po stabilnost zapadne civilizacije uvijek je nastajala u provalama barbarizma iz vana, ali često i iznutra. Kao i danas, najave te opasnosti nastajale su u gotovo nepoznatim zemljama i među, na izgled, "zaboravljenim" narodima. Napadači su virus barbarizma širili i među bogate, jake i do tada civilizirane narode. Treba se čuvati da tragični primjer Bosne ne postane ohrabrenje za neke nove diktatore i njihove vojskovođe u svijetu. To bi moglo označiti gotovo izvjestan put u barbarizaciju civiliziranog svijeta, posebno što se to već događalo u povijesti.

⁸ Korišteni su podaci iz Arhiva Instituta za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava u Sarajevu.

IZVRŠENJE AGRESIJE I MASOVNOG PROGONA U ZVORNIKU

NAPAD NA ZVORNIK

Ja ću pokušati, jedno za drugim, izložiti predhistoriju i razvoj napada na grad Zvornik u sjeveroistočnoj Bosni. Pritom treba dotaći i mogući plan, odnosno pripremu napada na grad.

Ali, prije nego što to počnem potrebno je iznijeti neke napomene.

U Ludvig Bolcman (Ludwig Boltzmann) institutu za ljudska prava u Beču postoji, od avgusta 1993. istraživački projekat o ratnim zločinima i povredama ljudskih prava u Bosni i Hercegovini. U okviru ovog projekta izrađen je "Izveštaj o etničkom čišćenju u sjeveroistočnom bosanskom gradu Zvorniku od aprila do juna 1992. godine" (Report about ethnic cleansing operations in the north-east-Bosnian city of Zvornik from April through June 1992.), namijenjen komisiji eksperata Ujedinjenih nacija pod rukovodstvom Šerifa Basjunija (Cherif Bassiouni). U tom cilju vođen je iscrpan razgovor sa 31-im prognanikom iz Zvornika.

Mogu se koristiti i informacije do kojih je Institut došao putem ankete sa 887 protjeranih iz područja opštine Zvornik. Anketa je provedena u okviru pomenutog istraživačkog projekta.

Prije nego što pristupim opisu napada navešću nekoliko opštih informacija o gradu i opštini Zvornik.

Po popisu stanovništva 1991. godine opština Zvornik je imala 81.111 stanovnika, od čega 59,4% Bošnjaka (Muslimana), 38% Srba. U samom gradu živjelo je 14.660 stanovnika, od čega je bilo 61% Bošnjaka, 29,2% Srba, 0,5% Hrvata i 9,3% "ostalih" (najvećim dijelom Romi).

Oficijelno, u opštini Zvornik nije postojao garnizon bivše JNA. Na prelomu godine 1991/1992. u blizini Zvornika (na bosanskoj strani Drine) stacionirane su prve oklopne jedinice (po svoj prilici iz napuštenog garnizona Jastrebarsko u Hrvatskoj), u februaru-martu 1992. (povodom referenduma za nezavisnost) došlo je do stacioniranja novih trupa bivše JNA, i to oklopnih, artiljerijskih i

protivavionskih jedinica. Početkom 1992. primijećeni su položaji oklopnih jedinica i na srbijanskoj obali Drine. Kasnije su na srbijanskoj obali ustanovljeni i položaji artiljerije i protivavionskog oružja.

Po navodima svjedoka u napadu na Zvornik su učestvovala i trupe bivše JNA iz više garnizona: iz Bosne i Hercegovine su identifikovane jedinice iz Tuzle i Bijeljine.

Jedinice iz Tuzle i Bijeljine su se već prije napada nalazile u blizini Zvornika, prije svega na bosanskoj strani Drine.

Jedinice koje su bile stacionirane u Srbiji porijeklom su iz garnizona: Novi Sad, Sremska Mitrovica i Valjevo.

Ove jedinice su prije napada jednim dijelom bile stacionirane na srbijanskoj, a jednim dijelom na bosanskoj strani. U napadu na Zvornik su učestvovala i jedinice sa srbijanskog teritorija.

U napadu su pored JNA učestvovala i brojne paravojne formacije.

U vrijeme poslije napada pa do završetka progona, odnosno deportacije nesrpskog stanovništva u gradu se zadržao veliki broj paravojnih grupa. Među njima su se, takođe, nalazile "organizovane" grupe, posebno "vikend-četnici", prije svega iz Srbije. Gotovo sve grupe su provodile teror nad gradskim stanovništvom i odgovorne su za ubistva, nasilje, pljačku i mučenja koja su vršili u logorima. Kako se čini prilikom svog "nevojničkog nastupa" nisu bili podvrgnuti nikakvoj kontroli.

Najvažniji među "organiziranim" paravojnim jedinicama bili su "arkanovci", "šešeljevci", "beli orlovi" i nanovo ustrojena tzv. "Srpska teritorijalna odbrana". Precizna identifikacija triju navedenih formacija, kao i odvajanje pješadijskih jedinica bivše JNA nije bilo moguće. Za ovo, često neizvodljivo podvajanje jedinica ima više razloga: "Vikend-četnici" su se izdavali kao pripadnici poznatih jedinica; iste ličnosti su u različitim vremenskim intervalima postajale poznate u različitim jedinicama; "Teritorijalna odbrana" (TO) je kasnije uklopljena u pješadijske jedinice bivše JNA.

Od eskalacije rata u Hrvatskoj u ljetu 1991. pogoršavao se međusobni odnos pojedinih narodnosnih grupa. Došlo je do napetosti na radnom mjestu, u školi i u susjedstvu. Pojedine narodnosne grupe su se jedna prema drugoj počele jače distancirati. Takođe, uslijedila je sve jača militarizacija društva. Pritom, srpska strana je bila zatvorena za moguće posmatrača, a što se tiče predstojećih akcija ona je bila informisana.

Ima više indicija da je napad na grad prethodno planiran:

- Na prelazu iz 1991. u 1992. godinu stacionirane su prve trupe JNA u području Zvornika.

- Oko 2-3 mjeseca prije napada izvedene su vojne vježbe koje su trajale do 2 sedmice. Na te vježbe organizovane od strane JNA pozvani su samo Srbi pod izgovorom da se vježba Teritorijalna odbrana.

- Već u sedmicama pred napad pripadnici svih narodnosnih grupa su pribavljali oružje. Po navodima u anketi upitanih stanovnici Zvornika - Srbi su dobili oružje najvećim dijelom preko Srpske demokratske stranke ili JNA, dok su stanovnici - muslimani, svoje oružje nabavili "privatno".

- U martu, prije napada, izvještavalo se da mnogi stanovnici Zvornika - Srbi krajem sedmice napuštaju grad, a u ponedjeljak se opet vraćaju na posao. Nagadanja da u vezi s tim postoji organizovana akcija - takvo razmišljanje sadrže izjave - blizu je toga da je najveći dio srpskih porodica krajem sedmice napuštao grad. Osim toga, kasnije, u trenutku napada na grad, žene i djeca srpske nacionalnosti nisu bili u gradu jer su ga već bili napustili.

- U dane prije napada pojedini učesnici u anketi su od strane srpskih prijatelja ili kolega obaviješteni o tome da bi za njih bilo bolje da uskoro napuste grad.

To su indicije koje potkrepljuju tvrdnje ispitanika da su stanovnici Zvornika - Srbi kratko prije napada na grad u najmanju ruku bili o tome obaviješteni.

Krajem nedjelje prije napada, 4/5. aprila, situacija se počela zaoštravati. Srbi su blizu kvarta Meterizi napravili barikade od kamiona. Time je grad odvojen od industrijskog dijela grada Karakaja koji je na sjevernoj strani. Bošnjaci su tokom narednog mjeseca bili spriječeni da idu na posao.

Tada su i mnoge bošnjačke porodice napustile grad.

Kao odgovor na srpske barikade Bošnjaci su sa svoje strane na istom mjestu uspostavili barikade od kamiona na kojima su bili "muslimanska" policija i naoružani dobrovoljci. U početku je na barikadama došlo samo do verbalnih razračunavanja. Doduše, na barikadama su 6/7. aprila održane demonstracije za miroljubljivi zajednički život u kojima su učestvovali pripadnici svih narodnosnih grupa.

Takođe, 6. aprila je došlo do razdvajanja domaćih policijskih snaga. Policajci srpske nacionalnosti su zauzeli Glavnu komandu policije u Zvorniku, a oružje, opremu, kao i automobile sklonili u industrijsku četvrt Karakaj sjeverno od Zvornika.

Osmog aprila održani su pregovori u Malom Zvorniku (Srbija) između predstavnika SDS-a iz Zvornika, SDA iz Zvornika i Arkana. Cilj ovih pregovora

bio je da se postigne "mima predaja grada", odnosno "kapitulacija muslimanskog stanovništva". Kako se čini, od strane pregovarača iz Zvornika je nagoviještena "saglasnost" u pogledu podjele grada. Jezgro gradskog područja Zvornika trebalo je ostati "muslimansko" dok je sjeverni dio gradskog područja sa industrijskom četvrti Karakaj trebao pripasti Srbima. SDS i SDA su, istina, u ovoj stvari bile saglasne dok je Arkan bio nezadovoljan sa ovim razgovorom i saopštio je da će on "to sad uzeti u svoje ruke".

Napad na grad je počeo tog 8. aprila kako sa srbijanske strane tako i sa bosanskog teritorija. Napad su izvršile oklopne, artiljerijske i pješadijske jedinice koje su bile opremljene lahkim minobacačima. Uspostavljena je kooperacija jedinica JNA i pravojnih grupa. Na isturenom položaju nalazili su se arkanovci.

Nakon pojedinih pušanih hitaca dijelovi grada Bukovik i Meterizi, isto tako i brežuljak Debelo brdo na kome su se Bošnjaci - branitelji ukopali sa lahkim vatrenim oružjem, gađani su prije podne granatama sa artiljerijskih položaja u Karakaju, odnosno u Meterizima, na bosanskoj strani rijeke Drine i iz Malog Zvornika u Srbiji. Ovaj napad je izveden prije svega teškim oružjem jedinica JNA (artiljerija i oklopne jedinice). Arkanovi strijelci su, prema njihovim izvještajima, iz Malog Zvornika, sa suprotne strane, gađali bosansku stranu preko rijeke, a strijelci sa visokih zgrada u Zvorniku su pucali na stanovnike grada. Bošnjački položaj na Debelom brdu je pao još istog dana i agresori su ga zauzeli.

Tokom slijedeće noći grad je žestoko bombardovan. Sutradan, 9. aprila rano, održani su još jednom pregovori koji su završeni ultimatum da se oružje i grad predaju istog dana do 8 sati.

U 8 sati otpočeo je novi artiljerijski napad; iza toga je pješadija počela da zauzima grad. Arkanovci su zauzeli centar grada pri čemu nisu naišli na ozbiljan otpor. U podne su zauzeli Bolnicu, a poslije podne Radio-stanicu. U ovom osvajanju su učestvovali pješadija JNA u saradnji sa šešeljevcima, belim orlovima i "Teritorijalnom odbranom". Već prvog dana, kao i u narednim sedmicima došlo je do masakriranja, ubistava, nasilja i deportacija u logor.

Ranije stacioniranje i prikupljanje jedinica bivše JNA iz različitih korpusa koji su bili potčinjeni Prvoj vojnoj oblasti u Beogradu, pod komandom "u ratovanju iskusnih" oficira Pavlovića i Pejića, kao i angažovanja paravojnih formacija, prije svega iz Srbije, dopuštaju **konačni zaključak da je napad na Zvornik morao biti predviđen ranije usvojenim planom.**

Ovu tezu potkrepljuju detalji tog zbivanja koje su uočili oni koji su bili anketirani.

Pješadijske jedinice JNA su bile sastavljene ne samo od "regularnih pripadnika" nego prije svega od "dobrovoljaca".

Vojnici su već prije napada i za vrijeme napada nosili na svojim uniformama srpske oznake i kokarde. Vozila i oruđa, naprotiv, nosila su u ovoj prilici stare jugoslavenske znake raspoznavanja (oznaka JNA - R.H.) što dopušta **zaključak da su ovi znaci u najmanju ruku korišteni po naređenju JNA.**

Ove činjenice dopuštaju daljnji konačni **zaključak: ove novostvorene jedinice činile su kasnije dio "Srpske armije u Bosni i Hercegovini".** "Srpska armija u Bosni i Hercegovini" je oficijelno osnovana u maju 1992.; dakle mjesec dana poslije napada na Zvornik. Njeno osnivanje i naoružanje, izgleda, **nisu bili samo dugo vremena planirani nego su već u martu 1992. bili ostvareni.**

Čini se da je napad na Zvornik logistički pripreman u civilnom sektoru.

Izgleda da su pripreme uslijedile u saradnji sa regionalnim rukovodiocima. Direktor najvećeg preduzeća u mjestu "Birač", je u štampi, u jesen 1991., okrivljen da je Srpskoj demokratskoj stranci stavio na raspolaganje velike količine pogonskog goriva.

Vozila od kojih su napravljene barikade neposredno prije napada pripadaju firmi "Boksit" iz Milića, oko 30 km južno od Zvornika. "Boksit" je bio važan isporučilac sirovine za "Birač", a kao i "Birač" bio je dio "Energoinvesta".

Direktor transportne firme "Drina-Trans" mogao bi pripadati ovom krugu. On je isto kao i direktor "Birča" okrivljen da je prije napada podijelio oružje. Osim toga on je učestvovao u "pregovorima za kapitulaciju" u Malom Zvorniku. Protjerani građani su deportovani vozilima njegove firme.

Ukupno uzev, postoje brojni iskazi o tome da je oružje podijeljeno prije napada.

Civilnim pripremama za rat pripada i "vježba evakuacije" kad je najveći dio srpskih porodica napustio grad na nekoliko dana.

Pripremama u civilnom sektoru pripada, takođe, izgradnja nove "Teritorijalne odbrane" što je bilo u nadležnosti SDS-a, a u kooperaciji sa JNA. Izgradnja "Teritorijalne odbrane" i saradnje sa JNA bitno su doprinijeli militarizaciji društva. Spajanje vojnih i civilnih struktura i egzistencija "Teritorijalne odbrane" kao poluslužbene vojne organizacije bosanskih Srba mogla je legitimirati njihovo učestvovanje u kasnijim vojnim i nasilničkim akcijama protiv civilnog stanovništva.

Svi ovi faktori dopuštaju **konačni zaključak: mora da je vojni napad na Zvornik početkom aprila 1992. bio pripremljen.** Ova priprema ne može biti izvršena samo od strane lokalnih faktora, **nego je priprema morala biti pod kontrolom nadregionalne (centralne) institucije.**

PRISILNA DEPORTACIJA NESRPSKIH STANOVNIKA GRADA ZVORNICA U SJEVEROISTOČNOJ BOSNI

"Etničko čišćenje" u ratu protiv Bosne i Hercegovine je za stotine hiljada ljudi postalo okrutna stvarnost.¹ Pojam "etničko čišćenje" je u javnosti postao parola iza koje treba prepoznati jedino tu okrutnu stvarnost. **Ubistva, masakri, nasilja, mučenja, boravak u logoru, otimanje sveukupne imovine i dobara su suština i metodi "etničkog čišćenja"** ². Njihov cilj je progon ugroženih putem terora ili njihova konačna, nasilna, organizirana deportacija.

Pokušaću predstaviti genezu i razvitak procesa konačnog progona, "etničkog čišćenja" nesrpskih stanovnika grada Zvornika u sjeveroistočnoj Bosni.

Zvornik je napadnut 8. aprila 1992. godine zajedničkom akcijom jedinica bivše JNA i paravojnih formacija. Grad je već 10/11. aprila bio zauzet. Brojni nesrpski stanovnici Zvornika su izbjegli u druga područja Bosne i Hercegovine ili u granična područja Srbije.

Poslije napada na grad "civilnu vlast" je najprije preuzeo tzv. **krizni štab**. Štabu su pripadali prije svega pripadnici lokalne Srpske demokratske stranke i milicije. Neke od tih ličnosti su se nalazile i u štabu "Teritorijalne odbrane". Dakako, već 10. aprila je formirana "Privremena vlada" tzv. "Srpske opštine Zvornik".

Neposredno poslije okupacije grada uvedena je zabrana izlaska noću. Muškarci su se danju mogli slobodno kretati ako su za to imali dozvolu koju je izdavala "Srpska policija Zvornik". Ali, mnogi muškarci koji su željeli dobiti propusnicu odvedeni su u jedan od logora u industrijsku četvrt Karakaj. Tamo su bili izloženi teškim mučenjima i ubistvima koja su vršili pripadnici paravojnih grupa. Zato se mnogi muškarci nisu usudili da zatraže propusnicu već su se sakrivali. Ali, ni one ličnosti koje su raspolagale propusnicima nisu bile sigurne da ih neće pogoditi samovoljni postupci neke od brojnih paravojnih jedinica.

¹ *Uслови i opis ove stvarnosti u prvim mjesecima okupacije Zvornika opisani su u autorovom radu "Izvršenje agresije i masovnog progona u Zvorniku" vidi str. 132-136 (primj. Redakcije).*

² *Međunarodna Konvencija o sprečavanju i kažnjavanju genocida usvojena 1948. godine ove postupke jasno označava kao genocidne radnje (primj. Redakcije).*

Dnevni život je karakterisalo to da su neodgovorne paravojne jedinice, koje niko nije kontrolisao, terorisale muslimanske stanovnike Zvornika.

Od časa okupacije pa nadalje Bošnjacima nije bilo dozvoljeno da rade izuzev onim ličnostima za koje se nije mogla naći zamjena iz reda agresora (napr. stručni personal u bolnici je otpušen tek 19. maja).

Dvije sedmice kasnije, poslije slučaja Kulagrad (srednjevjekovna tvrđava iznad Zvornika u kojoj se bilo utvrdilo nekoliko branilaca) prilike u Zvorniku su počele da se privremeno poboljšavaju, smiruju. Brojni pripadnici paravojnih jedinica, kao i dijelovi vojnika bivše JNA su krajem aprila napustili grad. Takođe, mnogi Srbi, stanovnici Zvornika koji su ranije napustili Zvornik vratili su se nazad. Srpska demokratska stranka je počela da izgrađuje vlast u novoj "Srpskoj opštini Zvornik".

Krajem aprila "Srpska opština Zvornik" je preduzela jedan efikasan, lukav korak. Ona je izbjeglim Bošnjacima uputila proglas da se vrate nazad. Sadržaj tog proglasa može se rekonstruisati kako slijedi:

Prilike u gradu su se normalizirale i svako se može nesmetano vratiti nazad. Lično vlasništvo se mora do 15. maja registrovati kod policije u Zvorniku; u protivnom, svaki posjed će pripasti "Srpskoj opštini Zvornik". Ovaj poziv za povratak - sa ne uvijek istovjetnim doslovnim tekstom - je u vremenu od oko dvije sedmice svakodnevno emitovan na Radio-Zvorniku, Radio-Loznici i TV Beograd.

Više od polovine građana iz grada Zvornika, koji su kasnije o tom pitani je objasnilo da su se oni prije njihovog konačnog bijega još jednom vratili u grad. Na otvoreno pitanje o "razlogu za povratak" cca 62% njih je kao razlog navelo da je "proglas srpske strane" bio odlučujući, odnosno suodlučujući.

Pored prijetećeg gubitka svojine i briga za članove porodice koji su ostali u Zvorniku, na prvi pogled uvjerljiva "normalizacija" stanja u gradu je mogla za upadljivo veliki broj onih koji su se vraćali biti odlučujuća. Povratak je za muslimansko stanovništvo imao ozbiljne posljedice. Tek tada je "etničko čišćenje" moglo biti sistematski izvedeno.

Poslije "neorganizovanog" progona Bošnjaka putem terora, kao u prvim danima, sad je mogao početi progon uz primjenu kontrolisane deportacije i uz pomoć administrativnih mjera. Prvi korak u tom pogledu bio je već spomenuti proglas za povratak. Registracija vlasništva koja je od početka tražena, a koja je od strane svih stanovnika, takođe i Srba, morala biti izvršena, služila je prije svega kao osnova za hvatanje muškaraca iz reda bošnjačkog stanovništva. Stoga su registraciju koja se morala izvršiti u "Srpskoj opštini", odnosno kod "Srpske milicije" mogli da obave samo muškarci, naravno i u slučaju da je vlasništvo

upisano na ime bivše supruge. I prilikom registracije je dolazilo do hapšenja i deportacije u logor pri čemu je izbor ličnosti po svoj prilici zavisio od spiska koji je za to bio pripremljen.

Korak koji je vodio ka konačnoj deportaciji uhapšenih bio je prisilni prijenos imanja na drugog. Bošnjaci su mogli "regularno" napustiti grad još samo pod uslovom da su se odrekli svog vlasništva i da su ga prenijeli na "Srpsku opštinu Zvornik". Ovaj prisilni prijenos imanja je vršila "Srpska opština Zvornik" u saradnji sa policijom i srpskim dobrovoljcima. Ali, u ovom vremenu je bilo ličnosti koje su izbjegle iz Zvornika a da nisu ispunile "nametnute formalnosti" novih "srpskih autoriteta", jer je individualni bijeg napr. uz pomoć mita ili na osnovu ličnog poznanstva bio još uvijek moguć.

Dalje, stvorena je "**Agencija za zamjenu kuća**" na čije ime su Bošnjaci trebali da prepišu svoje kuće. Za uzvrat Bošnjacima su obećane kuće bosanskih Srba (napr. u regiji Tuzla) koji, navodno, isto treba da svoje kuće oporučno ostave agenciji. Da bi se ovoj "ponudi za zamjenu kuća" dalo više važnosti preko srpskih radio-stanica su emitovane vijesti da su ugledni stanovnici - Bošnjaci već izvršili zamjenu stanova. Te vijesti su se često pokazale kao lažne, odnosno date su pod pritiskom.

Rekonstruisati tipičan postupak vlasti u navedenom periodu je mučan posao. Kod vršenja prisilne registracije i prisilnog odricanja vlasništva, što je pod pritiskom deportacije bilo dominirajuća praksa, korišteni su različiti postupci. Ipak, u mnogim slučajevima je moguće utvrditi način davanja saglasnosti.

Poslije povratka nazad u svoje domove, kao prvo, morala se izvršiti registracija vlasništva. Ona, s jedne strane, nije imala nikakve štetne posljedice za organizovane deportacije. S druge strane, ona je bila pretpostavka za kasnije **prisilno odricanje od vlasništva**, koje se vrlo često vršilo neposredno prije same deportacije. Odricanje od vlasništva u korist "Srpske opštine Zvornik" je omogućavalo da se dobije dozvola za promjenu mjesta stanovanja. Uvođenje u odgovarajući spisak onih koji su dobili dozvolu je bilo uslov da se grad uopšte smije napustiti. Neki protjerani, prije svega muškarci, morali su pokazati i potvrdu da su "dobrovoljno dali krv".

Dakle, da bi se grad mogao "regularno" napustiti bili su potrebni sljedeći dokumenti:

- Potvrda da se odobrava slobodno kretanje na teritoriji "Srpske opštine Zvornik";
- Dokument o "promjeni mjesta stanovanja";
- Lična propusnica u koju je bio unešen datum objave adrese stana.

Od kraja maja do početka jula 1992. godine, u neke dane, muslimansko stanovništvo cijelog grada ili okolnih sela je deportirano, pri čemu su postojale razlike između grada Zvornika i seoskih područja.

Na pitanje "Kako ste konačno napustili vaše mjesto stanovanja?" odgovarali su: 50,4% da su svoje izbjeglištvo sami organizovali, 47,1% da su deportovani u organizovanom masovnom transportu.

Kad su stanovnici grada Zvornika pitani njih 62,9% je odgovorilo da su svoje izbjeglištvo sami organizovali, a oni iz manjih mjesta (sela, naselja) su pretežno odgovarali da su deportovani u organizovanom transportu. Takav odgovor je dalo 88,4% upitanih iz Karakaja, 80,6% iz Kozluka i 67,7% iz Gornjeg Šepka.

Ove deportacije su vršene najvećim dijelom vozilima firme "Drina-transa" u Mali Zvornik (Srbija) a odatle preko Loznice u Suboticu ili na linije fronta na bosanskoj teritoriji oko Tuzle. Sa sobom su ljudi smjeli ponijeti samo sitne lične stvari. Na kontrolnim punktovima su nerijetko i te stvari oduzimali.

Vrhovnu kontrolu za vrijeme okupacije je vršila JNA, a bila je u rukama dvojice oficira: Pejić i Pavlović. Za Marka Pavlovića postoje indikacije da je "Pavlović" samo sinonim jednog saradnika srpske tajne službe.

Nije daleko od pameti da su odgovornosti i s tim u vezi vlast u gradu bili podijeljeni između oficira JNA, Srpske demokratske stranke i milicije. Međutim, pojedine paravojne formacije su imale potpunu slobodu djelovanja. Mnogo se govori o tome da je ova sloboda djelovanja izražavala "tolerisani kaos". Ukupno uzev, opisi onih koji su o tome pitani stvaraju utisak da su samo "vođe" nekih paravojnih jedinica uživali autoritet i da su mnogi dobrovoljci svoju slobodu djelovanja shvatali kao "vid nagrade" za njihov rad. Baš ova okolnost bi mogla nagovijestiti to da su nejasni odnosi u vlasti trebali da podstiču i **da prikriju odgovornosti za ratne zločine i povrede ljudskih prava.**

Glavni akteri za vrijeme okupacije i nasilno organizovanih deportacija su pripadali krugu iz Srpske demokratske stranke, oficira JNA i milicije.

Analizom progona, odnosno konačnog deportovanja nesrpskog stanovništva može se, takođe, utvrditi **da je zacijelo postojao plan priprema i provođenja progona i deportacije.**

Takođe se vidi da sve mjere progona nisu bile izvedene na jedan određen i utvrđen način. Općenito, može se povući razlika između prisilnih deportacija koje su organizovale paravojne jedinice, odnosno milicija uz pomoć civilnih ustanova i pojedinačnog progona, odnosno progona koji su vršile određene grupe ljudi primjenom terora.

Organizacija nasilnih deportacija uz podršku civilnih, administrativnih faktora je imala, uglavnom, jedan generalni obrazac. Zapravo, vršenje ovih deportacija je omogućeno, prije svega, zavođenjem vlasti Srpske demokratske stranke poslije čega je bilo moguće stvaranje civilnih, administrativnih službi koje su deportacijama mogle da pristupe kao "legalnom poslu".

Rečene administrativne mjere, kao prisilna registracija i prisilno odricanje od prava vlasništva, koje su pratile deportacije, išle su za tim da se sistematski progon Bošnjaka odredi kao cilj. Jer, najprije povratak, registracija vlasništva i, kroz to, moguće "sakupljanje" Bošnjaka ne samo iz grada nego iz cijelog regiona Zvornik, omogućili su njihovo potpuno i definitivno protjerivanje - njihovu **organizovanu deportaciju**. Poslije ovoga agresorima je bilo moguće ne samo obespravljene Bošnjake na organizovan i obuhvatan način udaljiti iz područja grada Zvornika, nego ih deportirati na granice neokupiranog dijela Bosne ili, šta više, van granica bivše Jugoslavije.

Ove masovne deportacije su dovele brojne prognanike na srpsko-mađarsku granicu kod Subotice. Tu je mnogima od njih u Srpskom crvenom krstu izdat "jugoslavenski pasoš" s kojim su - najvećim dijelom u posebnim vozovima - preko Mađarske poslali u Austriju.

Uzmu li se u obzir svi elementi (učestće različitih grupa, učestvovanje civilne administracije, deportacije do Subotice, itd.), kada je riječ o nasilnom, konačnom progonu nesrpskog stanovništva Zvornika, može se uzeti kao sigurno da mora biti **da su sve ove mjere bile pripremljene**. I drugo, **ovaj progon nije mogao biti djelo samo lokalnih faktora**. Ako za to nije postojao neki plan onda je u najmanju ruku postojala neka nadregionalna koordinacija rada na progonu nesrpskog stanovništva.

POLITIČKI AMBIJENT AGRESIJE NA BOSNU I HERCEGOVINU

Dame i gospodo, poštovani učesnici,

Iako se na ovom skupu govori o genocidu i zločinu nemam pretenzija da dajem neke kvalifikacije sa naučnog aspekta, već ću pokušati rasvijetliti ukupni politički ambijent agresije na Bosnu i Hercegovinu, ambijent koji je poslužio kao polazište i uporište politike i cilja zločina genocida radi ostvarivanja velikodržavnih projekata.

Uz svu zahvalnost i uvažavanje organizatora, domaćina i učesnika Kongresa, želio bih da ovaj skup izađe iz klišea dosadašnjeg odnosa Međunarodne zajednice prema mojoj napadnutoj zemlji i prevaziđe značaj akademske rasprave. Osjećam da bismo to bili dužni prema žrtvama genocida i egzodusa o čemu će biti govora.

Genocid nad bošnjačkim narodom i egzodus građana Bosne i Hercegovine je upravo drugo ime agresije na Bosnu i Hercegovinu. To zorno potvrđuje demografska i ukupna socijalna karta Bosne i Hercegovine nakon tri i pol godine neprekinutog stradanja. Da bismo što vjerodostojnije pojmlili dramatičnost sadašnjeg stanja i tragične efekte agresije i politike genocida na Bosnu i Hercegovinu, potrebno je podsjetiti se šta je to Bosna i Hercegovina.

Predratna Bosna i Hercegovina je zemlja viševjekovne multinacionalne, multikulturne i multireligijske tradicije, gdje su njeni narodi i ljudi skladno živjeli uz najviši mogući stepen međusobne izmiješanosti i ljudske tolerancije uopšte. Broj nacionalno mješovitih brakova je bio apsolutno ravnopravan brojevima bilo kojih monolitno - nacionalnih brakova, što ilustruje prirodno jedinstvo naroda u Bosni i Hercegovini i odsustvo bilo kakve realne podvojenosti među njima.

Na posljednjim parlamentarnim izborima u Bosni i Hercegovini 1990. godine njeni narodi su izrazili svoj interes za promjenama političkog sistema i uspostavljanje građanske demokratije zapadnog tipa. Međutim, raspadom bivše Jugoslavije, nacionalni predznak pobjedničkih političkih partija je izmanipulisan od strane susjednih velikodržavnih režima za homogeniziranje naroda na

¹ Autor je predsjednik Skupštine Republike Bosne i Hercegovine

nacionalističkoj osnovi i uvod u agresiju na suverenu državu Bosnu i Hercegovinu.

Time je fašizam, nad kojim je ove godine u cijelom svijetu na velika zvona najavljena i proslavljena 50-ta obljetnica pobjede, ponovo zakucalo na vrata Evrope. Nadam se da će nam istorijsko iskustvo omogućiti jasnu spoznaju i osudu njegove ponovne pojave na jugoslovenskim prostorima.

Ironija sudbine je da o zločinu genocida u Bosni i Hercegovini govorimo danas na tlu zemlje odakle su krenuli fašistički pohodi na Evropu u Drugom svjetskom ratu. Njemački narod koji je platio visoku cijenu vlastitoga fašizma i koji danas najbolje razumije šta on znači, ugostio je na stotine hiljada ljudi iz Bosne i Hercegovine protjeranih sa svojih višestoljetnih ognjišta. Zato mislim da ćemo i na ovome tlu jasno razgraničiti narode i režime, narodne interese i zločin, jedinstvenu multinacionalnu, multikulturnu i multireligijsku Bosnu i Hercegovinu od etnički čistih mini-tvorevina.

Bosna i Hercegovina je svojom ukupnom multikulturnom tradicijom izrasla u jedinstveni svjetski fenomen oživotvorenja najsavremenijih međunarodnih principa i ideala kojima teži Međunarodna zajednica. Praktična vrijednost tih principa i načina življenja obećavala je Bosni i Hercegovini izvjesnu državnu opstojnost i uključivanje u Međunarodnu zajednicu sa svim preferencijama koje proizlaze iz njene multietničke osnove. Nikakvi normalni društveno-ekonomski procesi ne bi mogli destruirati njene kohezivne snage koji svoj izvor crpe u budućnosti vlastite tradicije i opredjeljenja savremene svjetske civilizacije. To se moglo desiti samo pod pretpostavkom uništenja i brisanja njenog naroda sa političke karte Evrope i svijeta.

Upravo tim putem su i krenuli agresori na Bosnu i Hercegovinu u cilju ostvarenja svojih velikodržavnih ambicija. Polazeći od ispravne spoznaje da se Bosna i Hercegovina ne da komadati odredili su joj tretman udara u same temelje, odnosno politiku i metod genocida i egzodusa nad njenim narodima. Pri tome su prevazišli i svoje fašističke uzore iz Drugog svjetskog rata, jer im ni fašizam nije bio dovoljan kao ideal njihovog pomračenog uma, nego je poslužio kao sredstvo i ambijent zločina kao jedinog načina ostvarenja velikodržavnih projekata.

Instaliranjem marionetskih režima posredstvom pobjedničkih nacionalnih partija i njihovih lidera u Bosni i Hercegovini velikodržavni ideolozi i protagonisti agresije nad Bosnom i Hercegovinom su pokušali da se formalno distanciraju od vlastite politike i odgovornosti pred domaćom i međunarodnom javnošću. Vođe samih marionetskih režima su u službi susjednih velikodržavnih projekata, metodom sijanja straha i nepovjerenja, podgrijavanjem nacionalnih strasti, pokrenuli lavinu nacionalizma koji kao totalna pojava manipulira sve ljude ili im ne ostavlja slobode izbora.

Time je stvorena zavjesa iza koje je bivša JNA izvršila neposrednu agresiju na Bosnu i Hercegovinu, a njene posljedice su predstavljene kao prirodan slijed sukoba između nacionalno ostrašćenih naroda, odnosno kao građanski rat u Bosni i Hercegovini, a odgovornost za zločine koji su učinjeni i koji su uslijedili pripisani su apstraktnom prirodnom bezumlju kao karakteristikici nacionalizma.

Prihvatujući agresiju na Bosnu i Hercegovinu kao formulu građanskog rata tri naroda u Bosni i Hercegovini Evropa i **Međunarodna zajednica nije pravovremeno i adekvatno reagovala da pomogne napadnutoj državi i kazni agresora, nego je**, naprotiv zadržavanjem nelegalnog embarga na oružje, **žrtvi uskratila i pravo na samoodbranu**. Tako je Međunarodna zajednica izrazila nepovjerenje u model života u Bosni i Hercegovini i njenu državnost ali i u vlastite principe, a agresori i njihovi marionetski režimi su dobili odriježene ruke da pod krinkom naroda i narodnih interesa, zločinom genocida i egzodusa u Bosni i Hercegovini pokušaju realizovati nestanak Bosne i Hercegovine sa geografske karte i nastanak Velike Srbije pa i Velike Hrvatske.

Brutalnost i beskrupuloznost u vršenju monstruoznog zločina genocida nad bošnjačkim narodom je imao osnovni cilj:

- u međunarodnoj javnosti stvoriti nevjericu u postojanje bilo kakve racionalne instance odnosno političkog ishodišta monstruoznog zločina nevjerovatnog samog po sebi;

- da se zločinom, narodi u Bosni i Hercegovini ubijede u nemogućnost zajedničkog života i tako pokida vezivno tkivo Bosne i Hercegovine;

- da se stvore etnički čisti prostori kojima bi se odredio jednosmjernan tok sudbine Bosne i Hercegovine u pravcu njene etničke podjele i pripajanja njenih dijelova susjednim državama;

Svi ovi ciljevi su povezani i međusobno uslovljeni. Neostvarenje bilo kojeg od njih zaustavilo bi velikodržavne režime u ostvarenju njihovih krajnjih velikodržavnih ciljeva.

Bez ostvarenja prvog od navedenih ciljeva, uvlačenja Međunarodne zajednice u tzv. neutralni odnos prema stranama u ratu, odnosno **bez praktičnog pokroviteljstva Međunarodne zajednice i njenog zatvaranja očiju pred zločinom, velikosrpski agresor se ne bi ni usudio na takav pohod**. Naprotiv, takav odnos Međunarodne zajednice prema Bosni i Hercegovini je kulminirao njenim saučešćem u zločinu (primjer zaštićenih zona Srebrenice i Žepe) i međunarodnim institucionaliziranjem zločina genocida i egzodusa ljudi kao normalne pojave u međudržavnim odnosima.

Bez embarga na oružje Bosni i Hercegovini, **bez ovakve hipokrizije Međunarodne zajednice ne bi bili mogući ni agresija na Bosnu i**

Hercegovinu, ni genocid i egzodus njenih naroda, ni dosadašnje i najnovije mirovne inicijative u ime takve Međunarodne zajednice, koje etnički dijele Bosnu i Hercegovinu prelazeći preko stotina hiljada ubijenih, pobijenih, zvjerski masakriranih, izmučenih, izgladnjelih i protjeranih ljudi i naroda u srcu Evrope.

Međutim najveća snaga Bosne i Hercegovine je u njoj samoj, u njenoj višestoljetnoj postojanosti, u njenom neuništivom duhu, u njenim građanima svih narodnosti koji se ne mogu odreći Bosne i Hercegovine, najviših ljudskih vrijednosti i opšte prihvaćenih civilizacijskih normi.

Bosna i Hercegovina je imala burno istorijsko iskustvo u kome je uspješno prevladavala sve nedaće. To joj daje za pravo da vjeruje u svoju budućnost i da će i iz ove krize izaći kao pobjednik.

Promjenom svoje politike i odnosa prema agresiji na Bosnu i Hercegovinu Međunarodna zajednica bi povratila izgubljeni kredibilitet i moralno-politički dignitet, a Bosni i Hercegovini bi uštedjela dalja stradanja, nove žrtve i omogućila pravedan i brz završetak rata.

UOBIČAJENI DETALJI SA ULICA SARAJEVA. NA OVOJ RASKRSNICI AGRESOR JE SNAJPERIMA UBIO I RANIO VELIKI BROJ CIVILA.

*DJEČAKA ZEBIĆ ADMIRA (1983)
AGRESOR JE 2.5.1995. POGODIO
SNAJPEROM NA DOBRINJI
SARAJEVO. AGRESOR CIVILE
UGLAVNOM GAĐA U KIČMENI
STUB I GLAVU.*

*GROBLJE "LAV" U SARAJEVU. NEKADA SU NA MJESTU DONJEG DIJELA GROBLJA BILI
SPORTSKI TERENI.*

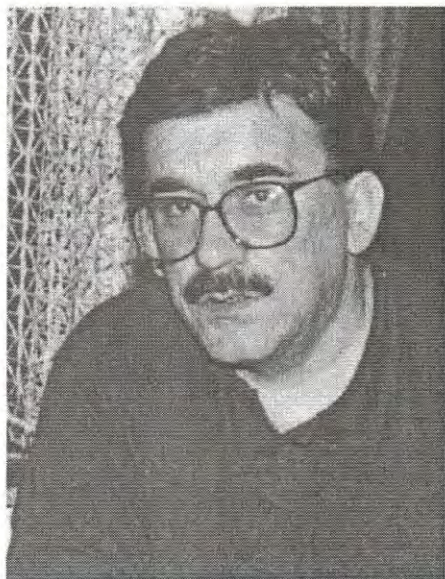
Učesnici Kongresa iz Bosne i Hercegovine pred zgradom Instituta "Gustav Streseman" u kojoj je Kongres održan

mr. Muharem Kreso, historičar iz Sarajeva

*Johanes Folmer (Johanes Vollmer),
novinar i publicista iz Švajcarske*

Miro Lazović predsjednik Skupštine Republike Bosne i Hercegovine

dr. Ane Herbst (Anne Herbst), novinar i sociolog istraživač iz Švajcarske

dr. Muhamed Nuhić, profesor žurnalistike na Univerzitetu u Sarajevu

dr. Mujo Slatina, profesor Filozofskog fakulteta u Sarajevu

KARAKTER ZLOČINA

KORIJENI AGRESIJE

Nalazimo se na Međunarodnom kongresu za dokumentaciju genocida u Bosni i Hercegovini. Molimo vas da obratite pažnju na samu tu riječ, na sam naziv ovog skupa. Dakle, to je međunarodni kongres za dokumentaciju jednog ogromnog zločina izvršenog u jednoj maloj evropskoj zemlji. Ne radi se o povijesti, ne radi se o sudu. Barem da se radi o sudu, tada bi mogli reći da smo nešto učinili. Nažalost, ne radi se o tome, već se radi o govoru, o nečemu što je u zbilji jako konkretno ali u našem govoru, našem pukom govoru jako apstraktno. Tako smo nanovo, kada se oko nas i među nama događaju strahote, upali u jednu tipičnu zapadnu civilizacijsku tvorevinu, koju bi mogli nazvati perpetuacija stvari i apsolviranje stvari u sferi razgovora, rješavanje stvari pričom o njoj, svođenja stvari na govor bez djelovanja i akcije.

Intencija moga izlaganja je da upravo ukažem na to, da ukažem na to da zločin nad mojim narodom, nad nama Bošnjacima teži da postane i ostane samo još jedna europska historija, jedna priča o našim naravima i vremenima, čista literatura. Kao čovjek koji je stotruko i duboko povezan sa svojim, sa sudbinom svoga naroda, koji osjeća njegovu patnju, koji zna da je sudbina moga naroda na neki način simbol ili znak sudbine čovječanstva, znam da je moj narod, u ovom momentu, u svojoj sudbini sažeo sliku sudbine čovječanstva koje gubi svaki pravac sa svojom imanentnom agresivnošću ugrađenom u temelje opstojnosti čovječanstva i da to nužno proizvodi zlo.

Ovo što se dogodilo i što se još uvijek događa u Bosni jeste samo jedna emanacija, jedna posljedica i proizvod tog agresivnog duha naše civilizacije i njene agonije. **Samo to može objasniti ponašanje svijeta, osobito zapadnog svijeta koji je četiri godine mirno promatrao vršenje najvećeg genocida koji se u Europi dogodio, o kome se sve od početka znalo**, koji nije bio pokriven velom tajne ili neznanja, velom općeg rata. Bavimo se, dakle, time, bavimo se posljedicama nečega što i dalje, zapravo, i na taj način ostaje skriveno, ono što je pravi uzrok ovakvih stanja na kraju našeg milenija.

Šta je ono na šta želim u ovom slučaju skrenuti vašu pažnju i što je za naš slučaj karakteristično. Prema svim stvarima koje se događaju i koje su se dogodile u Bosni, mi imamo tri vrste odnosa. Jedna vrsta tog odnosa nastaje iz onoga što

o svem tamošnjem događanju znamo, o čemu imamo saznanja. Druga vrsta odnosa nastaje iz činjenice da o nekim stvarima imamo nedovoljna, polovična saznanja, da mislimo da bi moglo biti vjerovatno, ali nismo sigurni, ustručavamo se da to koncipiramo jer bi nas odvelo suviše daleko, suviše radikalno. Najzad, postoji i ono o čemu mi svjesno ili nesvjesno i ne želimo da znamo jer nas ta dimenzija događanja u Bosni i sa narodom bosanskim suočava sa pitanjem na način koji traži jasan odgovor, a mi nismo spremni da damo taj odgovor. Prvenstveno zbog činjenice jer odgovor na to pitanje, jer suočavanje sa tom istinom o nama i događanjima u kojima sudjelujemo, traže od nas angažman na koji nismo spremni.

Šta je to što se u Bosni zbiva i o čemu mi imamo spoznaju, imamo odgovarajuće informacije koje vode ka nesumnjivim sudovima o prirodi zbivanja o kojima je riječ. Sve to smo vidjeli u ovom kratkom filmu koji nam je prikazan. Sve je nužno o tom zločinu pokazano i jasno dokumentirano. **Vidi se da je postojao plan za djelovanje** koji je zločinački pod svim okolnostima procjenjivanja i pod uvjetima uzroka, pod uvjetima namjera, pod uvjetima načina izvršavanja i pod uvjetima rezultata djelovanja. Vidljivo je da je **sve bilo planirano intelektualno, ideologijski, politički, organizacijski i vojno**. Postoje materijalne činjenice koje jasno pokazuju, i u tome nema nikakve dileme, ogroman zločin. Postoje mrtvi, postoje masovne grobnice u uvjetima i na lokalitetima koji ni na koji način ne mogu biti povezani sa ratnim djelovanjima. Mogu se tačno utvrditi brojnost, datumi izvršenja i masovnost egzekucija. Može se tačno utvrditi istina da se radi o civilima itd. Sve je potvrđeno i jasnim detektiranjem velikih količina organskih materija putem zračnog osmatranja, putem pedoloških istraživanja, putem fitoloških istraživanja, putem svjedoka. Takvi se nalazi množe velikom brzinom po cijeloj Bosni gdje su djelovale velike srpske snage. Poznato je ko je to sve učinio. Mi znamo kada je izvršeno. Znamo i kako je sve izvršeno. **Tačno znamo i zbog čega je izvršeno, jer se cilj ogleda u nastalom stanju** koje se i danas nasilno održava. Sve je, dakle, poznato.

A u kojoj i kakvoj smo mi situaciji u odnosu na sve to. Mi ne znamo šta treba da se učini. Mi se ponašamo po općoj shemi stvorenoj još mnogo ranije, a to je: ne događa se to nama ili još nam se ne događa. Dame i gospodo, kao poslanik našeg bosanskog Parlamenta nedavno sam izrazio neslaganje sa načinom na koji mi reagiramo na učinjene zločine. Kada je Njegova eminencija biskup Banja Luke Franjo Komarica zatražio podršku od Parlamenta i kada je Parlament donio odluku da tim povodom donese Rezoluciju, ja sam se izjasnio protiv takvog papirnatog načina davanja podrške. I sam sam Banjalučanin. Tamo sam rođen. Svi moji su protjerani. Biskupa poznajem dobro, cijenim ga veoma. Čak se smatram njegovim prijateljem. Ali sam bio protiv toga da najviša vlast u zemlji samo jednom Rezolucijom ili Izjavom daje podršku, ne biskupu, nego

ogromnom broju svojih građana o kojima se zapravo radi. Tražio sam snažniju reakciju protiv genocida kojem su muslimani i katolici Banjaluke izloženi. Jer se u prisustvu svih svjetskih sila, svih kontrolnih i humanitarnih organizacija koje djeluju u Bosni, kao što su UNHCR, Crveni krst, OSCE itd. **vrši masovan i sistematski zločin genocida**. Te organizacije su samo svjedoci zločina i daju zločincima neku vrstu legitimacije time što, uprkos ogromnom zločinu, ostaju tamo i pri tome ništa ne čine. Ja sam smatrao da i te organizacije treba da optužimo kao neku vrstu saučesnika, nijemih saučesnika. Oni vrše jednu funkciju koja se može opisati kao tehnika ili tehnologija kompasije, simpatije sa žrtvama, a žrtvama treba akcija, stvarna zaštita i efikasna pomoć. U tom smislu ova humanitarna akcija i nije zapravo humanitarna, **nego je to akcija spašavanja obraza**. Zločince puštamo da na očigled svih ubijaju žrtve, a onda pokušavamo žrtve humano sahraniti. Iz Banjaluke je nasilno protjerano 90.000 muslimana i katolika, njih 850 je ubijeno, na tisuće zlostavljano, bijeno i mučeno, svi su do gole kože opljačkani, njihove ustanove uništene, svih 16 džamija je uništeno i sve se to dogodilo pred očima tzv. zaštitinih i humanitarnih organizacija. To je ono što mi svi znamo, i šta smo učinili.

Ono što mi nedovoljno znamo i što je predmet moga izlaganja jeste sama srpska agresija. Mi ne znamo kakva je to agresija, kada i kako je planirana i kako ostvarena. U ovom slučaju se radi o specifičnoj vrsti agresije. Nije to samo unaprijed planirani i provedeni vojnički upad, razbijanje domaćih vojnih formacija i organa vlasti i zaposjedanje teritorije koje je neovlašteno i ničim izazvano jer je povod bio sam čin legitimnog osamostaljivanja jedne države koja je stara 1.000 godina i koja nikada nije napustila i sasvim izgubila svoj državnopravni identitet. Ova agresija na Bosnu bila je specifična po tome što je bila izvršena na način ostvarivanja genocida, uništavanjem masa civila i potpunim čišćenjem prostora koji je zaposjedan kako bi taj prostor postao etnički čist i namijenjen za život samo jednog naroda. Mi, takođe, ne znamo da Srbi vrše takve genocidne radnje već 160 godina na prostoru Bosne i onoga što je bila Bosna i prostora gdje su živjeli muslimani. Kada kažem Srbi, ne mislim na cijeli narod koji se danas naziva i smatra srpskim, nego na nosioce ideje "velike" srpske države i njene upravljače. **Ova genocidna praksa počela je u momentu osamostaljivanja srpske države 1830. godine**, kada su brojni muslimani iz zapadne Srbije bili pobijeni ili protjerani. Nastavila se nakon nastanka Garašaninovog "Načertanija" kao **sistematska politika nove države**. Tada i narednih petnaest godina bili su eksterminirani svi muslimani sa teritorije zapadne i južne Srbije. Neki su prešli u Bosnu, neki se povukli na Kosovo ili u Makedoniju, Trakiju ili Anadoliju, a ostatak je bio pobijen ili preveden u pravoslavlje. Sada, kada je srpska vojska prešla Drinu, koja je milenijska granica i koja je zadnjih 190 godina bila granica između Bosne i Srbije, jer je prije toga

dio zapadne Srbije bio u sastavu Bosne, kada Mladić eksterminira muslimane Srebrenice i to opet na očigled međunarodnih snaga i javnosti, on kaže da ponavlja ono što se je desilo 1804. godine i da je njegova akcija završetak onog što je tada počelo.

Međunarodna zajednica to mirno gleda i na kraju na to daje konsent. Genocidom etnički očišćene teritorije dodijelila je Srbima. Mirotvorci, za koje bi se teško moglo reći da su odista tvorci mira na ovim prostorima, sada daju Mladiću i Srbima u trajan posjed ove teritorije koje su svagda i prije 1463. godine i poslije 1463. godine bile bosanske i na kojima je svagda živjela apsolutna muslimanska većina i pri tome nemaju obzira ni prema faktu da su tamo svi muslimani pobijeni ili protjerani. U svim mjestima niz rijeku Drinu, **od Foče, Goražda, Višegrada, Rogatice, Srebrenice, Bratunca do Zvornika bila je i živjela je apsolutna većina muslimana, a nama se predlaže da to napustimo** i omogućimo ostvarenje temeljne pretpostavke za stalne nove agresije iz Srbije, a to je njihov prelazak rijeke Drine.

Pored ovoga mi, takođe, nemamo dovoljno znanja i svijesti o tome da je srpska država nastala na jednom tipičnom revanšističkom konceptu, na ideji povijesnog revanša Turcima za poraz koji su oni nanijeli Srbima 1389. godine. Ta koncepcija je usisana iz sfere mitoloških predstava, usisana i prenesena u pravne i političke ideje na kojima se temeljila obnova te države početkom XIX stoljeća. Prema temeljnom stavu srpske mitologijske interpretacije povijesti, Srbi su na Kosovu izabrali Carstvo nebesko pod vođstvom mitološkog cara Lazara, napuštajući Carstvo zemaljsko koje je identificirano sa povjesnom državom srpskog cara Dušana, a preko njega sa Bizantom i napokon sa Rimskim carstvom. Na osnovu takve tipično mitološke konstrukcije, oni su, upravo zato što su Osmanlije srušile to njihovo imaginarno zemaljsko Carstvo i prisilili ih da odu u sferu Carstva nebeskog, smatrali sebe legitimnim nasljednicima Osmanskog Carstva kada se odluče da napuste Carstvo nebesko i ponovo dođu u zemaljsko ili realno Carstvo. Na temelju te apsolutno nepovijesne konstrukcije Srbi sada polažu pravo na sve zemlje na Balkanu koje su držali Osmanski Turci, a to su zemlje bivših sandžaka Kliškog, Krčkog, Krbavskog, Hercegovačkog, Bosanskog, Slavenskog, Budimskog i ostalih zemalja.

Na temelju toga je nastala čuvena linija Karlobag - Koprivnica i sve te konstrukcije koje su se pokazale kao stvarni vojni ciljevi agresije na Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu. Sve što se dogodilo nije bilo slučajno već se radi o jednoj nenormalnoj, paranoičnoj ili šizofreničnoj ideji o prirodi sopstvene povijesti i pravu jednog naroda da, kada on poželi, ulazi u povijest i realizira neka prava koja smatra svojim bez obzira na šest stoljeća povijesnog razvoja i sasvim novog stanja stvari. Jedan narod smatra da je, nakon Kosova, pobjegao u nebo, jer je sam car Lazar (povijesni knez Lazar) izabrao Carstvo nebesko. Srbi čuvaju

ideju svoje države u svojoj Srpskoj pravoslavnoj crkvi i najzad odlučuju da siđu sa neba na zemlju i restauriraju "svoje" Carstvo. Po tom konceptu, oni ne podliježu zemaljskim zakonima i stoga nisu obavezni na civilizacijske zakone i pravila. Ova nebulozna konstrukcija je, međutim, istina srpskog mišljenja i mi to nedovoljno znamo. Mi nedovoljno znamo i to da postoji nesumnjiva akomplicija i **saučesništvo nekih zapadnih zemalja** u ostvarivanju ove ideje Srpskog carstva.

Ono, pak, što mi nećemo nikako da znamo je upravo to da postoji suradnja nekih zemalja na ostvarenju te sulude ideje. Da bi izbjegli da se suočimo sa tim činjenicama mi se služimo različitim ideologizmima. Postavimo jednostavno pitanje: dali bi Milošević, Karadžić, Mladić i slični mogli da urade ono što su učinili, da se nisu određeni egzekutori zapadne politike, kao što su lord Owen (Owen), Stoltenberg (Stoltenberg) i sl., ponašali kao da nisu učinili sve da onemoguće efikasnu akciju protiv agresije i da razviju određene teorije? Da li bi, zatim, pregovore o miru mogli potpuno prevesti na kolosijek logike kao da se u Bosni događao građanski rat, unutarnji rat, a ne agresija, mada je postojao već jasan nalaz i konstatacija Londonske konferencije iz augusta 1992. godine o tome da se u Bosni radi o čistom slučaju agresije i genocida? Unatoč tom nalazu i zaključku jedne kompetentne međunarodne konferencije, gospoda su prebacila cijelu stvar na logiku rješavanja slučaja građanskog rata. To im je bilo potrebno da bi mogla da se plasira logika da je unutarnji, građanski rat koji se vodi unutar okvira jedne države, da ne postoji spoljnja agresija i da je to rat oko političkog primata, mada se ovdje radilo o pokušaju vođenom iz druge države da se jedna država koja je bila neovisna i međunarodno priznata, članica Ujedinjenih nacija, razori i da se njene teritorije ili ona u cjelini pripoji drugoj državi ili drugim državama u kasnijoj verziji, tj. nakon sporazuma Milošević - Tuđman. To je ekskluzivni slučaj agresije.

Nažalost i naša vlada je na koncu podlegla ogromnom pritisku tih aktera i predvodnika "mirovnog procesa", jer je pristala na pritisak i prihvatila pregovore sa obje agresorske strane. Kao učesnik pregovora od početka, mogu svjedočiti o tom pritisku sa tezama: "pa šta hoćete", "vi ste izgubili", "nemate vojske", "morate pristati, jer ćemo vas u protivnom prepustiti Srbima da vas sve pobiju i oni će vas na kraju sve pobiti", "uzeli su vam svu zemlju", "nemate teritorije", "imate embargo na uvoz oružja" i "nemate šanse da se oduprete velikoj srpskoj sili". **Pritisak je bio sinhron i veoma uporan.**

Čak su i najviši državnici izjavljivali kako se mi ovdje u Bosni oduvijek koljemo, što je notorna neistina. Naravno, ne mora svaki državnik u svijetu poznavati našu povijest i našu zemlju u kojoj nikada nije bilo unutarnjeg rata ni sukoba kao što je to bilo u Europi. Žalosno je kada to čine, međutim, čak i stručnjaci kao što je Kisindžer (Kisinger) koji je za nečije potrebe napisao tekst

u kojem tvrdi da Bosna nije nikada postojala kao država. Pa komu su onda Pape pisale pisma i slale poslanike, ko je to bio država protiv koje su vođeni krstaški i drugi ratovi, čiji je to kralj pisao Europi i tražio 1463. godine pomoć za odbranu od Osmanlija itd. itsl., o kome je to raspravljala mirovna konferencija u Karlovcima 1699. godine i o kome je raspravljao Berlinski kongres 1878. godine. Laž je, isto tako, Kisindžerova tvrdnja da mi Bošnjaci nismo narod, nego pravoslavni i katolički prozeliti, srpski ili hrvatski konvertiti itd., što opet nije istina, jer šta su bili onda Bošnjani i šta je bila Crkva bosanska za pet stoljeća svoga postojanja.

Dakle, i na kraju, dame i gospodo, **postoji jedna saradnja, direktna i indirektna, motivirana sopstvenim uskim interesima nekih zemalja, na ostvarenju srpske suprematije na Balkanu i u akciji protiv Bosne i iz te saradnje izlaze limiti za našu stvarnu i efikasniju akciju.** Zbog toga mi raspravljamo o genocidu nad jednim narodom koji još uvijek traje, kao da je to akademski ili intelektualni, a ne politički i kriminalni slučaj. To je ono što mi ne želimo da znamo, ono čega se plašimo, jer nas spoznaja o tome dovodi do svijesti da smo i sami predmet velike manipulacije. Stoga, ako ćemo uopće praviti nekakav završni dokument ovog našeg zasjedanja, onda ja predlažem da u njemu pozovemo na odgovornost sve te političare koji su **svojom krajnjom neodgovornošću doveli do toga da je na oči cijelog čovječanstva Mladić mogao u Srebrenici ubiti više od 10.000 ljudi, i to civila koji su bili pod zaštitom zapadnih država,** nakon što su Srbi prije toga već ubili najmanje 160.000 ljudi.

U ovoj bosanskoj tragediji izražava se i krije se jedan strašni zločin nastao iz evropske uskogrudosti. Ta uskogrudost vratiće se Evropi kao bumerang. Kada neko na bilo kojem dijelu svijeta nije samo svjedok, nego i saučesnik, moraće da ispašta i to kad - tad. To je posljedica činjenice da je svijet postao jedan, mali i povezan, i da ništa i niko ne može da bude izoliran. Mi smo Bošnjaci strpljiv i uporan narod. Mi znamo da se na nama i na našoj sudbini kuje jedna nova Evropa, a da ta Evropa ne može biti Evropa Mladića, Karadžića, Miloševića, Tuđmana, ali ni Ovena, Stoltenberga i sl. **Mi znamo da ona mora biti područje prava, pravičnosti, jednakosti i odgovornosti.**

VELIKOSRPSKA IDEOLOGIJA U PROŠLOSTI I SADAŠNJOSTI

U svom izlaganju ne želim predstavljati detalje hronike užasa u Bosni Hercegovini. Šta više, po meni se radi o tom da se sistematizuje i pokaže ideologija onih koji su današnji rat htjeli i planirali. Pri tom se otvara i zapažena historijska dimenzija izabranih ciljeva, kao i primijenjenih metoda i parola srpskog agresora.

Sistematska obrada ideologije, koja stoji iza svega, izgleda mi i zbog toga naročito važna jer Srbija koju danas zastupa Slobodan Milošević pokušava da se izvuče iz afere a istovremeno rat predstavi kao spontano nastalu nužnost da se suzbiju secesionističke težnje. Pošto ratovodstvo od 1991. godine nije dalo rezultate koje je napadač očekivao, sad se prikrivanjem njihove planiranosti pokušava ograničiti šteta:

1. Skidanje izolacije i sankcija;
2. Odlaganje pravnih posljedica raspada komunističke Jugoslavije za Srbiju i Crnu Goru treba da zahtjeve za reparacije žrtava agresije učini neodrživim.

Srpsko polaganje prava da i dalje ostanu "Jugoslavija" kad ostale republike i narodi odstupe - upravo od Srbije razorenog nadnacionalnog modela - i stupe pod zaštitu i blagonaklonost zapadnih sila. Sve zapadne diplomate prisustvovala su svečanom proklamovanju novog srpskog ustava 1990. godine, premda je ovaj naknadno sankcionirao srpskim pučevima 1989. godine izvršeno ukidanje ustava Kosova, Vojvodine i Crne Gore.

Paralelno sa tim, naravno već od 1987. godine organizovao je Milošević svoje masovne nastupe. Njegove parole su glasile: "mobilizacija" i "homogenizacija".¹ Odgovor masa na ovo je bio: "ubićemo" i "zaklaćemo". U to vrijeme su članovi Srpske akademije nauka i umjetnosti (SANU) javno proklamovali cilj: "Svi Srbi u jednoj državi".² U januaru 1991. godine i Milošević

¹ *Uporedi njegovu, u međuvremenu u Srbiji iz prodaje povučenu, zbirku govora: GODINE RASPLETA, Beograd 1990.*

² *Olivera Milosavljević, UPOTREBA AUTORITETA NAUKE, javna politička delatnost Srpske akademije nauka i umetnosti (1986-1992) Republika, Beograd, 1-31.juli 1995, br. 119-120.*

je formulisao upravo ove ciljeve: "Svi Srbi u jednoj državi" i odbio savez država sa ostalim republikama. Ostali narodi Jugoslavije mogli su se, doduše, odlučiti i za to da žive u jednoj takvoj srpskoj državi.³

U našem (njemačkom, primj. Redakcije) javnom mišljenju javlja se uvijek iznova stanovište koje, bez obzira na to što su Srbi počeli rat, vodi računa o srpskim interesima utoliko što govori kao da su sve strane u sukobu jednako krive. Ovo stanovište skriva srpske presteupe u ovom ratu, čak ih naknadno u izvjesnom smislu izjednačava. U njegovim razmatranjima o ratu i medijima u "Südosteuropa Mitteilungen", (Jugoistočnoevropska saopštenja), Peter Gloc (Peter Glotz) potpredsjednik Jugoistočnoevropskog društva (Südeuropagesellschaft) se poziva, na - već kao falsifikatora razobličienog - američkog novinara Pitera Bruka (Peter Broock), koji je događaje u Bosni označio kao "medijske laži". P. Gloc se još i danas oslanja na P. Bruka u tom da srpski opsadnici Sarajeva samo s vremena na vrijeme ponovo pucaju i da je položaj grada, u osnovi uzeto, jedino problem medija.⁴ U Srbiji i Crnoj Gori u međuvremenu se javljaju glasovi koji kritički govore o ideologiji, planiranosti i onima koji vuku konce u srpskom ratu protiv susjeda.⁵

Kod ovih ideja radi se o konkretnoj predstavi o prostoru Srbije i strategiji za provođenje ove opcije u načelno multietnički naseljenim oblastima u kojim, pored mnogih drugih naroda, žive i Srbi. Ideje su, svakako, formulisali intelektualni krugovi u prošlosti, a aktuelizirane su kad se Srbiji ukazala mogućnost da od državne tvorevine pred raspadom za sebe dobije prostor.⁶

Opcije srpskog agresora u sadašnjem ratu usmjerene su na teritorije južno i istočno od linije Virovitica-Karlovac-Karlobag. Prema planu osvajanja čitave Hrvatske, koga je trebalo realizovati u okviru četiri sedmice, agresor je unaprijed bio spreman da se povuče na ovu granicu. Ovaj plan, između ostalog, proizilazi iz jedne knjige, koja je najprije objavljena u nastavcima u Politici pod naslovom "VOJSKA BEZ DRŽAVE" i konačno izašla u Beogradu 1993. godine pod

³ Uporedi rezime članka UPOTREBA AUTORITETA NAUKE sa člankom pod naslovom SRBIJA NIJE U RATU, AKADEMIJA SE NE BAVI POLITIKOM, *Vreme*, 17. jula 1995, str. 34.

⁴ Uporedi P. Glotz, MEDIEN UND AUSSENPOLITIK, *Südosteuropa Mitteilungen*, Nr. 2, s.1 - 17. O problemu koji P. Bruk ponovo pokreće vidi J. Vollmer, DASS WIR IN BOSNIEN ZUR WELT GEHÖREN (Da i mi u Bosni svijetu pripadamo), *Solothurn und Düsseldorf 1995*, poglavlje *Medienlüge Bosnien*, str. 222-252.

⁵ Olivera Milosavljević, navedeni članci (napomene 2. i 3.). Krajem avgusta 1995. u crnogorskom parlamentu održana je višednevna debata o aktuelnoj situaciji. Između ostalog, tamo je bilo jasno ukazano da je Slobodan Milošević "centar i epicentar rata", koji je naredio ratne operacije kao što su napad na Dubrovnik i Konavle, i da osnove ovih osvajačkih ideja potiču iz prve polovine 19. vijeka.

⁶ W.D. Behschnitt, NATIONALISMUS BEI SERBEN UND KROATEN (Nacionalizam kod Srba i Hrvata) 1830-1914, analiza i tipologija nacionalne ideologije, *Sudosteuropaische Arbeiten*, Band 74, München 1980, str. 54-132. Izvori su objavljeni u M. Grmek i dr. ETNIČKO ČIŠĆENJE (Le nettoyage ethnique), Paris, 1993; B. Čović, IZVORI VELIKOSRPSKE AGRESIJE, Zagreb 1991/92.

naslovom MOJE VIĐENJE RASPADA. Knjigu je napisao Veljko Kadijević, srpski general i ministar odbrane "Jugoslovenske armije"⁷ za vrijeme opsade Vukovara, Osijeka i Dubrovnika. Tada Bosna nije predstavljala vojni problem Srbije.⁸

U knjizi izloženi generalovi planovi su saglasni sa programom "ujedinjenja svih srpskih zemalja", odnosno složnog srpstva zasnovanog i artikulisanog u "Programu spoljne politike i nacionalne politike Srbije krajem 1844. godine" (Načertanije) srpskog ministra Ilije Garašanina iz 19. vijeka i u članku "Srbi svi i svuda", njegovog prijatelja, filologa Vuka Karadžića.⁹

Pretpostavke za izgradnju jedne velike srpske nacionalne države videne su u proklamovanom razbijanju Osmanskog carstva i Austrougarske monarhije. Srbija je, kao na konkursu, htjela za sebe dobiti interesantne, ali u principu multietnički naseljene oblasti. Historijski legitimitet nacionalnih aspiracija Garašanin je oslanjao na srednjevjekovnu državu cara Dušana (1331-1355).

Ovo carstvo, je opet trebalo da bude nasljednik Istočnog rimskog carstva. U dugoročnim planovima koje je utvrdio ministar unutrašnjih poslova pripajanje Bosne i Hercegovine i Crne Gore bilo je već sadržano. Sjeverna Albanija i Vojvodina činile su neposrednu interesnu sferu Srbije. Kao dalji predmet srpske politke i agenturne djelatnosti, sa ciljem da se tamošnja nacionalna svijest u nastajanju pridobije za srpsku opciju, naznačene su Slavonija, Hrvatska, Dalmacija, Srem, Bačka i Banat. Argument za ove teritorijalne aspiracije Srbije je već nekoliko godina ranije obradio njegov prijatelj, filolog Vuk Karadžić¹⁰, a Ilija Garašanin je preuzeo taj argument u svom nacrtu Programa. Ni konfesija, ni subjektivni osjećaj nacionalne pripadnosti ljudi koji su bili u pitanju nisu bili odlučujući, nego govor koji su primjenjivali na podlozi štokavskog dijalekta. Htjeli to ili ne, već kod Vuka Karadžića izgovor u jeziku na osnovu ovog štokavskog dijalekta svrstavao je ljude u Srbe.

U jednom govoru kome je u osnovi štokavski dijalekt sačinjena je na primjer većim dijelom hrvatska literatura od početka XVI stoljeća u Dalmaciji i Dubrovniku. Liturgijske knjige u Bosni i Hercegovini su od početka XVII vijeka prevedene na ovaj govor, a bile su u upotrebi i u Dalmaciji i Dubrovniku.

⁷ Tako je u originalu "serbischen General und Verteidigungs-minister der "Jugoslawischen Volksarmee". Bio je ministar odbrane u vladi SFRJ (primj. prevodioca).

⁸ Veljko Kadijević, MOJE VIĐENJE RASPADA, Beograd 1993.

⁹ V. D. Behschnitt, NACIONALIZAM KOD SRBA I HRVATA, str. 45-82. Oba spisa su prevedena na njemački, u časopisu Slovenski jezici (Die slawieschen Schprachen), br. 31. i 33.

¹⁰ Radovan Karadžić, voda bosanskih Srba javno se pozvao na ovog filologa iz 19. stoljeća kao svog prethodnika i smatrao kao svoj zadatak da završi ovo veliko djelo. Vidi I. Čolović, MITOVI NACIONALIZMA, preci grobari, geni u novosrpskoj ideologiji (Lettre International 26/1994, str. 19-21, naročito str. 19).

Na štokavskom dijalektu danas počivaju standardni govori Hrvata, Bošnjaka i Srba.

Dakle, kad medijator Ujedinjenih nacija Torvald Stoltenberg (Torvald Stoltenberg) tvrdi da su bosanski Muslimani i većina Hrvata¹¹ zapravo porijeklom Srbi, tada je on to naučio u Beogradu od onih koji su planirali i obrazložili današnji rat.

Od izlaganja filologa Vuka Karadžića iz XIX stoljeća i njegovog političkog preobrata u službu konkretnog plana od strane ministra unutrašnjih poslova Ilije Garašanina, srpska nacija je shvaćena kao jezička zajednica štokavaca i prema tome obuhvatila "pravoslavne, katoličke i muslimanske" Srbe. Kao pravi Hrvati prema tome važe samo čakavci na ostrvima i u Istri, kao i kajkavci u Zagorju. Na osnovu ovoga u današnjem ratu u ovoj oblasti nije bilo nikakve veće aktivnosti "Jugoslovenske narodne armije".

Iste, odnosno još radikalnije teritorijalne aspiracije koje odriču egzistenciju Hrvata, formulisale su srpske organizacije "**Narodna odbrana**" i "**Ujedinjenje ili smrt**" na početku XX vijeka.¹² Zapravo se zahtijevaju sve teritorije nastanjene južnim Slavenima, sa izuzetkom oblasti naseljenim Slovencima i Bugarima: Srbija, Bosna i Hercegovina, Crna Gora, stara Srbija - dakle Kosovo, južna Srbija - dakle Makedonija, Hrvatska, Slavonija, Srem, Vojvodina i Primorje. Sjedinjenje Srbije i Crne Gore pri tom važi kao osnovna pretpostavka svih daljih planova.

U svom programskom spisu "**Homogena Srbija**" iz 1941. godine četnički pokret Draže Mihailovića aktualizira advokat Stevan Moljević, koji sa linijom Karlobag-Karlovac-Virovitica operiše kao granicom. Prema tome, svi "nesrpski elementi" trebali su napustiti oblasti južno i istočno od ove linije.¹³

U kriznom vremenu poslije Titove smrti, u 1985/86. godini, nastao je "Memorandum" Srpske akademije nauka i umjetnosti.¹⁴ Akademik Antonije

¹¹ Pretežni dio Hrvatske služi se jednim govorom čija je podloga štokavski dijalekt koji oni imaju zajedno sa Srbima. Oni su uostalom znatno ranije nego Srbi pisali svoju literaturu u ovom govoru, odnosno prevodili u ovaj govor liturgijske knjige i zasnovali odgovarajuću normativnu tradiciju (kraj XVI i početak XVII vijeka). Sem štokavskih standardnih govora danas još postoje dva daljnja hrvatska dijalekta na kojima je već ranije napisana literatura i čije je jezičko blago produktivno za hrvatski standardni jezik. Kajkavsko narječje se koristi u Zagorju, čakavsko u Istri i na otocima.

¹² W.D. Behschnitt, *NATIONALISMUS BEI SERBEN UND KROATEN*, str. 108-132.

¹³ "HOMOGENA SRBIJA", B. Čović, *Izvori velikosrpske agresije*, str. 141-147; *POUR UNE GRANDE SERBIE HOMOGENE*, M. Grmek, i dr., *Le nettoyage ethnique*, str. 186 - 199.

¹⁴ Naslov glasi: *MEMORANDUM SANU*, grupa akademika Srpske akademije nauka i umjetnosti o aktuelnim društvenim pitanjima u našoj zemlji, preštampano u *Dugi*, Beograd, posebno izdanje, juni 1989, isto tako u časopisu *Naše teme*, Zagreb, br. 33 (1-2/1989.). O Memorandumu vidi: M. Brandt, *ANTIMEMORANDUM*, u istom časopisu, str. 209-255; M. Grmek, *Le nettoyage ethnique*, str. 231-269; V. Meier, *Wie Jugoslawien versplit wurde*, napomena 139 i naročito str. 67.

Isaković, suosnivač Miloševićeve partije, označio je ovaj dokument kao prvo sistematsko formuliranje srpskih nacionalnih interesa od "**Načertanija**" Ilije Garašanina iz 1844. godine.¹⁵

U "Memorandumu" su postavljeni slijedeći zahtjevi: ukidanje autonomnog statusa Kosova i Vojvodine, kao i obnova beogradskog centralizma, uobličavanjem po Srbiju zadovoljavajućeg odnosa prema Crnoj Gori, Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj, Sloveniji i Makedoniji.

Od 1986. godine, dakle od godine u kojoj je nastao Memorandum Srpske akademije nauka i umjetnosti, u srpskim medijima odvija se huškačka kartografija, naročito u bulevarskim listovima kao što su **Intervju**, **Duga**, **Večernje novosti** i **Politika ekspres**.

Granica Virovitica-Karlovac-Karlobag u srpskim predodžbama zapravo predstavlja tri granice:

1. Govornu granicu štokavskog narječja;
2. Granicu oblasti u kojima žive i Srbi (u pomena vrijednom broju);
3. Granicu autokefalne srpske crkve u osmanskim vremenima, sa sjedištem u Peći, na Kosovu.

Srpske aspiracije, kao što je poznato, svojevremeno su dovele do atentata na austrougarskog prestolonasljednika u Sarajevu i do izbijanja Prvog svjetskog rata.

Pripajanje ovih obećanih zemalja pod srpskim kraljem u prvoj Jugoslaviji bilo je od strane Srba shvaćeno kao "ujedinjenje srpskih zemalja", a ne kao ravnopravno sjedinjenje jugoslovenskih naroda, kako su to svi ostali učesnici u početku shvatili. Kralj Aleksandar je zbog toga dobio počasni naslov "ujedinitelj".

Petnaestog avgusta 1993. godine objavljen je u **Večernjim novostima** jedan drugi Memorandum Srpske akademije nauka i umjetnosti, koji je nosio tradicionalno poznat naslov "**ZA JEDINSTVENI SRPSKI PROSTOR**".

Tradicionalna prostorna slika velike Srbije ovdje odgovara, otprilike, obimu kraljevske i komunističke Jugoslavije bez Slovenije. Otuda promjenljivost aspiracija srpskog nacionalizma prema pojedinim oblastima potiče od promjenljivosti prostorne slike jugoslovenskih i južnoslovenskih ideja i modela, tako da pojmovi "jugoslovenski" i "srpski" budu međusobno zamjenljivi. Tačno to je učinio ministar unutrašnjih poslova Ilija Garašanin već 1844. godine, kad je svoj nacrt programa zasnovao na od njega poručenom "Planu" Čeha Františka

¹⁵ *Uporedi izvod iz njegove Diskusije štampane u Godišnjaku SANU 1986. preštampane u Dugi, juni 1995, str. 58.*

Zaha (Frantiszek Alexander Zach). Tamo gdje se u Zahovom "Planu" radi o "južnoslovenskoj politici", "slavenskoj politici Srbije" ili "velikoj novoj slavenskoj Državi", ministar unutrašnjih poslova stavljao je pojam "srpski" ili "Srbija", "politika Srbije", "velika nova srpska država" i sve opcije sveo isključivo na Srbiju.¹⁶ Zbog toga je Srbiji i danas naročito važno da postane pravni **nasljednik** komunističke Jugoslavije, kako bi svoj rat opravdala kao borbu protiv međusobnih sukoba elemenata - od njih konačno **rastrojenog** - nadnacionalnog modela.

Obje glavne strategije za sprovođenje srpskih teritorijalnih zahtjeva su, takođe, u XIX vijeku razvijene i u praksi isprobane:

1. Otvorena ili prikrivena srbizacija;
2. "Etničko čišćenje".

Obje metode su međusobno komplementarne i u određenim kritičnim mjestima prelaze jedna u drugu. U oblastima na koje je Srbija u XIX stoljeću reflektirala, ali ih nije mogla zahvatiti, stanovništvo koje tamo živi trebalo je kulturnim radom, srpskom propagandom i agenturnom djelatnošću, uz princip slobode vjeroispovijesti, ubijediti u to da budu Srbi. Primjenu sile Ilija Garašinin vidi samo u izuzetnim slučajevima. Ipak, u dostupnim oblastima, dakle u samoj kneževini Srbiji, već od početka XIX vijeka insceniraju se protiv Osmanlija, islamiziranih Srba i Jevreja munjevitke akcije nasilne i krvave politike protjerivanja iz Beograda i njegove okoline. Već pomenuti filolog Vuk Karadžić je taj slučaj označio kao "čišćenje".¹⁷

Na osnovu ove akcije danas u užoj Srbiji gotovo nema muslimana, pa ni u Beogradu koji je nekad imao 100 džamija gotovo da i nema muslimana. Kad su Sandžak i Kosovo poslije Prvog svjetskog rata postali dostupni srpskim zahvatima, stotine hiljada su bile protjerane u Tursku.

Definicija srpske nacije koju je dao Vuk Karadžić kao jezičke nacije koja obuhvata sve štokavce postala je stvaraocem srpskog nacionalizma, srpskog jezika, srpske etnografije, u beletristici, historiografiji i udžbenicima Srbije od XIX vijeka. Tamo su na osnovu jezičkog argumenta podignute srpske teritorijalne aspiracije proglašavane kao "srpske zemlje".¹⁸

¹⁶ M. Valentić, *PRVA PROGRAMSKA FORMULACIJA VELIKOSRPSKE IDEJE*, B. Čović, *IZVORI VELIKOSRPSKE AGRESIJE*, str. 41-64, naročito 49-56.

¹⁷ *SABRANA DJELA VUKA KARADŽIĆA*, *Sveska 16, Beograd 1969, Sveska 16, str. 56.*

¹⁸ Ch. Jelavich, *SERBIAN NATIONALISM AND THE CROATS, Vuk Karadžić's Serbian Influence on Serbian Textbooks* (Č. Jelavić, *SRPSKI NACIONALIZAM I HRVATI, Uticaj Vuka Karadžića u srpskim knjigama*) u *Canadian Review of Studies in Nationalism (Kanadska revija za studij nacionalizma)*, br. 17, (1-2/1990; Isti, *SOUTH SLAV NATIONALISM, Textbook and Yugoslav Union before 1914 (JUGOSLOVENSKI NACIONALIZAM, Literatura i jugoslovenska unija prije 1914, Columbus, Ohio 1990.*

U komunističkoj Jugoslaviji poslije Drugog svjetskog rata Vuk Karadžić je inaugurisan u garanta kulturnog jugoslavenstva i srpskohrvatski jezički model. Kao takav je, takođe, predstavljao sasvim nesrazmjerno i djelimično pogrešno fiksirano istraživačko težište i u njemačkoj slavistici.

Želim pomenuti samo neke neuralgične tačke od XIX stoljeća na kojima strategija otvorene ili prikrivene srbizacije prelazi u mjere nasilja, i pokazati kako je ovaj prelazak teoretski pripremljen.

Početak XX stoljeća tajno društvo "**Ujedinjenje ili smrt**" energično se prihvatilo ostvarenja srpskih teritorijalnih aspiracija vojnim putem pod lozinkom "ujedinjenje srpstva". Hrvati i bosanski Muslimani tretirani su kao Srbi i terorističke bande su počele operisati naročito u Bosni i Hercegovini. N. Stojanović je prije (1902.) u svom predavanju Hrvate stavio pred izbor "do istrage vaše ili naše", da postanu dio srpskog naroda ili da budu istrijebljeni.¹⁹ Srpski etnograf Jovan Cvijić je od početka XX stoljeća objavio brojne radove i u njima obrazlagao da do antietnografske nužnosti može doći, jer je u XX vijeku proširenje teritorija moguće samo na ratničkim osnovama.²⁰

Ovu devizu J. Cvijić je primjenjivao naročito u odnosu na Albance. Njegove analize su osnova i u današnjim "čišćenjima", koja se "anti-etnografski" sprovode i da bi konačno omogućila dobijanje teritorija na etničkim osnovama. Djela J. Cvijića su u cjelosti 1987. godine u Beogradu ponovo izdata.

U 1917. godini, Stojan Protić, umjereni član srpske izbjegličke vlade, podnio je kao prijedlog za ujedinjenje Jugoslovena Anti Trumbiću, predsjedniku Jugoslovenskog odbora, da srpska vojska bosanskim Muslimanima da ultimatum od 48 sati za "povratak u pradjedovsku vjeru", a da preostale tvrdoglave nakon isteka ultimatumu masakrira.²¹ Tačno tako je bilo u XIX vijeku sa "poturicama" u užoj Srbiji, a dogodilo se i u Crnoj Gori. Prijedlog St. Protića je Jugoslovenski odbor odbio, ali su u Kraljevini Jugoslaviji radikalne mjere srbiziranja našle primjenu kroz kulturnu diktaturu i policijski teror. Bosanske Muslimane je više puta u toku agrarne reforme u 1921. godini srpski kralj razvlastio a zemlja je konolizacijom dodijeljena Srbima.

¹⁹ Preštampano u B. Čović i dr., *IZVORI VELIKOSRPSKE AGRESIJE*, str. 99-105; Vidi i: W. D. Behschnitt, *NATIONALISMUS BEI SERBEN UND KROATEN* (napomena br. 6); M. Grmek i dr., *LE NETTOYAGE ETHNIQUE*, str. 81-94.

²⁰ St. Žuljić, *KRITIČKI OSVRT NA NEKE ZAKLJUČKE I PORUKE J. CVJIĆA U NJEGOVIH ANTROPOGEOGRAFSKIM ISTRAŽIVANJIMA*, u B. Čović, *IZVORI VELIKOSRPSKE AGRESIJE*, str. 327-380, naročito str. 335; M. Grmek i dr., *LE NETTOYAGE ETHNIQUE*, str. 127-132.

²¹ Ivan Meštrović, *THE YUGOSLAV COMMITTEE IN LONDON AND THE DECLARATION OF CORFU*, u A. Bonifačić, *The Croatian Nation*, Chicago 1955, str. 171-191, naročito 188; M. Grmek, *LE NETTOYAGE ETHNIQUE*, str. 119-126.

U 1937. godini akademik Vaso Čubrilović predložio je program pod naslovom "**Iseljavanje Arnauta**".²² Albanci sa Kosova i sa prostora Šar-planine prema tome su djelovanjem bandi, četovanjem i privatnim inicijativama trebali biti protjerani ili istrijebljeni. Po ovom uzorku se provodi današnji rat u Bosni.²³

U 1941. godini kralju vjerni četnici D. Mihailovića, shodno već pomenutom programu "Homogena Srbija" Stevana Moljevića, počeli su čistiti zemlju od nesprijskih elemenata. Po ulasku njemačkih trupa aprila 1941. godine i prije etabliranja hrvatskog Pavelićevog režima 15. aprila, četničke jedinice su počele masakriranja Hrvata u Slavoniji i u Mostaru kao i Muslimana u istim mjestima istočne Bosne na koje su srpske "akcije čišćenja" koncentrisane u današnjem ratu. Od kraja 1944. godine do dugo po završetku Drugog svjetskog rata, počinili su ovi četnici pod zastavom Titovih partizana, sa kojima su se, po Čerčilovom naređenju, spojili dalje masakre nad Muslimanima u Foči, Višegradu, Rudom, Rogatici i Goraždu. Popisi stanovništva od 1939. i 1948. godine pokazuju, da su bosanski Muslimani, relativno uzev, nažalost najveće žrtve u Drugom svjetskom ratu.²⁴

"Memorandum SANU" iz 1986. godine nagovještavao je alternativnu mogućnost očuvanja nacionalnih interesa Srba, ako druge republike odbiju da se realizira srpska vizija Jugoslavije. Po uzoru na programski dokumenat kralju vjernih četnika iz 1941. godine od 1987. godine Slobodan Milošević upotrebljava devizu "homogenizacije".

Za vrijeme rata u Hrvatskoj 1991. godine i početkom 1992. godine Srbi su nudili bosanskim Muslimanima, da žive sa njima u jednoj novoj Jugoslaviji, što je za Muslimane praktično značilo, uklopiti se u jednu srpsku državu i konačno postati Srbi. Odgovarajuće, u srpskoj štampi vrlo zapažene, pregovore sa Slobodanom Miloševićem vodila je Muslimanska bošnjačka organizacija - MBO pod vođstvom Adila Zulfikarpašića i Muhameda Filipovića u ime Alije Izetbegovića. Ovaj se konačno odlučio za nezavisnost Bosne i Hercegovine, po svemu izgleda na osnovu razvoja u Hrvatskoj i njegovog saznanja o sudbini Albanaca na Kosovu.²⁵ Prilikom referenduma za nezavisnost u septembru 1991.

²² Preštampano u B. Čović, *IZVORI VELIKOSRPSKE AGRESIJE*, str. 106-124; M. Grmek, *LE NETTOYAGE ETHNIQUE*, str. 150-1856.

²³ *Interesantno je da se Vaso Čubrilović, na vanrednoj skupštini SANU 18. decembra 1986. godine, izjasnio kao jedan od sasvim malog broja oponenta (8 : 101) Memoranduma, kojeg je odmah osudio kao "isključivo politički akt" od velike opasnosti. "To je izrazito politički akt, i po metodologiji i po načinu obrade, a i po uskosti shvatanja stvari sa čisto srpskog stanovišta". Godišnjak SANU za 1986. godinu, citirano prema: list DUGA, specijalni broj od juna 1989, str. 53.*

²⁴ B. Kočović, *ŽRTVE DRUGOG SVJETSKOG RATA U JUGOSLAVIJI*, London 1985.

²⁵ U jednom intervjuu radiju Slobodna Evropa iz 1995. godine Adil Zulfikarpašić je rekao da on do danas nije tačno znao zašto je Alija Izetbegović napokon odbio srpsku ponudu Muslimanima da žive u jednoj novoj Jugoslaviji sa Srbima.

godine Radovan Karadžić je u Parlamentu u Sarajevu rekao: "**jednog naroda neće biti**" i zaprijetio "bartolomejskom noći".

Događaji neposredno pred srpski napad na Sarajevo 6. aprila 1992. godine izričito pokazuju prelazak strategije srbizacije u strategiju čišćenja, upravo na način predviđen od intelektualnih ideologa Srbije. Dvadeset osmog marta 1992. godine u Sarajevu je održan Kongres oko 500 vodećih srpskih intelektualaca svih struka u cilju novog formulisanja srpskih ciljeva, pošto je akcija u Hrvatskoj bila djelimično neuspjela a bosanski Muslimani odbili srbizaciju. Ovog dana akademik i vodeći srpski jezički stručnjak Pavle Ivić je predao Karadžiću "**etničke karte**" koje je, kao što je sam rekao, pod njegovim predsjedništvom izradio Srpski sabor.²⁶ Tada je, šestog aprila, počeo direktan srpski napad na Sarajevo.

Pavle Ivić je, sem toga, saradnik na izradi "Memoranduma SANU" iz 1985/86. godine i u srpskim medijima je istupao kao ratni ideolog. U prethodnim decenijama bio se posvetio srpskom, djelimično i hrvatskom - u zapadnoj slavistici poznatom pod imenom "srpskohrvatskom" - jezičkom istraživanju. Kao i Vuk Karadžić najprije je indirektno zastupao shvatanje da su štokavski Hrvati i bosanski Muslimani u osnovi uzeto Srbi.²⁷ U novije vrijeme, kratko pred izbijanje rata u Bosni, izašao je s otvorenim kartama i predbacio Hrvatima da su ukrali "zapadno srpstvo" (jugoistočno od linije Virovitica-Karlovac-Karlobag).²⁸ U julu 1995. godine pozvalo ga je Društvo za jugoistočnu Evropu u Njemačku i kao gost predavač mogao je držati predavanja.

"Etničke karte" koje je Pavle Ivić sedmicu prije odlučujućih akcija u Bosni predao Radovanu Karadžiću, opisao je u više intervjuua kao kombinaciju historijskih i aktuelnih činjenica. Na ovaj način, moglo je u Bosni važiti kao srpsko ono što je 1938. zvanično označeno kao srpsko. U ovo vrijeme nije u Bosni zvanično registrovan nijedan Musliman i popisi stanoništva su uzimali u obzir samo Srbe i Hrvate. Otuda za Radovana Karadžića i svi zemljišni posjedi mogu biti srpski, koji su kao takvi važili prije 1941. godine. Srpske aspiracije na oko 70% teritorija, uostalom, ne počivaju samo na gruntovnim knjigama, kako tvrdi Radovan Karadžić, nego i na dekretima srpskog kralja, prije svega onih iz 1921. godine koji su razvlastili Muslimene i nacionalizovanu zemlju Srbima besplatno prepustili.

²⁶ Pavle Ivić, *TANJE BOSANSKE CRVENE NITI*, Republika Srbija, Ministarstvo informacija, Srbija - vijesti, komentari, dokumenti, činjenice, analize, Beograd, juli 1992, str. 14-16. O. Milosavljević, *UPOTREBA AUTORITETA NAUKE*, Republika, Beograd 1. do 31. juli 1995, str. 11.

²⁷ P. Ivić, *SRPSKI NAROD I NJEGOV JEZIK*, Beograd 1971.

²⁸ P. Ivić, *TANJE BOSANSKE CRVENE NITI*, str. 14-16.

Još prije srpskog napada na Sarajevo 6. aprila 1992. godine jedinice "Jugoslovenske narodne armije" bile su stacionirane ne samo u Sarajevu nego na svim stratezijskim važnim tačkama oblasti u kojima su pretežno živjeli Muslimani. Šestoga aprila 1992. godine na 47. godišnjicu povlačenja njemačkih okupacionih snaga iz Sarajeva, počeo je opšti napad na Sarajevo pod parolom "oslobođenja".

Zaključak:

Za razliku od Hrvata, bosanski Muslimani su ignorisali aktualizaciju kartografije velike Srbije u srpskim medijima i proglasima između 1985. i 1990. godine. Kampanje u štampi za stvaranje odgovarajuće klime u srpskom narodu nisu prepoznate u njihovim sistematizovanim namjerama. Uostalom, nadalo se da za Bosnu neće sve ispasti tako tragično, ako akcija u Hrvatskoj protekne zadovoljavajuće za Srbiju. Pri punom ostvarenju srpske opcije u Hrvatskoj, ne bi se više postavljao problem Bosne. Odlučnost Srbije je da oblasti jugoistočno od štokavske granice (Virovitica-Karlovac-Karlobag) stavi pod svoju kontrolu, uslovno kroz faktor Bosne, koji bi pri tom vojno - na srpsko zadovoljstvo - od sebe bio riješen. Ova odlučnost došla je do izražaja u odbijanju svih političkih ponuda od strane Hrvatske i Slovenije, dok je bosanskim Muslimanima sa srpske strane ponuđeno da žive zajedno u jednoj novoj Jugoslaviji. Srpska odlučnost je bila podržana i početnom spremnošću Zapada da Slobodana Miloševića akceptira kao Titovu zamjenu.

Bošnjaci nisu razmišljali u paradigmi velikosrpskog nacionalizma čim su, gotovo do kraja, mislili na to kako bi mogli izbjeći rat, pošto se nisu htjeli zamjeriti Srbima. Kad su se, ipak, na osnovu događaja u Hrvatskoj odlučili za nezavisnost Bosne i Hercegovine, pri čemu je dostignuta dvotrećinska većina na glasovima bosanskohercegovačkih Hrvata, oni više nisu imali nikakvog izbora između srbizacije i metoda čišćenja. Postali su narod koji je, prema Karadžićevoj prijetnji u Skupštini, u jednoj "bartolomejskoj noći" trebalo da nestane iz Bosne.

KONTINUITET GENOCIDA NAD BOŠNJACIMA

Prema popisima iz 1971., 1981. i aprila 1991. godine, Bošnjaci Muslimani su treća najbrojnija eksjugoslovenska nacija. Preko osamdeset posto Bošnjaka živi u Bosni i Hercegovini, gdje čine skoro 45% ukupnog stanovništva, Bosna i Hercegovina je još od ranog srednjeg vijeka, kao granična zemlja između Bizantije i franačke države, bila područje sukobljavanja Pravoslavne i Katoličke crkve. Između njih stajala je kroz stoljeća heretička Bosanska crkva čije su pristalice, uz pripadnike drugih konfesija, tokom 15. stoljeća, dolaskom Osmanlija, primili islam. Tako se na bosanskoslavenskoj etničkoj podlozi i jeziku, asimiliranjem islamske kulture formira bosansko-muslimanski ili kraće bošnjački etnos, narod ili nacija, naspram ostalih Južnih Slavena istog jezika (Srba, Hrvata i Crnogoraca), ali različitog vjerskog i kulturno-političkog iskustva.

Sa daljim osmanskim osvajanjima po Balkanu i Srednjoj Evropi, Bošnjaci su se naselili po mnogim okolnim zemljama, Srbiji, sjeveroistočnim i zapadnim dijelovima Crne Gore, Slavoniji, Lici, Krbavi, Dalmaciji i Ugarskoj. Osmanska su osvajanja praćena razaranjima, pljačkom i ubistvima, što je redovni scenarij svih ratova. Bitno je ovdje primijetiti da Osmanska carevina, kao islamska država, **nije tokom svojih osvajanja vršila nikakvo ni vjersko niti fizičko zatiranje i uništavanje pokorenih naroda**. U skladu sa šerijatskim principom, po kojem narodi koji imaju "knjigu Božijeg otkrovenja" (Jevreji i hrišćani) uživaju u islamskoj državi status zaštićenih manjina, pokoreno se nemuslimansko stanovništvo održalo kroz stoljeća osmanske vladavine. Pokoreni su se narodi na različite načine uključili u osmanski privredni, vojni, upravni sistem i tako se vjerski i kulturno očuvali i održali.

Stradanja Bošnjaka imaju svoj historijski kontinuitet još od druge polovine 17. stoljeća. Svrha je ovoga teksta da u kontekstu tekućeg genocida nad Bošnjacima rekonstruira hronologiju njihovih progona i stradanja.

1683. - 1699.

Prvo veliko stradanje muslimana pa i Bošnjaka dogodilo se tokom tzv. velikog ili Bečkog rata, 1683.-1699., u kojem su Osmanlije izgubili posjede u Mađarskoj, Slavoniji, Lici, Dalmaciji i Boki Kotorskoj. Svi muslimani koji se iz ovih krajeva nisu na vrijeme uspjeli povući u Bosnu i Hercegovinu i druge krajeve južno od Save i Dunava, bili su vrlo brzo prevedeni na katoličanstvo. O ovom nasilnom pokrštavanju precizne podatke pružaju franjevačke arhive u Dalmaciji, Slavoniji i Lici. Na muslimane u ovim krajevima podsjećaju još samo različiti toponimi i prezimena. Sve se to zbivalo u vrijeme vjerske netrpeljivosti u hrišćanskoj i katoličkoj Evropi, ali stradanja Bošnjaka nastavljaju se i u vijeku vjerske tolerancije, građanskih i ljudskih sloboda.

1711.

Na prelazu iz 17. u 18. stoljeće, vjerovatno uoči badnje večeri 1711. izvršena je tzv. "**istraga poturica**", kada je oko hiljadu muslimana koliko ih je, prema mjerodavnim istraživanjima, tada živjelo na području "Stare Crne Gore" (svega četiri nahije sa sjedištem na Cetinju) bilo pobijeno ili izbjeglo u Nikšić i selo Tuđemile kod Bara, gdje im potomci i danas žive. Događaj je opjevao vladika i pjesnik Petar Petrović Njegoš u "GORSKOM VIJENCU", čime je dao ideologiziranu epsku podlogu i paradigmu za sva kasnija proganjanja i fizičku likvidaciju muslimana na prostorima Srbije, Sandžaka i Bosne i Hercegovine.

1804.

Progon nad Bošnjacima kao i muslimanima se intenzivira od početka Prvog srpskog ustanka 1804., kada počinju njihova sistematska stradanja na područjima na kojima se postepeno uspostavljaju i šire dvije balkanske države, Srbija i Crna Gora. Eksterminacijom muslimana, ove dvije države žele stvoriti svoje etnički čiste teritorije. Tako je poznati srpski historičar i političar Stojan Novaković konstatirao da se od ustanka 1804. u Srbiji vršilo "**generalno trebljenje Turaka iz naroda**". Pod tim "Turcima" uglavnom su se podrazumijevali Bošnjaci Muslimani. Nije se radilo o etničkim Turcima, nego o stanovništvu slavenskog etničkog korijena i jezika. Povijesno gledano, to se stanovništvo može označiti bošnjačkim jer je uglavnom živjelo na teritorijama koje su još od

vremena kralja Tvrtka bile dio starog bosanskog kraljevstva, koje je svoj produžetak u administrativno teritorijalnom smislu imalo u Bosanskom pašaluku.

1830. - 1867.

Hatišerifom (naredbom sa osobnim sultanovim potpisom) iz 1830., kojim je Srbija stekla status vazalne autonomne kneževine Osmanskog carstva predviđeno je iseljavanje muslimanskog stanovništva koje je ubrzano i izvršeno 1862. - 1867. godine. Tokom tih godina iz Srbije su protjerani svi muslimani iz Beograda, Užica, Šapca, Sokola i drugih mjesta. Uglavnom su se naselili u Bosni gdje su za njih osmanske vlasti podigle na Savi dva potpuno nova naselja, nazvana po sultan Abdul Azizu: Gornja Azizija (Bosanski Šamac) i Donja Azizija (Orašje). U međuvremenu, tokom pedesetih godina prošlog stoljeća, došlo je u Polimlju u Crnoj Gori do nasilnog pokrštavanja vasojevičkih muslimana.

1876. - 1878.

Nakon ratova 1876.-1878., do tada autonomne kneževine Srbija i Crna Gora stekle su odlukom evropskih sila na Berlinskom kongresu državnu nezavisnost uz znatno teritorijalno proširenje. Nikšić, do tada dio Bosanskog vilajeta, pripao je Crnoj Gori, pa se njegovo cjelokupno muslimansko stanovništvo iselilo u Bosnu i Hercegovinu. Na teritorijama koje su pripale Srbiji (okruzi): Niš, Piro, Toplica (Prokuplje) i Vranje, živjelo je relativno brojno muslimansko stanovništvo, uglavnom etnički Turci i Albanci. Svi su oni, milom ili silom u cjelosti iselili, bez obzira na činjenicu da se Srbija odlukama Berlinskog kongresa obavezala da će poštivati slobodu vjeroispovijesti. Veliki predjeli današnje južne Srbije potpuno su opustjeli. Pošto nije bilo mogućnosti da se brzo izvrši unutrašnja kolonizacija, mnoge zemlje više godina nisu bile obrađivane niti je na njih porez naplaćivan. Usljed toga je, kako je to konstatirao i bivši ministar narodne privrede u vladi Kraljevine Srbije dr. Kosta Stojanović, srpska država imala ogromnu štetu.

1878. - 1910.

Istovremeno je austrougarskom okupacijom Bosne i Hercegovine 1878. počelo iseljavanje Bošnjaka u Sandžak i Tursku. Za Austro-Ugarsku se ne može

nikako reći da je prema muslimanima vodila neku genocidnu politiku, ali je kao eminentno katolička sila prešutno **podržavala proces njihove depopulacije**. Iseljavanju je doprinio i agresivni i primitivni katolički **prozelitizam** vrhbosanskog nadbiskupa Josipa Šadlera. U prvim godinama poslije okupacije, odgovorni austro-ugarski zvaničnici su shvatili da su **upravo Bošnjaci faktor stabilnosti okupirane zemlje**. Katolički ekskluzivizam jača u godinama pred Prvi svjetski rat. Nosio te politike su nadvojvoda Franc Ferdinand (Franz Ferdinand) i zemaljski poglavar Oskar Počorek (Oscar Potiorek). Oni svoje ideje uglavnom sprovode preko organizacije Bonifacius vereni (Bonifazius Vereni), tako što se izjednačavaju interesi katoličke crkve i Monarhije. Počorek u jednom pismu pomenutom Društvu Svetog Bonifacija izričito kaže da "ko god radi za crkvu u ovoj zemlji (tj. u Bosni i Hercegovini), radi u isti mah u korist Monarhije". Nadvojvoda Franc Ferdinand je smatrao da je prirodno "da katolici imaju prednost". On je to slikovito ali jezivo izrazio u svojim instrukcijama o Bosni, kada je rekao da bi sve pripadnike BiH (muslimane, pravoslavne i katolike) trebalo potopiti u "isti kotao, a zatim pustiti da katolici isplivaju na površinu".

Prema prvom austrougarskom popisu stanovništva 1879. Bošnjaci su činili skoro 39% bosanskohercegovačke populacije, dok je njihov udio u bosanskohercegovačkom stanovništvu 1910. pao na svega nešto više od 32%.

1912. - 1913.

Nakon balkanskih ratova 1912.-1913. počinju progoni, stradanja i masovna ubijanja muslimana u Sandžaku, posebno u onom njegovom dijelu koji je pripao Crnoj Gori. U sklopu te opće genocidne politike došlo je tada do nasilnog pokrštavanja muslimana u Plavu i Gusinju, naseljima uz granicu prema Albaniji, što je spriječeno intervencijom crnogorskog kralja Nikole I Petrovića.

1914. - 1915.

Krajem augusta 1914., poslije Cerske bitke, srpske trupe su prodrle u istočnu Bosnu. Njima su se u istočnoj Hercegovini pridružile crnogorske jedinice. U zajedničkim vojnim akcijama izbile su na Romaniju i doprle skoro do Pala. Na Romaniji su od 18. - 30. oktobra vođene borbe za odbranu samog zemaljskog glavnog grada Sarajeva. Prilikom ove provale srpska i crnogorska vojska počinile su nad Bošnjacima u istočnoj Bosni i Hercegovini veći broj zločina. Tokom tih

borbi iz Podrinja je u druge krajeve Bosne i Hercegovine izbjeglo 37.294 Bošnjaka i još 7.102 Bošnjaka iz Sandžaka. Razoreno je i spaljeno više hiljada stambenih i gospodarskih objekata. Tek u novembru 1914. srpska vojska je odbačena preko Drine, čime je bošnjačko stanovništvo u istočnoj Bosni u tom trenutku pošteđeno daljih zločina.

1918. - 1940.

Novim teškim pritiscima i napadima na živote i imovinu Bošnjaci su izloženi, nažalost, i po tzv. ujedinjenju ili stvaranju prve zajedničke jugoslavenske države 1. decembra 1918. U toku prvih godina postojanja Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, zabilježeni su brojni napadi na muslimanske, kako privatne tako i opće, tj. vjerske i vakufske imetke. Vakufska, tj. muslimanska (zakladna odnosno zadužbinska) imovina je stalno devastirana. Život muslimanskog čovjeka nije imao nikakvu vrijednost. Samo je, primjera radi, na području istočne Hercegovine tokom dvadesetih godina bilo preko 3000 vansudskih ubistava. U tim su godinama posebno stradali Bošnjaci u Sandžaku. Najdrastičniji je slučaj pokolja oko 600 Bošnjaka u selima Šahovićima (danas Tomaševo) i Pavinom Polju u srezu bjelopoljskom početkom novembra 1924. godine. Kod Kolašina je 7. novembra ubijen iz krvne osvete Boško Bošković, bivši sreski načelnik. Za ovo su ubistvo vlasti, kako se kasnije na sudu saznalo, neosnovano optužile neke Bošnjake. Na njegovoj su sahrani okupljenu masu na revanš posebno huškali predstavnici vlasti, okružni načelnik iz Bijelog Polja Nikodim Cemović i bjelopoljski poglavar Lazar Bogičević. Noću između 9. i 10. novembra pošlo je oko 2000 naoružanih Crnogoraca na Šahoviće i Pavino Polje, gdje su bez obzira na uzrast i pol pobili i rastjerali svo zatečeno muslimansko stanovništvo. Jednom riječju u Šahovićima se "odigrala jedna grozna i krvava drama" koju je izuzetno plastično opisao Milovan Đilas u knjizi "ZEMLJA BEZ PRAVDE" (Land without Justice, London, 1958.). O tim je dramatičnim događajima Đilas slušao od svog oca Nikole Đilasa, rezervnog žandarmerijskog majora, koji je bio jedan od komandanata krvavog pohoda na Šahoviće i Pavino Polje. U međuvremenu su Bošnjaci - zemljovlasnici razvlašćeni nepravičnom agrarnom reformom, a tridesetih su godina pravljani različiti planovi i sklapani ugovori sa Turskom o prisilnom iseljavanju uz određenu finansijsku naknadu muslimanskog stanovništva, posebno onog uz granicu sa Albanijom.

1941. - 1945.

Sve što se Bošnjacima kroz prethodnih 250 godina dešavalo imalo je svoj, vjerovalo se, bestijalni finale u Drugom svjetskom ratu 1941.-1945. Tokom tog rata Bošnjaci su, ako se izuzmu Jevreji, procentualno, u odnosu na broj stanovništva, najviše stradali, te su u stvari najtragičniji narod na tlu nekadašnje Jugoslavije. Prema dosadašnjim istraživanjima Drugi svjetski rat je odnio 103.000 bosanskomuslimanskih života. To čini 8,1% ukupne tadašnje muslimanske populacije. Ove su činjenice nezavisno jedan od drugog meritorno potvrdili svojim studijama o gubicima stanovništva Jugoslavije u Drugom svjetskom ratu, prof. Dragoljub Kočović (London 1985.) i ing. Vladimir Žerjavić (Zagreb 1989.).

1991. - 1995.

Na kraju se neminovno nameće pitanje zašto, ponovo nakon skoro pola stoljeća, genocid nad Bošnjacima. Iz svega naprijed rečenog može se zaključiti da je svaki veći politički potres na ovim geografskim i geopolitičkim prostorima donosio Bošnjacima kobnu sudbinu sa uobičajenom sumom klanja, ubijanja, progona i oduzimanja imovine. Zato ih ni raspad Jugoslavije, kao težak politički potres, nije u tom pogledu mogao mimoći. Raspad Jugoslavije direktno je vezan za fantomske projekte "Velike Srbije" i velike Hrvatske unutar navodnih "povijesnih granica". I jedan i drugi projekat sasvim nacionalistički i neosnovano i nehistorijski implicira bosanske teritorije. Odatle su Bošnjaci osnovna smetnja njihovoj eventualnoj realizaciji, zbog čega je u periodu od 1991. - 1995. nad njima izvršen genocid i drugi zločini. Prikupljanje činjenica i brojnih dokaza o tome najmonstruoznijem zločinu koji je izvršen nad Bošnjacima u proteklih 300 godina je u toku.

IDEJA I PRAKSA BORBE ZA "VELIKU SRBIJU" U 19. I 20. STOLJEĆU

U jugoslavenskom prostoru se sučeljavaju katoličanstvo, pravoslavlje i islam. Sučeljavanje vjera i istovremeno prožimanje kultura i civilizacija je izrazito u Bosni i Hercegovini. Tri nacije: hrvatska, srpska i bošnjačka su nastale i razvile se, na prvom mjestu, na bazi vjere, ali i na osnovi etničkog porijekla, jezika, kulture i drugih elemenata koji čine međusobne razlike.

Proces nastajanja nacionalnih država u Evropi je otpočeo nizom građanskih revolucija. Srpska država je utemeljena ustancima protiv osmansko-turske vlasti prvih decenija 19. stoljeća. Skoro u isto vrijeme došlo je do ilirskog pokreta u Hrvatskoj čija suština je bio pokret za nacionalno oslobođenje. Hrvatska država je nastajala Hrvatsko-ugarskom nagodbom, 1868, sporazumom Cvetković-Maček, 1939, osnivanjem Nezavisne Države Hrvatske, 1941. i formiranjem Zemaljskog antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Hrvatske, 1943. godine. Osnova države Bosne i Hercegovine je njen historijski razvoj koji je stvorio "unutrašnji sklop" više naroda i kultura. U periodu austrougarske uprave Bosna i Hercegovina je bila *Corpus separatum* u sastavu Monarhije. Kao novovjeka država utemeljena je u vrijeme Narodnooslobodilačkog rata osnivanjem Zemaljskog antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Bosne i Hercegovine, 1943. godine.

Cjelokupnu srbijansku politiku od vremena nastajanja srpske nacionalne države, u prvim decenijama 19. stoljeća, do danas prožimala je ideja etnički čiste "Velike Srbije". U srpskoj nacionalnoj ideologiji značajno mjesto zauzima ideja Kosova.

Srednjevjekovna srpska država se tokom 13. i 14. stoljeća snažno razvijala. Car Dušan je osvajao bizantijski prostor na Balkanu i "primio grb carstva grčkog". Ali, u tom osvajačkom pohodu ga je zaustavilo Osmansko-tursko carstvo koje se u to vrijeme, takođe, snažno razvijalo i postajalo jednom od svjetskih sila tog vremena. Ono je zakoračilo na Balkan, pobjedom na Kosovu pospješilo raspad srpske države i tokom slijedećih stoljeća zauzelo skoro cijeli Balkan i dio srednje Evrope. Mnogo kasnije, u 19. stoljeću, kada je Osmansko-tursko carstvo ozbiljno nazadovalo i kada se u Evropi otvorilo tzv. Istočno pitanje,

srpski ideolozi i teoretičari su došli do zaključka da je došlo vrijeme da Srbija ostvari svoju historijsku misiju, tj. da propast Istočno-rimskog carstva nadoknadi uspostavljanjem srpsko-slavenskog. Oni su ideje iz prošlosti ugradili u program zaokruženja srpske nacionalne države čije bi se granice na sjeveru, zapadu i jugozapadu pomjerile dalje od granica bizantijske vlasti i bizantijskog uticaja. Ilija Garašanin, ministar unutrašnjih poslova Kneževine Srbije je u svom Načertaniju ("**Program spoljašnje i nacionalne politike Srbije na koncu 1844**") ustvrdio da srpska država, koja se mora proširiti i ojačati, ima svoj osnov i temelj u srpskom carstvu 13. i 14. stoljeća "i u bogatoj i slavnoj srpskoj istoriji". Ideološki plašt ovako koncipiranog programa bila je deviza da su Turci neprijatelji ne samo srpskog naroda nego i svekolikog kršćanskog svijeta, a da su oni koji su u vrijeme osmansko-turske vlasti primili islam gori od Turaka. Mada su oni koji su primili islam bili autohtono slavensko stanovništvo, srbijanska propaganda je tvrdila da su oni Turci i da, prema tome, treba da idu u Tursku. U tom pogledu značajnu ulogu je vršila Srpska pravoslavna crkva. Ona je polazila, a i danas polazi od ideje da je srpski narod ugrožen, da neki drugi narodi namjeravaju da ga unište i da on, stoga, ima pravo na osvetu. Ta ideja i odgovarajuće vaspitanje su izgradili isključivost i osjećaj mržnje srpskog naroda prema drugim narodima i drugim vjerama. To ga navodi da u svim prilikama, naročito u vrijeme ratova, buna i ustanaka vrši teror, pljačku, razaranja i zločine nad nesrpskim narodima.

U skladu sa ovom politikom skoro svi građani islamske vjere u ondašnjoj Srbiji su tokom 19. stoljeća pokršteni ili su se iselili ili su iz Srbije protjerani. Srpski ustanici su tokom Prvog srpskog ustanka, 1804.-1813., pljačkali, prisilno pokrštavali, ubijali ili protjerivali muslimane. Mada u to vrijeme, iz taktičkih razloga, nisu sve muslimane stavljali u isti koš, ustanici su ih sve bez razlike smatrali "krvavim neprijateljima". U Srbiji je, prema Stojanu Novakoviću, vršeno "generalno trebljenje Turaka iz naroda".¹

Politika protjerivanja muslimana nastavila se tokom i poslije Drugog srpskog ustanka. Ta politika je podstaknuta objavom hatišerifa (odluka turskog sultana) 1830. godine, kojim je Srbija dobila status autonomne kneževine sa pravom na unutrašnju samoupravu i stvaranje samostalne državne administracije. Takođe, hatišerifom je određeno da se muslimansko stanovništvo iz unutrašnjosti Srbije (Beogradskog pašaluka) iseli, što je i učinjeno. Muslimani su mogli ostati jedino u šest gradova: Beograd, Šabac, Smederevo, Kladovo, Užice i Soko.² I pored toga veliki broj beogradskih muslimana se iselio. Oni su do 1830. činili

¹ *ISTORIJA BEOGRADA, devetnaesti vek, 2, Prosveta, Beograd 1974, 513-533; Mustafa Imamović, PREGLED ISTORIJE GENOCIDA NAD MUSLIMANIMA U JUGOSLAVENSKIM ZEMLJAMA, Glasnik Rijaseta Islamske zajednice br. 6/91, separat, 8-9.*

² *Ivan Božić i drugi autori, ISTORIJA JUGOSLAVIJE, treće izdanje, "Prosveta" Beograd, 1973, 223-224; M. Imamović, n. čl., 9-10.*

većinu, da bi 1833. godine činili "samo jednu trećinu" beogradske populacije. Po popisu 1854. godine činili su 12% beogradskog stanovništva.³

Iseljavanje muslimana iz Srbije u drugoj polovini 19. stoljeća pospješila je Međunarodna konferencija održana u Kanlidži (Carigrad), septembra 1862., koja je odlučila da muslimansko stanovništvo mora napustiti Srbiju. Godine 1862.-1863. iseljeni su gradovi Užice i Soko, a 1867. Beograd, Šabac, Smederevo i Kladovo. U Srbiji je ostalo "nekoliko hiljada" muslimana. Godine 1874. bilo ih je 6.176.⁴ U Beogradu je 1895. godine bilo 159 muslimana.⁵

Odlukom Berlinskog kongresa, 1878., Srbija je dobila niški, pirotski, toplički i vranjski okrug koji su do tada bili pod turskom vlašću. Osim toga, Srbiji je priznata državna samostalnost. Muslimani koji su živjeli u tim okruzima su, potom, iseljeni.⁶ Dosta građana Bosne i Hercegovine islamske vjeroispovijesti, naročito u istočnoj Bosni i Bosanskoj Posavini, su potomci protjeranih iz Srbije. U Srbiji u 19. stoljeću su tako uništeni skoro svi ostaci materijalne i tragovi društvene i duhovne kulture muslimana. U Beogradu od ukupno 76 džamija ostala je samo jedna.⁷

Isti proces se odvijao u Crnoj Gori, napose u onim njenim dijelovima koji su joj odlukom Berlinskog kongresa pripojeni i dijelovima koji su u Prvom balkanskom ratu osvojeni od Turske.⁸

Stekavši prve elemente državnosti, Kneževina Srbija je istakla namjeru da svoj uticaj i svoju vlast proširi na Bosnu i Hercegovinu. Prema I. Garašaninu osnovni postulati srpske politike prema Bosni i Hercegovini u to vrijeme bili su:

a) Bosna i Hercegovina je dio Turskog carstva na koji Srbija može da vrši veliki uticaj. Taj uticaj, stalan i organizovan, za sada je glavni zadatak srpske politike u Turskoj;

b) Uspostavljanje kontakta sa bosansko-hercegovačkim Srbima. Rezultat približavanja Srba iz Bosne i Hercegovine i Srba iz Srbije treba da bude ujedinjenje i "skopčavanje" Bosne i Hercegovine sa Srbijom uz priznavanje centralne vlasti u Srbiji, srbijanskog ustava i cjelokupnog srbijanskog zakonodavstva;

³ *ISTORIJA BEOGRADA*, 516-517, 525-526, 528.

⁴ *M. Imamović, n. čl, 7, 10-11.*

⁵ *ISTORIJA BEOGRADA*, 547.

⁶ *I. Božić i dr, n.dj, 318; M. Imamović, n. čl, 7, 12.*

⁷ *ISTORIJA BEOGRADA*, 525, 528-531, 537, 547.

⁸ *Hakija Avdić, POLOŽAJ MUSLIMANA U SANDŽAKU 1912-1941, Biblioteka Ključanin Sarajevo, 1991, 19-25, 69-74.*

c) Da bi katolici u Bosni i Hercegovini prihvatili da se Bosna i Hercegovina pripoji Kneževini Srbiji potrebno je voditi politiku razumijevanja i sloge pravoslavnih i katolika. U tom pravcu treba djelovati posredstvom bosansko-hercegovačkih franjevaca. Pretpostavka je da će se ovakvo rješenje dopasti "i nekim muhamedancima" i zadovoljiti ih. Katolici i "muhamedanci" (I. Garašanin ih naziva zajedničkim imenom "Bošnjaci") bi mogli da u prvo vrijeme obrazuju jedan savjet koji bi bio posebna, provincijalna vlast. U taj savjet bi se birali "najvažniji ljudi iz celog naroda i to ne celi život, no na izvestno vreme";

d) Osnovno načelo ove politike jeste "jedinstvo Srba i Bošnjaka" koje će diplomatski zastupati vlada Kneževine Srbije.⁹

Shodno ovom programu Srbija je potpomagala bune i ustanke Srba u Bosni i Hercegovini, naročito ustanak u Bosni 1875-1878.

Poslije austro-ugarske aneksije Bosne i Hercegovine, 1908, Stojan Novaković, tada poznati srbijanski historičar, predsjednik Srpske akademije nauka i umetnosti (SANU) i predsjednik vlade Kraljevine Srbije je sa žaljenjem konstatovao da Srbija, za sada, ne može da realizuje svoj program u Bosni i Hercegovini, da se to mora ostaviti za bolja vremena, a da srpski narod treba da se za taj čin do tada temeljito pripremi.¹⁰

U Balkanskim ratovima 1912.-1913. Srbija i Crna Gora su osvojile Sandžak i podijelile ga na dva dijela: sjeveroistočni dio je pripao Srbiji, a jugozapadni dio Crnoj Gori. Tokom i poslije tih ratova u Sandžaku, naročito u dijelu koji je pripao Crnoj Gori izvršeni su pljačka, paljevine, teror, silovanje bošnjačkih žena i masovni zločin nad bošnjačkim narodom. To je uzrokovalo brojnu emigraciju Bošnjaka^{10a} iz Sandžaka u Tursku i u Bosnu i Hercegovinu.¹¹

U Prvom svjetskom ratu, 1914. godine, preko 21.000 Bošnjaka iz Sandžaka i jugoistočne Bosne je preseljeno ili pobjeglo ispred srbijanske i crnogorske vojske u centralnu, sjevernu i zapadnu Bosnu. Pomenute vojske su

⁹ Načertanije Ilije Garašanina. Kopija originala je u posjedu autora.

¹⁰ Stojan Novaković, *NAJNOVIJA BALKANSKA KRIZA I SRPSKO PITANJE - Beleške, razmišljanja, razgovori i politički članci iz 1908-1909*, Štamparija "Štampa" St. M. Ivkovića i komp. Beograd 1910.

^{10a} Muslimani su prije dvije godine uzeli stari naziv "Bošnjaci" kao svoje nacionalno ime. Termin "muslimani" izražava vjersku pripadnost.

¹¹ Tomislav Kraljačić, *POVRATAK MUSLIMANSKIH ISELJENIKA IZ BOSNE I HERCEGOVINE U TOKU PRVOG BALKANSKOG RATA*,: Migracije i Bosna i Hercegovina, Institut za istoriju u Sarajevu, Institut za proučavanje nacionalnih odnosa Sarajeva, Sarajevo 1990, 151-162; H. Avdić, n. dj, 34-42, 67-69, 75-85; Safet Bandžović, *ISELJAVANJE MUSLIMANA IZ SANDŽAKA*, Biblioteka Ključanin, Sarajevo 1991, 14-18; M. Imamović, n. čl, 15-17.

izvršile pljačku, razaranja, teror i zločine nad preostalim Bošnjacima Sandžaka i jugoistočne Bosne.¹²

Stvaranjem Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, 1918. (od 1929. Kraljevina Jugoslavija) u kojoj je Srbija imala dominantan položaj, nije pokopana ideja "velike Srbije". Nacionalna politika, ekonomska politika, državno-pravni sistem i pravo čovjeka i građanina bili su prostori na kojima se ta ideja jasno izražavala.

Srpska politika i režimi u Jugoslaviji 1918.-1941. su bili protiv identiteta Bošnjaka i Bosne i Hercegovine. Bošnjacima je svim raspoloživim sredstvima otežavan nacionalni i kulturni razvitak. Provođenjem agrarne reforme i oduzimanjem seoskih ispaša uništen je temelj njihove ekonomske moći. Agrarna reforma je imala i političke motive.¹³ Evolucijom državnog uređenja Jugoslavije Bosna i Hercegovina kao kulturno-historijska i kao politička cjelina je sukcesivno razbijana.

Ustavom Kraljevine SHS, donesenim 1921. godine, vlada Bosne i Hercegovine je svedena na nivo pokrajinske uprave. Ta uprava je 1924. ukinuta, a upravne oblasti u Bosni i Hercegovini su neposredno podređene vladi u Beogradu.

Krajem 20-ih godina u Jugoslaviji je došlo do ustavne i parlamentarne krize. Dominiralo je tzv. hrvatsko pitanje. Kralj Aleksandar Karađorđević se tada bavio idejom o amputaciji Hrvatske i Slovenije što bi vodilo uspostavljanju "velike Srbije". Umjesto toga opredijelio se za dvorski udar koji je izveo januara 1929. Oktobra te godine državi je dato ime Kraljevina Jugoslavija, a njen teritorij je podijeljen na banovine. Podjelom države na banovine negirane su historijske cjeline. Princip omeđivanja banovina bio je takav da one svugdje gdje je to moguće imaju srpsku većinu. Teritorij Bosne i Hercegovine je uokviren u četiri banovine. Centri dviju banovina bili su van Bosne i Hercegovine (Cetinje, Split). U dvije banovine (Drinska, Vrbaska) većinu su činili Srbi, u jednoj (Zetska) Srbi i Crnogorci, u jednoj (Primorska) Hrvati. Ivan Meštrović, poznati kipar je zabilježio da je dr. Milan Skršić, radikalni prvak iz Sarajeva imao vidnog udjela u formulisanju zakona o nazivu i podjeli Kraljevine, napose da je s antimuslimanskim pobudama doprinio rasparčavanju Bosne i Hercegovine u više novih provincija.¹⁴

¹² H. Avdić, n. dj, 90-95.

O tome mi je kazivala majka koja je u toku Prvog svjetskog rata kao raseljeno lice boravila u Sanskom Mostu.

¹³ Milovan Dilas - Nadežda Gaće, *BOŠNJAK ADIL ZULFIKARPAŠIĆ*, Bošnjački institut Zürich i Nakladni zavod Globus, 1994, 25-26.

¹⁴ Dr. Nedim Šarac, *USPOSTAVLJANJE ŠESTOJANUARSKOG REŽIMA 1929. GODINE SA POSEBNIM OSVRTOM NA BOSNU I HERCEGOVINU*, Sarajevo 1975, 276.

Ubrzo se pokazalo da strogo centralistički sistem u višenacionalnoj Jugoslaviji sa dominacijom srpskog naroda nije egzistentan. Postavilo se pitanje preuređenja države.

Seljačko-demokratska koalicija u Hrvatskoj je iznijela svoje zahtjeve 7. novembra 1932. (tzv. Zagrebačke punktacije). Sedam godina kasnije, 26. avgusta 1939., postignut je sporazum između jugoslovenske vlade i vodstva Hrvatske seljačke stranke, tzv. Sporazum Cvetković-Maček. Po tom sporazumu formirana je Banovina Hrvatska u koju su ušli i neki dijelovi Bosne i Hercegovine.¹⁵

I Jugoslavenska muslimanska organizacija (politička partija Bošnjaka) je iznijela svoje zahtjeve. Rezolucijom iz januara 1933. (tzv. Sarajevske punktacije) zatražila je da Bosna i Hercegovina bude jedna od ravnopravnih jedinica u državi. Tim zahtjevom je, praktično, objelodanjena ideja autonomne Bosne i Hercegovine. Nešto kasnije postavljen je zahtjev da Bosna i Hercegovina bude posebna političko-teritorijalna jedinica u okviru jugoslovenske države čije bi granice bile identične granicama Bosne i Hercegovine u vrijeme austrougarske uprave. Stvorio se i **Pokret za autonomiju Bosne i Hercegovine**.¹⁶ Do autonomije, međutim, nije došlo. Tome se suprotstavila politika Beograda i Zagreba. U međuvremenu je došlo do Aprilskog rata 1941. i rasula Kraljevine Jugoslavije.

U isto vrijeme u Srbiji se radilo na stvaranju "jedinstvenog srpskog političkog fronta". Cilj je bio stvoriti srpsku banovinu u okviru Kraljevine Jugoslavije. **Srpski kulturni klub u Beogradu** koji je okupljao srpsku inteligenciju je naglašavao da Bosna i Hercegovina ima srpsko obilježje i da, stoga, autonomija Bosne i Hercegovine nema nikakvog osnova. Organizacije Srpskog kulturnog kluba, kao i sva srpska društva, udruženja i ustanove u Bosni i Hercegovini su radili na ujedinjavanju svih srpskih snaga u "jedinstven front srpskog naroda" sa parolom "**Srbi na okup**". U Sarajevu je osnovan Savjet srpskih nacionalnih i ostalih društava sa zadatkom da radi na očuvanju srpske nacionalne misli i srpskog obilježja Bosne i Hercegovine. Srpska pravoslavna crkva, po svom statusu autokefalna, koja se još u srednjem vijeku identifikovala sa srpskom državom, imala je u tome značajnog udjela. Srpske političke partije su izgrađivale istovjetan nacionalni program. Odbijale su ideju o autonomiji

¹⁵ Dr. Ljubo Boban, *SPORAZUM CVETKOVIĆ-MAČEK*, Institut društvenih nauka, Beograd 1965.

¹⁶ Dana Begić, *POKRET ZA AUTONOMIJU BOSNE I HERCEGOVINE U USLOVIMA SPORAZUMA CVETKOVIĆ-MAČEK*, Prilozi Instituta za istoriju radničkog pokreta Sarajevo, br. 2, 177-185; Nikola Babić, *BOSNA I HERCEGOVINA U KONCEPCIJAMA GRAĐANSKIH POLITIČKIH SNAGA I KPI DO 1941. GODINE*, br. 3, 34-35; Perko Vojinović, *VRBASKA BANOVINA U KONCEPCIJAMA SPORAZUMA CVETKOVIĆ-MAČEK*, *Jugoslavenski istorijski časopis*, br. 1-2/1980, 99-101; *Elaborat o djelovanju JMO - rukopis dr. Hivzije Gavrankapetanovića*, Arhiv oružanih snaga SFRJ, Beograd, fond NDH, kutija I.O. 10, br. reg. 6/1-1-107.

Bosne i Hercegovine i, nasuprot tome, **zagovarale stvaranje srpske političko-teritorijalne jedinice u koju bi ulazila i Bosna i Hercegovina**. Takvo stanovište su imala i lokalna rukovodstva i organizacije srpskih stranaka u Bosni i Hercegovini. Naročito su bosanski radikali sudbinu Bosne i Hercegovine vezali za Srbiju i težili tome da stvore "jedinstveni srpski front" koji bi se suprotstavio zahtjevima koji dolaze sa strane hrvatskih i bošnjačkih političara.¹⁷

Genocid nad Bošnjacima je vršen i u periodu 1918.-1941. U tom pogledu su prednjačili Crnogorci. Prema raspoloživim izvorima u Sandžaku je od stvaranja Kraljevine SHS do sredine 1919. godine opljačkan veliki broj bošnjačkih sela (između 150 i 194) i ubijen veliki broj Bošnjaka (između 1.200 i 1.300). Iza toga je slijedio stalan teror, pljačka i pojedinačna ubistva Bošnjaka. Kulminaciju je činio masovni zločin koji su Crnogorci izvršili nad Bošnjacima u Šahovićima, Pavinom Polju i nekim selima, u novembru, i u Rožaju, u decembru 1924. Sve to je pospješilo emigraciju Bošnjaka iz Sandžaka. Oni su se iseljavali i u Tursku i u Bosnu.¹⁸

Sinteza srpske građanske politike u toku rata 1941.-1945. bio je četnički pokret Dragoljuba Draže Mihailovića. Taj pokret je stajao na stanovištu da buduće državno uređenje Jugoslavije treba da se bazira na uspostavi etnički čiste "velike Srbije".

Po projektu "Homogena Srbija" koji je sredinom 1941. izradio Stevan Moljević, funkcioner Srpskog kulturnog kluba "velika Srbija" treba da obuhvata cijelo područje na kome žive Srbi.¹⁹

U programu četničkog pokreta koji je donesen septembra 1941. stoji da treba **"omeđiti 'defakto' srpske zemlje i učiniti da u njima ostane samo srpski živalj"**.²⁰

U instrukciji D. Mihailovića četničkim starješinama u Crnoj Gori i Polimlju, pisanoj 20. decembra 1941. stoji da:

1. treba stvoriti Veliku Jugoslaviju i u njoj etnički čistu "Veliku Srbiju" koja će se prostirati u granicama Srbije, Crne Gore, Bosne i Hercegovine, Srema, Banata i Bačke;

¹⁷ *Diskusija dr. Branka Petranovića, : 1941. u ISTORIJI NARODA BOSNE I HERCEGOVINE, Sarajevo 1973, 635-636; P. Vojinović n. čl, 89.*

¹⁸ *H. Avdić, n. dj, 85-90, 105-112, 124-133, 139-149; S. Bandžović, n. dj, 26-27, 31-34, 37-43; M. Imamović, n. čl, 17-18. Vidi: Vladimir Dedijer - Antun Miletić, GENOCID NAD MUSLIMANIMA 1941-1945, Zbornik dokumenata i svjedočenja, Svjetlost - Sarajevo 1990.*

¹⁹ *ZBORNİK DOKUMENATA I PODATAKA O NARODNOOSLOBODILAČKOM RATU JUGOSLAVENSKIH NARODA, tom XIV, knj. 1, dok. 1.*

²⁰ *V. Dedijer - A. Miletić, n. dj, 18.*

2. državnu teritoriju očistiti od svih narodnih manjina i "nenacionalnih elemenata";

3. treba uspostaviti neposrednu zajedničku granicu između Srbije i Crne Gore, kao i između Srbije i Slovenije tako što će se izvršiti "čišćenje" Sandžaka od bošnjačkog i Bosne od bošnjačkog i hrvatskog naroda.²¹

Shodno ovakvoj politici četnici D. Mihailovića su optuživali Bošnjake i Hrvate da su oni vinovnici svih nedaća srpskog naroda. Srbe su upućivali da se prema Bošnjacima i Hrvatima odnose kao prema elementu koji nema pravo na život. Poznato je da su četnici u toku rata 1941.-1945. izvršili masovne zločine nad bošnjačkim narodom, naročito u Sandžaku i istočnoj Bosni. Nauka je utvrdila da je bošnjački narod, nakon Jevreja, imao u toku rata relativno najviše žrtava, preko 8%.²²

Srpska inteligencija i politički krugovi u Srbiji koji su se zalagali za "veliku Srbiju" ili za centralističko uređenje Jugoslavije nisu prihvatili odluke Drugog zasjedanja AVNOJ-a donesene novembra 1943. Po njima, federativno uređenje Jugoslavije i Ustav Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije (SFRJ), donesen 1974. godine, ugrožavaju interese Srbije. Oni su, uz to, vršili pritisak na Bošnjake u Srbiji, Crnoj Gori i Makedoniji da se iseljavaju.²³ Tome je koincidiralo slabljenje socijalističkog sistema u Jugoslaviji. Smrću Josipa Broza Tita, 1980, nestala je posljednja prepreka raspadu SFRJ. U **Memorandumu SANU**, napisanom 1986., stoji da u Jugoslaviji treba "najprije ukloniti zakone koji dovode do razjedinjavanja, da bi se mogla produžiti ona crta zajedništva i jedinstva koja je na ovom prostoru vučena više od stotinu i pedeset godina".²⁴ Nema sumnje da se ovdje misli na crtu koja je od vremena I. Garašanina na ovamo vučena iz Srbije i Beograda, tj. na centralističko uređenje jugoslavenske države. Ustvari, iza toga stoji ideja "velike Srbije" praćena tvrdnjom da je srpski narod ugrožen i da, stoga, svi Srbi treba da žive u jednoj državi. Obnovljena je programska misao S. Moljevića i četničkog pokreta D. Mihailovića iz 1941. godine. Nije slučajno da potpisnici Memoranduma ne priznaju nacionalni identitet Bošnjaka i ne znaju da postoji bošnjačka kultura i bošnjačka književnost. Uporedo je otpočeo proces osamostaljenja Slovenije, Hrvatske, Bosne i Hercegovine i Makedonije, čija su iskustva sa Jugoslavijom, s obzirom na

²¹ DOKUMENTI O IZDAJSTVU DRAŽE MIHAILOVIĆA, knj. I, Beograd 1945, 10-13.

²² Dr. Smail Ćekić, ČETNIČKI ZLOČINI U JUGOISTOČNOJ BOSNI I SANDŽAKU 1941-1943, referat na naučnom skupu održanom u Jasenovcu (Hrvatska) 25-27.10.1989., rukopis; S. Bandžović, n. dj, 68-99; M. Imamović, n. čl, 5.

²³ S. Bandžović, n. dj, 100-121.

²⁴ MEMORANDUM SRPSKE AKADEMIJE NAUKA I UMETNOSTI, izdanje Biblioteke svetosavlje, knj. 5, London 1986, 48.

dominaciju Srba u njoj, bila više negativna nego pozitivna. Velikosrpski krugovi, koliko god da su tvrdili da se bore za očuvanje Jugoslavije koju, navodno, razaraju Slovenci, Hrvati, Bošnjaci i Albanci, sami su je razarali s namjerom da na razvalinama Jugoslavije izgrade "veliku Srbiju". Iznijeli su mišljenje da zapadna granica "velike Srbije" treba da se proteže linijom Virovitica - Sisak - Karlovac - Karlobag. Sada, u toku rata dopuštaju mogućnost da se kod novog uređenja države zapadna Hercegovina (dio Bosne i Hercegovine) naseljena uglavnom Hrvatima može ustupiti Hrvatskoj, a Kninska krajina (dio Hrvatske) naseljena pretežno Srbima može pripojiti Bosni i Hercegovini.²⁵ Takvo rješenje bi prekrjilo Bosnu i Hercegovinu i Hrvatsku i njihove granice i stvorilo srpsku većinu u Bosni i Hercegovini, što bi bilo predradnja za stvaranje "velike Srbije". Tome treba da doprinesu sve vrste genocida i zločini nad nesrpskim narodima u dijelu Bosne i Hercegovine koji trenutno kontrolišu srpske snage pod komandom beogradskog generalštaba. Taj genocid i zločine Srpska pravoslavna crkva sa svoje strane opravdava.

Može se zaključiti da Beograd, kad god su u jugoslavenskom prostoru rješavana državno-pravna pitanja nije dopuštao da Bosna i Hercegovina postane ili da opstane kao državno-pravna ili kao kulturno-historijska cjelina. U tom cilju je negirao i danas negira identitet Bošnjaka i tvrdi da su Bošnjaci u nacionalnom pogledu Srbi. U tom pogledu je zapažena djelatnost beogradske publicistike i štampe. Od 1908. do 1992. godine napisano je i objavljeno više djela u kojima se tvrdi da su Bošnjaci Srbi i da je Bosna i Hercegovina srpska. Osim toga, uništavani su i danas se uništavaju ostaci materijalne i tragovi društvene i duhovne kulture Bošnjaka, naročito muslimanski vjerski objekti. Sličnu sudbinu imaju objekti svjetovne i sakralne kulture Hrvata. Želi se stvoriti uvjerenje da je u Bosni i Hercegovini živio samo srpski narod i da je Bosna i Hercegovina danas srpska zemlja. U svim prilikama je vršen genocid nad nesrpskim narodima čime se doprinosilo stvaranju etnički čiste "velike Srbije". U sadašnjem historijskom trenutku, izgleda, genocid je osnovno sredstvo osvajačkog rata Srbije i Crne Gore.

²⁵ M. Đilas - N. Gaće, n. dj, 210.

IDEOLOGIJA ČETNIČKOG POKRETA - IZVOR GENOCIDA NAD BOŠNJACIMA

Uvod

Naježda istočnih susjeda - Srba iz Srbije i Crne Gore na Bosnu i Bošnjake ima svoje korijene i genezu u povijesti južnoslovenskih zemalja, posebno Crne Gore, Srbije i Bosne. Minula stoljeća, unatoč osvajanja ovih zemalja, smjenu vlasti u njima i nastojanja da se Bosna podijeli, nisu donijela njen nestanak kao posebne zajednice, neovisno o tome kakav je i koliki bio stupanj njene autonomnosti u sklopu imperija koje su njome vladale. U tom smislu postojala je cijelo to vrijeme ideja i praksa tretmana Bosne kao posebnog entiteta, što svjedoči o postojanju državno-pravnog (geopolitičkog) kontinuiteta Bosne.

Nakon I svjetskog rata u Bosni slabi zapadna imperijalna dominacija raspadom Austrougarske monarhije. Uspostavom Jugoslavije, vještačke državne zajednice južnoslovenskih naroda, među koje spadaju i Bošnjaci, jača ideja o podjeli Bosne. To je vrijeme snažne nacionalne konstitucije naroda koji su ušli u Jugoslaviju, posebno Srba, Hrvata i Slovenaca, dok se malobrojnijim narodima, Bošnjacima posebno, osporava nacionalna samobitnost i pravo na samoodređenje. U tome prednjače Srbi intenzivnom nacionalizacijom bosanskog pravoslavnog elementa, s ciljem širenja srpske države zapadno od Drine. Smetnju takvim procesima čini stanovništvo islamske vjere i autohtone kulture koje je nastanjivalo zemlju Bosnu, i kod kojeg otpočinje proces nacionalnog buđenja. Procesi kočenja iz Srbije, posredstvom Prve Jugoslavije, amortizuju nacionalni naboj Bošnjaka potenciranjem njihovog vjerskog imena. Takva nastojanja su oslonjena na ranija iskustva Srba o potiskivanju muslimanskog elementa iz dijelova Srbije (Beograd, Šabac, Užice, i sl.) i dijelova Crne Gore. Slične postupke historičari bilježe i kod dijela Hrvata.

Likvidacije, progoni i razaranja bošnjačkog elementa postaju sastavnim dijelom metoda odgoja kod Srba. Ti procesi u vrijeme kriza dolaze do punog izražaja, a u mirnim razdobljima čine sastavni dio političkih programa posebno usmjerenih protiv Bošnjaka. Tu su korijeni genocidne ideologija koja je do

izražaja došla u balkanskim ratovima, I u II svjetskom ratu i posebno u velikosrpskoj agresiji na Republiku Bosnu i Hercegovinu 1991.-1995. Između ovih ratova razvijana je ideja o potrebi razaranja bošnjačkog entiteta, posrbljavanja, pokrštavanja, asimilacije i sl. - sve do likvidacije pojedinaca i manjih grupa, koje su se zalagale za nacionalno, vjersko i političko osvješćenje.

1. O pojmu i karakteru ideologija

U sociološkom smislu "ideologiju čini sistem ideja i shvatanja u kojima su izraženi položaj, interes i ciljevi neke društvene skupine (nacije, klase i sl.) u općem društvenom sklopu, te norme njenog djelovanja radi ostvarivanja tih ciljeva".

Ova definicija je istaknuta sa ciljem da ukaže na usmjerenost svake ideologije prema određenom cilju, ali i na različitost metoda kojima se stiže do cilja. U osnovi procesa ostvarenja ideološkog cilja - cilja ideologije, leže dvije mogućnosti: **NASILJE** i **NENASILJE**. Stoga što su ideološki projekti često u historiji zasnovani na ideji nasilja (ili blaže rečeno na diskriminaciji), sama ideologija poprimila je u teoriji negativan predznak. Mada je u sociologiji bitan način na koji se definira ideologija - s pozitivnim ili negativnim predznakom, ovisno o cilju, zbog čega se javljaju i različita određenja ideologije, u osnovi za ideologiju se može reći da predstavlja sumu ideja koje su usmjerene ka određenom cilju bez obzira da li je ideologizirana grupa svjesna ili nesvjesna suštine njihovog značenja. Engels (Friedrich Engels) je, npr. smatrao da je "ideologija proces koji tzv. mislilac obavlja, doduše svjesno, ali s krivom svijesću". Tragična iskustva Bošnjaka upozoravaju da je **velikodržavna ideologija kod Srba permanentno razvijana kroz posljednja dva stoljeća**, što je rezultiralo visokim stupnjem njihove agresivnosti prema nesrbima, posebno Bošnjacima.

Ideologija čiji je metod ostvarivanja cilja osnovan na prinudi i nasilju nad čovjekom - pripadnikom nacionalne ili vjerske skupine - s ciljem njegovog istrebljenja je genocidna. Često uske nacionalne ideologije vode u tom pravcu. U nacionalnom smislu, nacionalna ideologija se projicira unutar nacije, ali joj u ekstremnom smislu - u nacionalističkom smislu, dakle, cijela nacija ne pripada, bez obzira na to da li prema toj ideologiji zauzima aktivan ili pasivan stav, zavisno od historijske situacije.

Imperijalan, ugnjetački ili genocidan odnos dijela nacije prema drugoj naciji, ideologija podiže na nivo države, čime iz parcijalitetu prerasta u opći stav i iznutra nacionalne države preko njenih mehanizama prinude uspostavlja

konfliktan odnos prema onoj naciji na koju se ustremkuje. Takav slučaj je u primjeru velikosrpske agresije na Bosnu. Pokušaj da se vojnim sredstvima (silom) proširi srpska država na zapad generiran je srpskom nacionalnom ideologijom o velikoj državi - velikoj Srbiji, čijoj realizaciji ozbiljnu smetnju čine Bošnjaci, većinsko stanovništvo Bosne. Budući da je njihova religija islam, Zapad prešućuje genocidnu ideologiju kod Srba, sukladno svojoj ideološko-kršćanskoj ambiciji suzbijanja islamske komponente u Evropi.

Nacionalističke ideje imaju genezu. Budući da su locirane u sferi odnosa između dvije nacije (dvije države) ili na širem planu između više nacija i država ili pak unutar jedne države među različitim nacionalnim skupinama na užem planu, kao npr. u Bosni, one u stabilnim fazama razvoja društva ne dominiraju, ali u periodima političkih, ekonomskih i socijalnih kriza jačaju i izazivaju konflikte. U ratnim situacijama redovna su pojava, bilo da su u funkciji organizacije i vođenja rata, bilo da su njegov nus-produkt. To je iskustvo južnoslovenskih naroda i njihovog međusobnog sukobljavanja. U načelu ovakve nacionalističke ideje, odnosno ideologije su karakteristika nedemokratskih faza u razvoju društva, nedemokratskih političkih režima, a po svojoj prirodi su takve da završavaju u totalitarizmu, diktaturama, likvidaciji sloboda i prava ljudi i sežu do pokušaja likvidacije cijelih naroda. Velikosrpska agresija na Hrvatsku i Bosnu to zorno potvrđuje. Srbijanski režim neokomuniste Slobodana Miloševića je primjer nedemokratskog režima izrazito nacionalističkog tipa.

2. Četnička ideologija i četnički pokret - posljedica nacionalističke vizije

Četnički pokret (vojnički pokret nacionalističkog tipa) u nekim jugoslovenskim zemljama, posebno Srbiji, Crnoj Gori i Bosni ima svoje historijske korjene još iz vremena i kraja Osmanske imperije, a posebno vremena pred I svjetski rat. Naročito je kao nacional-šovinistički pokret ojačao i dobio na značaju kod Srba između dva svjetska rata i u II svjetskom ratu. Unatoč njegovom prividnom porazu u II svjetskom ratu, on se u elementarnom zatumljenom vidu sačuvao u Srbiji i kao ekstremni nacionalizam oživljen je pod vladavinom nacionalističkog režima komunističkog porijekla Slobodana Miloševića, inspiratora agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu i genocida nad Bošnjacima.

Četnički pokret formiran je na ideji uništenja nesrpskih naroda, posebno Bošnjaka - slavenskih muslimana i razvija se kontinuirano kroz XIX i XX stoljeće. Egzistira legalno ili ilegalno shodno oficijelnoj srpskoj politici i Srpskoj pravoslavnoj crkvi.

U novijoj historiji okarakterisan je (kod velikog broja srpskih historičara) kao spontan pokret za zaštitu svog naroda i pravoslavlja (svetosavlja) uz uvažavanje u javnosti (ali i u političkoj i historiografskoj literaturi) već stvorenog mita o četnicima kao o nacionalno-oslobodilačkom i patriotskom pokretu.

Iako u razvoju četničkog pokreta od povlačenja Turaka sa južnoslovenskih prostora postoji izvjestan kontinuitet, pojedine faze u njegovom razvoju su specifične i imaju specifične ciljeve:

- a) četnički pokret u balkanskim ratovima,
- b) četnički pokret u I svjetskom ratu,
- c) četnički pokret između dva svjetska rata,
- d) četnički pokret u Srbiji, Crnoj Gori, Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini i Makedoniji u II svjetskom ratu,
- e) četnički pokret nakon II svjetskog rata,
- f) četništvo i agresija na Hrvatsku i Republici Bosnu i Hercegovinu 1991.-1995. godine.

U ovom radu naznačit ćemo elemente ideologije četničkog pokreta u II svjetskom ratu i aktuelnu agresiju na Bosnu i Hercegovinu.

Proces prerastanja pozitivnog nacionalističkog naboja kod Srba iz vremena njihove borbe za oslobođenje od tuđina sa četničkim pokretom dobija karakter organiziranog šovinističkog stremljenja i izražava se u mržnji prema nesrbima, ali i prema Srbima koji ne podržavaju četništvo. U uvjetima kriza kao vojne ili paravojne formacije četnici djeluju na istrebljenju nesrpskih naroda.

Četnički pokret, pored ostalog, utemeljen je i na etno-konfesionalnoj osnovi i po tome pripada tipu feudalnih pokreta. Međutim, održao se sve do danas.

Danas četnički pokret organizirano egzistira u sklopu vojske tzv. Jugoslavije i vojske tzv. Republike Srpske u Bosni i Hercegovini, a u Republici Hrvatskoj sveden na uzak pojas Slavonije i Baranje.

Neovisno o tome što se te vojske ne izjašnjavaju kao četnici, te što su izravno izrasle iz prokomunističke vojske bivše Jugoslavije (JNA), one u cjelini slijede ideologiju srpskog nacizma i u agresiji na Republiku Hrvatsku i Republiku Bosnu i Hercegovinu i provode četničku ideologiju, odnosno velikonacionalnu ideju uništenja nesrba.

3. Četnički pokret za vrijeme II svjetskog rata

Ideje četničkog pokreta i ultranacionalističke ideje kod Srba razvijaju se između dva rata posebno kroz organizacije omladine, četnička udruženja, Srpski kulturni klub i sl. Afirmaciju doživljavaju 1941. godine sa ličnostima Stevana Moljevića i Draže Mihailovića koji se nisu angažirali da dublje osmisle ideologiju četništva u nekom širem ideološkom smislu, ali su vrlo precizno izradili svoj genocidni stav prema Muslimanima.

Projekt Stevana Moljevića od 30. juna 1941. godine polazi od ideje homegene Srbije na "celom etničkom području na kome Srbi žive". Ratne okolnosti Moljeviću su poslužile da umjesto otpora fašizmu izravno prihvati **fašistički** projekt uništenja nesrpskog stanovništva.

Projekt Stevana Moljevića imao je ambiciju stvaranja "Velike Srbije" od teritorija Bosne, Crne Gore, većeg dijela Hrvatske i, naravno, Srbije. U tom programu ime **velike Srbije** je Jugoslavija. U suštini ostvarenje te ideje jeste Velika Srbija u velikoj Jugoslaviji.

Personifikaciju četništva u II svjetskom ratu predstavlja ličnost Draže Mihailovića. Njegov Program četničkog pokreta iz septembra 1941. godine, kao i program S. Moljevića, polazi od ideje omeđavanja srpske zemlje i ističu parolu da "**na srpskoj zemlji ostane samo srpski živalj**". U tom smislu je posebno zahtijevano "radikalno čišćenje gradova i njihovo popunjavanje svežim srpskim elementom".

Potpuna veza između ideologije četnika iz II svjetskog rata i vojske tzv. SR Jugoslavije, te vojske tzv. Republike Srpske, u čijem sastavu su i četnici - sljedbenici đenerala Draže Mihailovića - najbolje se pokazuje u ideološkom programu Srpske demokratske stranke Bosne i Hercegovine, Radikalne stranke Srbije, pa i u početnim programskim istupima Srpskog pokreta obnove. Tim programima predviđeno je postupno pretvaranje Bosne i Hercegovine u srpsku državu - tzv. srpske autonomne oblasti - SAO, što je početni oblik separatne srpske paradržave, Republike Srpske, a potom ujedinjenje sa Srbijom i Crnom Gorom. Ratom do cilja koji se ponovo zove Jugoslavija, ali bez nesrpskog stanovništva i tragova o njegovom postojanju. Tadeuš Mazovjecki (Tadeusz Mazowiecki) - piše R. Gatman (Roy Gutman), nije optužio bosanske snage za djelovanje po naređenju ili slijedenje ideologije kao što je slučaj sa srpskim "etničkim čišćenjem".

Gatman navodi i primjer Foče, grada u kojem je i u II svjetskom ratu počinjen genocid nad Bošnjacima od strane četnika, ali u kojem je očuvana muslimanska komponenta sve do velikosrpske agresije na taj grad maja 1992.

U ovoj agresiji četnici su u Foči likvidirali i prognali više od 40.000 Bošnjaka i porušili sve tragove njihovog viševjekovnog prisustva.

Ideološki projekt o velikoj Srbiji i uništenju Bošnjaka i njihove države, nesumnjivo, plod je intelektualaca ultranacionalista. Međutim, u II svjetskom ratu vojska - četnici Draže Mihailovića, regrutovani su pretežno iz ruralnog srpskog stanovništva. Stoga su zločini vršeni na surov način. U agresiji na Bosnu i Hercegovinu 1991.-1995. godine, srpska vojska - sljedbenik istog programa, u vršenju zločina genocida uključila je, uz ruralni element, i značajne dijelove urbane populacije i mlađeg uzrasta, a na njegovo čelo stali su intelektualci. Oni su prihvatili zločinačke uloge pod ideološkom zastavom "spasavanju ugroženih Srba" - od Bošnjaka i Hrvata - formulu koju je smislio Slobodan Milošević u Beogradu.

Dok je četnički pokret kao vojnički pokret, mada slojevit, u II svjetskom ratu bio naglašeno seljački pokret, četnički pokret zadnje decenije XX stoljeća obuhvatio je većinu srpskog stanovništva, nakon što je ono prethodno prošlo kroz proces homogenizacije. Jednostavno rečeno, ideološki projekt formiranja "Velike Srbije" u osnovi je nazvan još ranije projektom homogene Srbije. Stoga nije slučajno što je četništvo zaživjelo kod većine Srba i što se kod samih Srba nije javio gotovo nikakav otpor protiv zločina nad nesrpskim narodom, uglavnom Bošnjacima.

4. Posljedice tretmana četničkog pokreta nakon II svjetskog rata

Četništvo je u jugoslovenskoj literaturi nakon II svjetskog rata tretirano kao izraz buržoaske klase. U svjetskoj politikološkoj i historijskoj literaturi sagledavano je u sklopu dekompenzacije i propasti Kraljevine Jugoslavije. Tako je ostalo neadekvatno tretirano, pa je i njegova restauracija olakšana u trenutku raspada komunističke Jugoslavije. Takvi pristupi posljedica su "crno-bijele" slike o toku i posljedicama II svjetskog rata i socijalističke revolucije istovremeno na ovim prostorima. Istina je u tome da su se četnici oslanjali na imućnije srpske slojeve, čime su priskrbili atribut antikomunista i boraca za kapitalizam, a u suštinu njihovi pripadnici - većinom seljaci - ratovali su za ideološke ciljeve srpskih ultranacionalista i fašista. Ta zločinačka vojska, potvrdilo se to u ovoj agresiji, ratovala je isključivo protiv nesrpskog stanovništva, s tim što je ruralna komponenta veliko-srpske ideologije prouzrokovala u ovoj agresiji masovno uništenje gradova i kulturnih sadržaja, što je znak primata ideološkog nad kulturnim faktorom kod bosanskih Srba koji su se povukli iz gradova u kojima su živjeli, a potom učestvovali u njihovom razaranju.

Dakle, četnički pokret ni u II svjetskom ratu, ni danas nije motiviran klasnim interesima, kako se to često može vidjeti u literaturi, niti je to pokret za politička prava Srba. To je **fašistički pokret**, posljedica genocidne ideologije kod Srba koja je utemeljena na velikonacionalnoj i, shodno tome, velikodržavnoj ideji - **snu o velikoj Srbiji bez nesrpskih naroda**.

Posljedica egzistencije četničke ideologije i četničkog pokreta je **genocid** nad nesrpskim stanovništvom, prije svega nad Bošnjacima. Helsinki voč (Helsinki Watch) u svom izvještaju o ratnim zločinima u sjeverozapadnoj Bosni npr. ističe sljedeće: "Srpske civilne vlasti su vršile diskriminaciju, teroriziranje i napadanje Muslimana i Hrvata sa namjerom da ih na taj način prisile da napuste teritorij pod srpskom kontrolom".

Danas na tim prostorima koji su javnosti uglavnom nedostupni nema nesrpskog stanovništva. Istovjetna je situacija na svim prostorima gdje je silom ustrojena srpska nacifašistička vlast u Bosni.

Prema dostupnim podacima do danas je u Bosni i Hercegovini ubijeno oko 200.000 ljudi iz reda Bošnjaka, dok je nasilno raseljeno i prognano više od miliona. Tim podacima raspolaže UNHCR, Međunarodni crveni križ, Vlada Bosne i Hercegovine i dr.

Zavod za zaštitu kulturno-historijskog i prirodnog nasljeđa Republike Bosne i Hercegovine ustanovio je listu uništenih i devastiranih značajnih objekata iz koje je vidljivo da je veliko-srpski agresor - četnici - uništio ili oštetio najvrednije objekte na područjima koja nije osvojio, a na privremeno okupiranim područjima zbrisao sve tragove nesrpskog stanovništva, što znači i sve tragove života Bošnjaka.

Jedini zaključak koji se nameće nakon kratkog skiciranja razvoja četničke ideologije i četničkog pokreta jeste **postojanje projekta genocidne ideologije** kod Srba **kao nacionalnog državnog i vojnog projekta** čiju je realizaciju vršio i vrši četnički pokret kao personifikacija srpskih militarnih struktura koje su pokrenule agresiju na Bosnu i Hercegovinu i genocid nad bošnjačkim narodom.

GENOCID I RATNI ZLOČINI S POSEBNIM OBZIROM NA ŽRTVE

AGRESIVNI RAT I NJEGOVE ŽRTVE

Rat je poguba ljudske naravi, kazao je hrvatski pjesnik Marin Držić. Branu ljudskoj opakosti, granice okrutnostima u ratu, pokušalo se postaviti međunarodnim humanitarnim pravom i tzv. ratnim pravom. Genocid je zločin nad zločinima. Uništava se, ubija, protjeruje, ugrožava cijeli jedan narod, rasu, vjersku skupinu. Hoće se ukloniti neku cjelinu, fizičkim zatorom, uklanjanjem iz prostora u kojem ona živi, uništavanjem identiteta civilizacijskog i kulturnog. Zato je genocid stavljen izvan zakona. Svi su ga dužni suzbijati, progoniti, izbjegavati, osuditi, kažnjavati. Ništa manje zlo nisu ni ratni zločini i zločini protiv čovječnosti. Protive se međunarodnom humanitarnom pravu, koje predstavlja pokušaj racionalizacije neracionalnog, humanizacije nehumanog kao što je rat.

U Njimeburgu (Nürnberg) se sudilo za tri vrste zločina: zločine protiv mira, ratne zločine i zločine protiv čovječnosti. Od 1948. postoji **Konvencija za suzbijanje i sprječavanje zločina genocida**. Poslije II svjetskog rata u svijetu je bilo oko 350 ratova i oružanih sukoba. Najteži je ovaj sadašnji na prostoru bivše Jugoslavije. Rat je započela Srbija sa svojim satelitom Crnom Gorom, koristeći se tada još snažnom JNA, dakle radi se o osvajačkom agresivnom ratu protiv susjeda Hrvata i Bošnjaka, Hrvatske i Bosne i Hercegovine. Slobodan Milošević nacionalsocijalistički vođa Srba hoće državu u kojoj će živjeti svi Srbi, samo oni, "Gdje su Srbi tu je Srbija!". Milošević hoće etnički homogenu, etnički čistu, veliku Srbiju. Ideja imperijalne velike Srbije opsesivna je ideja militantnih srpskih nacionalista - četnika. Ideju su razradili vodeći umovi Srbije oni u Srpskoj akademiji nauka i umjetnosti u čuvenom zloglasnom **Memorandumu SANU**, što je samo vrhunac onoga što je pripremano od početka 19. stoljeća.

Za genocid i agresiju potrebne su najmanje tri stvari:

1. ideja koja traži ostavarenje,

2. vođa i

3. izvršitelji pripravnim brutalnim sredstvima izvršiti ideju i slijediti vođu.

Srbi su sve to imali:

1. ideju velike Srbije,

2. vođu Slobodana Miloševića i

3. izvršitelje četnike, vojne i paravojne formacije, širok krug osoba pripravan počinuti zločin u ime ideje i vođe.

U ovom ratu dogodile su se sve pojave koje prate svaki rat, a njegova je specifičnost što je na putu da nadmaši sve ratove koji su poznati:

1. u masovnim ubojstvima ne samo vojnika već i civila,

2. u masovnim organiziranim zločinima silovanja,

3. u namjernom totalnom uništavanju kulturnih i sakralnih spomenika i

4. u organiziranom totalnom etničkom čišćenju prostora radi etničke homogenizacije agresijom osvojenog prostora. U tomu je srpski barbarogenije obogatio svijet zločina.

Rat, agresija i ljudsko stradanje još traju. Svaki pokušaj kvantifikacije, brojenja i sumiranja zločina, zločinaca i žrtava, nailazi na poteškoće. Cijele skupine ljudi, cijele regije su ispražnjene, ljudi protjerani, pobijeni, nad njima izvršeno nasilje. Koliko ima žrtava, koliko zločinaca? Nitko još sa sigurnošću ne može odgovoriti na ta pitanja. Većina žrtava je poznata, zna se i za većinu zločinaca. Sva su računanja aproksimacije, samo približne su brojke poznate. Donje granice brojki može se uzimati kao sigurne, gornje se brojke iskazuju koji put i namjerno visoko, povisivanjem broja vlastitih žrtava.

1. Broj ubijenih u ratu u Hrvatskoj procjenjuje se od 12.000 službeno, do 25.000, posebno ako se ubroje i nestale osobe.

Broj ubijenih u Bosni i Hercegovini kreće se od 250.000 službeno (često ponavljana brojka) do više od 300.000 pa i do 400.000 ubijenih.

Među brojkama nestalih valja se bojati da se nalaze ubijeni.

2. Broj silovanih žena, posebno u organiziranim masovnim silovanjima u Hrvatskoj se kreće od 1.000 do 10.000, a u Bosni i Hercegovini, od 20.000 do 100.000. Ovdje će ta tamna brojka (dark number) ostati zauvijek zagonetna. Žena žrtva nerado govori o nevolji koja ju je pogodila. Silovanje je povezano i sa ubijanjem žrtve. Među žrtvama bilo je djece i starih osoba. Spolno su zlopotrebljavani i muškarci, čak i djeca. Spolne su zlopotrebe praćene

torturom, ponižavanjem, terorom, brutalnošću. Vršena su pred bliskim osobama, u masi, sa sakaćenjem, prenošenjem spolnih bolesti. U spolnim zloupotrebama sudjelovali su i pripadnici tzv. mirovnih snaga UNPROFOR. Zabilježeni su slučajevi SIDE/AIDS-a. Organizirane su javne kuće (bordeli) koje su koristili časnici, pa i oni iz UNPROFOR-a. Namjerno se izazivalo trudnoću ("Rodit ćeš malog četnika!") iz bioloških rasnih razloga! U Hrvatskoj su početkom 1992. godine otpuštene iz logora žene u visokom stupnju trudnoće do koje je došlo silovanjem u logorima i zatvorima. Otvorena su teška moralna pitanja: da li održati plod iz nasilne neželjene trudnoće i kako pomoći majci i djetetu koje se iz toga rodi. Indikacija za pobačaj ovdje postoji, premda načelo svetosti života otvara moralne dileme za majku i društvo. Kako postupiti? Silovanja su vršena na svim stranama, ali kao organizirano masovno silovanje u svrhe etničkog čišćenja, vršena sustavno i masovno, nalazimo samo u Srba. U Muslimana/Bošnjaka i Hrvata to su samo sporadične, pojedinačne neorganizirane pojave, kakvih je u svakom ratu bilo.

3. Nestali u ovom ratu broje se u stotinama tisuća. U Hrvatskoj između 3.000 i 12.000, u BiH između 50.000 i 100.000. Panična nagla protjerivanja i bijeg u progonstvo odvela su mnoge ljude u nepoznato i valja se nadati da takvih ima živih, ali se ne javljaju, ne mogu se ili ne žele vratiti ili prijaviti. Mnogi se, međutim, nalaze u masovnim grobnicama koje su još neotkrivene ili nisu otkopane, ili nisu izvršene identifikacije, ili identifikacija nije moguća. Drastičan je primjer nestalih iz Vukovara, posebno iz bolnice u Vukovaru. **Specijalni izaslanik Sajrus Vens** (Cyrus Vance) bio je u neposrednoj blizini bolnice u Vukovaru na dan pada toga mučeničkog grada, ali nije izvršio svoju elementarnu humanu i političku dužnost da uđe među ranjene i one koji su se tu sklonili. Major **Šljivančanin** koji je "osvojio" razoreni grad onemogućio je svaku međunarodnu kontrolu. Optužiti ga valja pred Međunarodnim sudom za zločin protiv humanitarnog prava. **Ekspertna komisija UN** na čelu sa prof. **Šerifom Basjunijem** (Charif Bassiouni) nije uspjela dovršiti istraživanje masovnih grobnica na mjestu Ovčara kod Vukovara, kao ni druge lokacije, jer im je to onemogućeno od administracije Ujedinjenih naroda na čelu sa Butrosom Galijem (B.B. Ghali) koji su im oduzeli sredstva i mandat prije nego što je zadatak ispunjen.

4. Prognani su najbrojnija skupina žrtava. U bivšoj Jugoslaviji više od 3 milijuna ljudi više ne stanuje u svom domu. Možda i 4 milijuna. Broj je svakako znatno veći od stvarno registriranih koji se kreće oko 2 milijuna. Stradanje ovih ljudi je enormno. Jedna prognanica iz Vukovara, kojoj su muža razapeli na jedan željeznički vagon i pred njenim očima strijeljali, za hotel usred Zagreba u kojem živi sa svojim djetetom izjavila je: "Ja ovdje imam sve što mi ne treba!" Prognani razvijaju posebnu psihozu i neurotsko ponašanje. Raste broj suicida.

Skraćuje se ljudski vijek. Mnogi od njih žive na rubu egzistencije. Često u neljudskim uvjetima. Mnogi se neće nikada vratiti. Mnogi to više ne žele.

Zagovara se tzv. "humano preseljenje" što je vrlo opasno, posebno kad se radi protiv volje. Prisilno je preseljenje zločin. Služi etničkom ili drugom "čišćenju" i homogenizaciji nadmoćne skupine. Trebao bi vrijediti princip: svatko ima pravo na svoj dom i domicil. Međunarodno humanitarno pravo predviđa instrumente zaštite, politika i agresija ih stalno hoće mijenjati.

Ni povratak ne smije biti prisilan. Čovjek mora imati slobodu izbora gdje će živjeti, a javne vlasti, pa i međunarodna zajednica im u tome mora pomoći.

5. "Etničko čišćenje" je sredstvo za ostvarenje genocidnog plana homogenizacije u ratu osvojenog prostora. Radi se o klasičnom obliku genocida. Srbi su ga primijenili studiozno, organizirano, planski, brutalno, okrutno, dalekosežno u svim prostorima koje su napali i (privremeno) osvojili. Poznate su i metode: izvlačenje vlastitog naroda, najava napada, granatiranje, ulazak osvajačkih hordi, skupljanje svih stanovnika koji nisu Srbi, njihova selekcija, internacija, selekcija vojno sposobnih muškaraca, odvajanje žena, ubijanje intelektualaca i uglednijih građana, teror i silovanja, istjerivanje i progon.

Primjer: general major D. Arandelović, zapovjednik okupacijskih snaga JNA za područje grada i okolice Iloka (na obali Dunava - Hrvatska), zaprijetio je građanima Iloka i okolice, posebno građanima hrvatske narodnosti, da će njihova naselja biti uništena odnosno "sravnjena sa zemljom", a oni pobijeni, ako se u roku od 24 sata ne isele. Između 16. i 19. listopada/oktobra 1991. godine 10.000 građana Iloka i okolice je iselilo iz svojih kuća, nakon što su njihovi predstavnici uz pomoć (!) dvojice evropskih promatrača: Hjug Kanigem (Hugh Cunnigham) i Peter Kipra (Peter Kypra), potpisali da "dobrovoljno" odlaze iz svojih kuća i sa svojih imanja. Evropski su promatrači pomagali u sastavljanju "Sporazuma" i asistirali u protjerivanju 10 tisuća stanovnika koji se i danas nalaze u progonstvu. Time je general Arandelović počinio djelo genocida, a Evropski promatrači su bili saučesnici u zločinu genocida.

Hrvatskoj se predbacuje da "etnički čisti" prostor tzv. Krajine nakon nedavne uspješne akcije "**Oluja**" kojom je taj prostor oslobođen i uspostavljena legalna vlast Hrvatske na njenom međunarodno priznatom prostoru. Istina je, međutim, da su hrvatske vlasti pozivale stanovništvo da ne napušta svoje domove, da hrvatske vlasti nisu napadale civilne objekte, da je srpski etnički general paravojnih snaga tzv. Krajine naredio iseljavanja stanovništva, jer da oni neće živjeti u Hrvatskoj. Od tada je pojačano protjerivanje posljednjih preostalih Hrvata iz Vojvodine i zapadne Bosne oko Banja Luke, kao i Bošnjaka.

Na djelu su seobe naroda, ali Hrvatska nije protjerala Srbe, dok Srbi prisilno protjeruju Hrvate i Bošnjake.

6. Tortura i teror primjenjuju se svom brutalnošću. Fizički i psihički muči se "protivnika". Sva su sredstva dopuštena. Fizičko sakaćenje, kastracija, mutilacija (oskrvnjivanje), primjene električne struje na najosjetljivijim dijelovima tijela, ranjavanje i puštanje da se umre iskrvarenjem, od žeđi, gladi, bez liječničke njege. Mašta zločinaca prelazi maštu pisca ili umjetnika. Tjera se na pjevanje četničkih pjesama, sili se na gutanje krunice, držanje u nehumanim uvjetima ekstremne hladnoće, vrućine, nečistoće. Traži se kopanje vlastite rake (groba). Tjera se ljude da kopaju rovove i da se kreću kao "živi štít". Tjera se oca na sina, sina na majku, brata na sestru ili brata - da vrše razne oblike nasilja. Skidanje svećenika do gola. Ponižavanje žena. Poznati oblici terora i torture obogaćeni su u ovom ratu. Svjedoci i preživjeli govore o užasima logora i zatvora. Postoje bogate riznice zla u iskazima koji su prikupljeni. Medijski su cijele populacije izložene psihološkom teroru. Dekapitacija djeteta i davanje odsječene glave majci, igranje nogometa s ljudskim glavama. O svemu postoje dokumentacije, iskazi svjedoka, preživjelih, izloženih.

7. Uništavanje kulturnih i sakralnih spomenika (kulturocid) i uništavanje čovjekova okoliša (ekocid). Nema svetinje. Obrnuto. Što je nešto vrednije utoliko će prije i temeljitije biti pogodeno, oštećeno, uništeno. U Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini uništeno je i potpuno razoreno 1350 katoličkih crkava, u Bosni je razoreno više od tisuću muslimanskih bogomolja (džamija). U Škabrnji su kipu Majke Božje odsjekli glavu, a u župnoj crkvi u Čilipima u Konavljju, blizu Dubrovnika, iskopali su oči na takvom kipu. Obiteljsku grobnicu svjetski poznatog hrvatskog kipara Ivana Meštrovića u Otavicama blizu Drniša u Dalmaciji razorili su i otvorili grobove. Gradove kao Dubrovnik i Nacionalni park Plitvice koji stoje pod zaštitom UNESCO-a kao svjetska baština, razarali su granatama. Gradovi kao što su Vukovar, Mostar, Sarajevo uništavani su do temelja (urbicid). Šteta koja je nastala na kulturnom, sakralnom i prirodnom blagu neprocjenjiva je. To vrijedi i za gospodarstvo, zdravstvo, školstvo i dr. Vandali i barbari opet su harali ovim prostorima.

ODGOVORNOSTI

Odgovaraju počinitelji, ali i pomagači, poticatelji i organizatori. Odgovornost je individualna, a ne kolektivna. Odgovara se za čin i propust. Sve to imamo u spektru hekatombi zločina ovog rata u bivšoj Jugoslaviji.

1. Na vrhu piramide odlučivanja u ovom osvajačkom ratu stoji Slobodan

Milošević, "Hitler naših dana", kako ga je nazvao predsjednik Klinton (Clinton) u predizbornoj kampanji, "krvnik Balkana", kako ga je nazvao Njujork tajms (New York Times) u jeku rata. On snosi odgovornost za ovaj rat, jer ga je pripremao, planirao, ideološki vodio, unatoč otporima i osudama nastavljao. On je raspoređivao generale, sabotirao mirovne procese, lažno potpisivao primirja i zatim ih kršio. On je poticao na rat. Zato, pozdravljajući odlučnost suca **Ričarda Goldstona** (Richarda Goldston), glavnog tužitelja Međunarodnog suda u Hagu (Den Haag) koji je imao hrabrosti pokrenuti istragu protiv trojice velikih zločinaca: Radovana Karadžića, Milana Martića i Ratka Mladića, tražimo da pokrene istragu protiv velikog, najvećeg i najodgovornijeg zločinca Slobodana Miloševića. On se sada prerušava u mirotvorca, a primio je ovih dana Karadžića i Mladića na dan kad je u Sarajevu ubijeno 39 civila u blizini mjesta gdje je u veljači 1994. ubijeno više od 70 ljudi. Premda Statut Suda u Hagu ne predviđa zločine protiv mira, pa Milošević ne može biti optužen prema tom Statutu za pokretanje i vođenje agresivnog rata, postoje opće norme i običaji međunarodnog prava koje opravdavaju optuženje i za agresiju, ali i za genocid i zločine protiv čovječnosti u kojima je on odgovoran u najmanju ruku što ih nije spriječio. Milošević mora odgovarati za uništavanje Vukovara, razaranje Dubrovnika, ubijanje Sarajeva i masovne zločine u Srebrenici. Tražimo optužbu protiv Miloševića. Uz Miloševića treba optužiti njegove najbliže vojne i političke suradnike, u prvom redu generale Kadrijevića, Adžića i druge, koji su vodili agresiju na Hrvatsku, a potom i onu na Bosnu i Hercegovinu.

2. Odgovornost je međunarodne zajednice također prisutna. Riječ je o zločinu propusta učiniti svoju dužnost i odgovornost za saučesništvo u genocidu. To se u prvom redu odnosi na **Butrosa Galija**, glavnog tajnika Ujedinjenih naroda, koji je suučesnik u genocidu. Počinio je zločin propusta što nije poduzeo korake uspostave kolektivne sigurnosti, što nije ukinuo embargo na oružje čime je onemogućena nužna odbrana napadnutih, što je ometao rad Ekspertne komisije za istraživanje zločina u bivšoj Jugoslaviji, što nije osigurao zaštitu sigurnosnih zona Bihaća, Žepe a naročito Srebrenice, jer je sabotiranjem zračnih napada NATO-a omogućio da padne ta zaštićena zona, a tisuće ljudi budu izloženi genocidnom napadu četnika, što je povukao snage Ujedinjenih naroda iz Goražda i tako otvorio put srpskim snagama da zauzmu i tu sigurnosnu zonu Ujedinjenih naroda. Zato tražimo ostavku na mjesto glavnog tajnika Ujedinjenih naroda i da bude suspendiran od Generalne skupštine Ujedinjenih naroda sa svoga mjesta i da bude optužen za rečene zločine saučesništva i propusta u odgovornosti.

Tražimo ostavku specijalnog izaslanika **Jasušija Akašija** (Yasushi Akashi), **Torvalda Stoltenberga** (Thorvald Stoltenberg) i **Karla Bilta** (Carl Bildt) koji su se pokazali kao neobjektivni, pristrani i tako omogućili nastavak agresivnog genocidnog rata.

PRAVEDAN MIR

Poznata je maksima: zločin se ne isplati! Vrijedi i u međunarodnim odnosima, ne samo u odnosu na pojedince. Agresor ne smije biti nagrađen. Naprotiv. Opasna je i pogrešna politika mir pod svaku cijenu koja samo pogoduje, udobovoljava agresora (appeasement - prilagođavanje). Ovih se dana često čuje ocjena da je sadašnja situacija u Bosni slična onoj s Hitlerom u vrijeme Minhena (München) 1938. godine.

Smatram da je rješenje sadašnjeg neodrživog stanja, u kojem agresija još traje, u sljedećem:

1. Agresiju treba zaustaviti. Pitanje nije političko, već vojno, kako su to rekli nedavno Maršal Haris (Marshall F. Harris) i Stiven Voker (Stephen W. Walker) i morat će se rješavati vojno, a ne politikom popuštanja i beskonačnim pregovorima. NATO, predvođen sa SAD može lako slomiti vojnu silu srpskog agresora. U Srbiji (i satelitskoj Crnoj Gori) još ni jedno prozorsko staklo nije razbijeno, dok su Srbi razorili pola Hrvatske i cijelu Bosnu pretvorili u gomilu kamenja na kojem se još uvijek gine i krvari, kako je to pokazao i najnoviji napad na civile u Sarajevu. Kartagu treba srušiti, govorilo se u starom Rimu. **Treba razoružati, raspustiti i protjerati srpske snage iz cijele Bosne.**

2. Pravedan mir pretpostavlja uspostavu pravde, kažnjavanje zločinaca, posebno velikih ratnih zločinaca. Zato podržavamo djelatnost Međunarodnog suda u Hagu, posebno glavnog tužitelja suca Ričarda Goldstona kojeg pozivamo da optuži Slobodana Miloševića kao glavnog krivca cijelog ovog nesretnog rata.

3. Pravedan mir pretpostavlja poštivanje granica suverenih država. To znači da se Srbiju (i Crnu Goru) mora vratiti na njihove granice (na Drinu), a Hrvatskoj treba omogućiti da ostvari suverenitet i na preostalim 5% teritorija u istočnoj Slavoniji i na jugu na Prevlaki, uz osiguranje mira za povijesni hrvatski grad Dubrovnik, pod zaštitom UNESCO-a.

4. **Bosnu i Hercegovinu treba održati cjelovitom državom.** Bosnu se samo zločinom može dijeliti. Osuđujemo planove o diobi Bosne.

5. Priznanje Bosne i Hercegovine i Hrvatske od strane Miloševićeva režima je bez vrijednosti, jer u njih nema vjere. Skidanje sankcija Srbiji ne dolazi u obzir, dok se ne slomi vojna snaga agresora. Ublažavanje režima sankcija bilo je neopravdano i treba se vratiti na punu mjeru sankcija koje bi se strogo primjenjivale, uz oštru međunarodnu kontrolu.

6. Žrtvama genocidnog rata treba dati **kompensaciju i restituciju.** Prognane treba **vratiti na njihova ognjišta**, ako oni to žele.

7. Istraživanje genocida i ratnih zločina i njihovih žrtava valja nastaviti, dokumentaciju treba ujednačiti i učiniti dostupnom Međunarodnom sudu u Hagu i ostvariti međunarodnu razmjenu. Pri prezentiranju dokaza i pozivanju svjedoka valja čuvati dostojanstvo osobe, poštovati prava žrtve, njenu sigurnost i osobnost (privacy) uvijek kad ona to traži.

8. Tzv. Savezna Republika Jugoslavija (Srbija i Crna Gora) moraju biti optuženi pred Međunarodnim sudom pravde u Hagu zbog zločina agresije, kako je to bila inicirala Bosna i Hercegovina (u poznatoj tužbi prof. Frensis Bojla (Francis Boyle)).

9. Srbija (i Crna Gora) nemaju pravo na kontinuitet i isključivu sukcesiju poslije SFR Jugoslavije koja je prestala postojati prema Badinterovoj (Badinter) komisiji i nemaju pravo na korištenje imena "Jugoslavija". SFRJ je prestala postojati pa je potrebno da iz Ujedinjenih naroda bude isključen svaki trag te bivše države do danas i treba skinuti barjak i ukloniti oznake "Yugoslavia" iz svih organa i organizacija Ujedinjenih nacija. Srbija može zatražiti članstvo u Ujedinjenim nacijam kad za to ispuni uvjete, a prije svega da može biti smatrana miroljubivom zemljom.

10. Potrebna je jača međunarodna suradnja u stvarima mira i ljudskih prava. Međunarodna helsinška federacija (International Helsinki Federation), Akcioni savjet za mir na balkanu (Action Council for Peace in the Balkans), Društvo za ugrožene narode, Naučni savjet za mir i ljudska prava Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti (Society for Threatened Peoples, Scientific Council for Peace and Human Rights Croatian Academy of Science and Arts), Centar za dokumentaciju nacističkih zločina (Centre for the Documentation of Nazi-Crimes) i druge međunarodne organizacije slične po programima i istaknuti pojedinci mogli bi **stvoriti jedan međunarodni savjet za mir i dokumentaciju genocida**, koji bi bio kao neka vrst moralnog suda ili savjesti u današnjem svijetu punom nasilja i stalno novih agresija koje prijete, a stare još traju.

Posebnu zahvalnost dugujemo svi Društvu za ugrožene narode, posebno Tilmanu Zilchu što su učešćem u organiziranju ovoga skupa stvorili okvir za takvo zajedničko djelovanje u budućnosti u interesu mira i zaštite prava čovjeka, kao i sigurnosti i prava ugroženih naroda. **Danas su to narodi Bosne, sutra to može biti svaki drugi narod. I tvoj!**

OTVORIMO OČI PRED ZLOČINOM

Čast mi je da mogu biti ovdje sa vama. Rekao bih da bi mi bilo još veće zadovoljstvo da tema ne izaziva toliko tuge i uznemirenosti. Sada u 1995. godini, u centralnoj Evropi, samo nekoliko kilometara od Beča ili Venecije, odvija se tragedija Bosne i Hercegovine. Ne ginu samo mladi vojnici svaki dan, nego i bespomoćne žene i djeca, a to se dešava dok **evropske trupe u osnovi stoje u neposrednoj blizini i sve to gledaju ne intervenišući**. Juče izvedena intervencija NATO-a unosi tračak nade, ali tek treba da vidimo odlučnost Zapada da promijeni politiku u odnosu na mir u Bosni. Bezbrojni objekti su uništeni, ponovo i ponovo. I to bez ikakvog stida od strane gotovo svih zapadnih lidera. Prije dvije godine oni su rekli da se Sarajevo više neće granatirati. Od tada je granatirano svaki dan.

Žepa i Srebrenica su trebale biti **zaštićene**. Ove gradove su pregazile Mladićeve snage, etnički ih očistile, a vjeruje se da je oko 6.000 mladih ljudi ubijeno uz narušavanje svih međunarodnih konvencija ili sporazuma. Postoje jake indicije da je general Mladić lično nadgledao masovna pogubljenja pošto bi se obratio mladim zatvorenicima.¹ Ovo se desilo prije svega četiri sedmice, u "zaštićenoj" zoni. I sada se opet od Bosanaca traži da vjeruju međunarodnoj zajednici, da svoju budućnost povjere onima koji su ih izdali više puta.

Genocid je po definiciji moralna katastrofa, skandal. Ali još veći skandal Bosne je reakcija cijelog svijeta na genocid i ponašanje kao da se pokušava boriti protiv toga.

Mogućnost da se blokira percepcija genocida je definitivno toliko ojačana nedostatkom bilo kakvog ozbiljnog opiranja genocidu. Nedostatak protivljenja ohrabrio je psihičku ukočenost, paralizu sposobnosti ili mogućnosti da se osjeća, što je neophodno za sve počiniocce genocida.

¹ I holandski i američki izvori su već potvrdili ovaj masakr. Moramo naglasiti veoma važnu činjenicu: Možda vjerujemo da je svaki mir bolji od rata. Međutim, ne tako davna historija nas je naučila da je najgora vrsta mira mir gdje postoje brza rješenja; nepravedna i u korist samo onih jakih, dok su štetna za slabe - a to, kao što smo vidjeli u slučaju Bosne, predstavlja mogućnost za agresorova buduća kršenja i zvjerstva.

U toku Drugog svjetskog rata mnogi će ustvrditi da nisu doprinijeli dubini onoga što je učinjeno Jevrejima, da ih nacisti nisu informisali o većim ubilačkim projektima.

Postojale su posebne metode u nastojanjima nacista da prikriju svoje akcije. Međutim, u bosanskom slučaju od nas praktično ništa nije sakriveno - čak ni detalji: fotografije, filmovi ubijenih i silovanih, težnja za etničkim čišćenjem. Mi smo dio nove kategorije u našim odnosima prema genocidu: mi smo **informisani posmatrači**.

Mislim da bi se bilo dobro vratiti malo unazad i upitati se kako smo došli do ovoga. Ima lekcija koje treba naučiti iz ove tri godine propusta, i za budućnost eks-Jugoslavije, a i uopšte, oni koji kreiraju politiku u Evropi, a i u ostatku svijeta.

Prvo, dozvolite da podvučem da postoje dvije kritične grješke koje nismo trebali napraviti. Prvo, **ne bi trebali demonizirati Srbe kao narod**. Vjerovatno ćete vi Nijemci razumjeti ovo posebno dobro, pošto ste vi bili demonizirani nakon Drugog svjetskog rata.

Ne vjerujem da su oni loši kao ljudi. Jedan ludi i zločinački lider odveo je Njemačku u katastrofu prije šezdeset godina, ali moje gnušanje prema nacistima ni na koji način ne može umanjiti moje divljenje i naklonost za njemački narod.

Želim reći istu stvar za Srbiju. Ludi i zločinački lideri povelu su Srbiju u veoma ozbiljne zločine. Ali nisu svi u srpskom narodu kriminalci. Moja majka potiče iz bosanske porodice. Ja bih volio i dalje ići u Srbiju, ako se ponovo uspostavi mir i zagrliti srpski narod. Oni su više od pet godina bili izloženi nemilosrdnoj bujici laži i propagande; govoreno im je o velikim zavjerstvima protiv njih; svaku noć su ih hranili horor-pričama preko televizije; učeni su da se boje i da mrze. Nisu znali istinu, kao što većina Nijemaca nije znala istinu 1940. godine. I hajde da sada osudimo narod. Nikad nisam, niti ću, osuđivati Srbijance u cjelini, uprkos zvjerstvima koja su počinjena nad djecom Sarajeva ili mladićima Srebrenice.

Na drugoj strani, krajnje je vrijeme da se probudimo i da gledamo Karadžića, Mladića i njihovog gazdu Miloševića onakvima kakvi jesu: kriminalci i počinioци masovnih silovanja i masovnih ubistava. **Velika grješka koju zapad čini je u tome što ove ljude tretira kao normalna ljudska bića**. Ovo konstruisano mišljenje nas je dovelo dovdje gdje smo danas. Dajte da konačno stanemo! Iza Mladića je, i uvijek je bio, Milošević! Kako međunarodna zajednica može obilježiti Mladića kao ratnog zločinca, kao što je to učinio Tribunal UN-a, a i dalje se ponašati prema Miloševiću kao uvaženom lideru! Kako možemo od muslimanskog svijeta tražiti da pomogne da se održi embargo za oružje protiv Sadama Huseina, kad upravo takav ukidamo protiv Miloševića! Moramo konačno biti poštteni i ozbiljni.

Ne može i neće biti mira na Balkanu sve dok je Milošević gospodar Beograda. Patološki kriminalac se neće, uz našu želju, pretvoriti u normalnog državnika. Demokratija je nemoguća sa Miloševićem jer bi se tada sa svim ovim zločinima upoznao njegov narod. Mnogi od vas su izgleda lagodno zaboravili sve o Kosovu, gdje je dva miliona Albanaca podvrgnuto onome što je još gore od aparthejda - naravno, zahvaljujući Miloševiću. Zato, molim vas, ne zatvarajte oči, i prestanite da mislite onako kako vam odgovara. Milošević, Karadžić i Mladić moraju biti poraženi da bi mir i demokratija imali budućnost na Balkanu. Ovo je jednostavna i neizbježna istina. Da li je najbolje ovaj poraz izvesti vojnim sredstvima ili strogim nametanjem totalnog ekonomskog embarga može se raspravljati. Ali o činjenici da oni moraju biti poraženi ne treba više raspravljati.

Molim vas, budimo poštteni i istinoljubivi, ne samo radi Bosne i srpskog naroda, nego radi budućnosti Evrope. **Ne dozvolimo da se dokazane ubice smjeste kao partneri u demokratskoj Evropi sutrašnjice.** Ne dozvolimo da, ovakvom kapitulacijom, šaljemo poruke odobravanja drugim Miloševićima, potencijalnim etničkim čistačima koje bosanska tragedija ohrabruje. Molio bih sve one koji misle da njihov nacionalni interes nije u Bosni da ne potcjenjuju moć primjera u današnjem svijetu. Sjetite se sredine 30-tih godina. Da je međunarodna zajednica odlučno zaustavila Musolinija u Etiopiji, možda bi svijet mogao biti spašen od najveće katastrofe u istoriji čovječanstva koja je počela 1939. godine. Nezaustavljanje etničkog čišćenja na Balkanu sredinom 90-tih godina možda će koštati čovječanstvo i to u mnogo većim razmjerama nego što se to danas može i zamisliti. Molim vas, ne preuzimajmo ovaj rizik.

Dozvolite da se sada vratim na početak krize i da pokušam analizirati pouke koje bismo, možda, svi trebali izvući.

Mislim da je ključna grješka koju su evropske vlade napravile bila u tome što su gledali u prošlost umjesto da su pokušavale graditi budućnost. Iskreno, ja nimalo nisam ubijeden da je raspad Jugoslavije bio najbolje rješenje za situaciju na Balkanu. Postojale su velike manjine Srba van Srbije, kao što postoji velika albanska i druge manjine na teritoriji Srbije. Međunarodna zajednica mora pristupiti sa velikom oprežnošću prije nego što opet podrži raspad bilo koje postojeće zemlje.

Naravno, Milošević je već u to vrijeme bio glavni krivac, jer je on taj koji je ukinuo autonomiju Kosova i Vojvodine. Milošević je bio taj koji je povrijedio jugoslovenski ustav i koji je pokušao da centralizira vlast u Beogradu. Ali međunarodna zajednica je prebrzo prihvatila princip nacionalizma kao osnovu za legitimnost države.

Moja ključna poruka danas je da "čistoća" ili nacionalizam u 2.000-toj godini ne trebaju više biti izvor političke legitimnosti u Evropi ili u svijetu. Moramo ići naprijed i ne vraćati se pogrešno vođenom nacionalističkom romantizmu prošlih vijekova. U svijetu gdje nove tehnologije omogućavaju trenutnu komunikaciju, gdje možemo odletjeti gdje god zaželimo u toku jednog dana, anahrono je i neprihvatljivo, naprimjer, da ljudi iz Kazahstana, jer vode etničko njemačko porijeklo, mogu postati njemački građani nakon nekoliko nedjelja po njihovom dolasku u Njemačku, dok tinejdžeri koji su oduvijek živjeli u Njemačkoj i čiji su roditelji decenijama bili u Njemačkoj, ne mogu postati njemački građani jer su etnički Turci!

Iskreno, ovo je veoma zabrinjavajući primjer legitimnosti baziran na etnicitetu! On je u oštroj kontradikciji i sa kršćanskim i sa muslimanskim univerzalnim moralom. Mislim da je nekršćanski i nemoralan. On je takođe u neskladu sa zahtjevima efikasnosti i modernosti. Efikasnost zahtijeva motivaciju i učešće, a to za uzvrat zahtijeva odanost i legitimnost. Bilo bi nemoguće imati harmonične integrisane zajednice ako unutar ovih društava tvorci politike slijede etničke ili vjerske podjele.

Legitimnost u modernim društvima treba da potiče od privrženosti vladanju zakona, od ponašanja kao dobrih građana i od učešća u demokratskom odlučivanju. Na ovim principima Evropa je izgrađena, zbog vodeće sile ovih principa ostvaren je tako dobar progres u poslijeratnom periodu. Oživljavanje etničkog nacionalizma koje doživljavamo od kasnih 80-tih godina danas prijete velikim dostignućima lidera kao što su **Konrad Adenauer** (Konrad Adenauer), **Vili Brant** (Willy Brant) i **Žan Mone** (Jean Monnet). Evropa je u opasnosti pred povratkom etničke i religijske fragmentacije koja je dovela do Prvog i Drugog svjetskog rata. Tehnokrate u Briselu možda naporno rade na formulisanju tehničkih rješenja za probleme političke koordinacije ili šematskim planovima za monetarnu uniju. Stvarna borba za Evropu, međutim, bježe se u srcima i dušama mladih evropskih žena i muškaraca. Da bi bili zadovoljni, hoće li im biti potrebno da se osjećaju etnički čistim i superiornim? Hoće li njihovo ponašanje biti vođeno nesimpatijama i strahom od "drugih"? Ili će naći sreću u iskustvu različitosti, hoće li tragati za uvijek širim horizontima integrisanja hrane, poezije, muzike, mudročcu različitih kultura i tradicija, u atmosferi gdje ljudi žele dijeliti svoju slobodu i svoju ljubav prema životu? Ne želim da minimiziram važnost tehničkih i ekonomskih mehanizama, ali nemojmo potcjenjivati moć ideja i emocija, bilo za dobro ili zlo. I ne zaboravimo da smo to mi, političari, koji snose veliku odgovornost pri pomaganju ljudima da uspostave povjerenje u dobre i plemenite ideje, da ih vodimo pri prevazilaženju strahova i nesigurnosti.

Ono što posebno zabrinjava je činjenica da razne grupe posmatraju, a i promoviraju krajnje **opasno shvatanje bosanske krize kao borbe između dvije**

vodeće religije. Kršćani nasuprot muslimana. Ovaj neodgovoran čin mogao bi isto tako dovesti do uskrsnuća krstaškog i/ili džihadskog mentaliteta. Mi smo odgovorni da predvidimo i prema tome da spriječimo ovakav ishod.

Konsensus ove dvije religije mogao bi isto tako biti osnova za globalno rješenje za svjetski mir u slijedećem vijeku. "Isključivanje islama iz Evrope", odnosno "čisto kršćanska Evropa" je krajnje primitivan i "rasistički" pristup.

Bosna je savršen geografski teren za širenje demokratskih vrijednosti zapada prema istoku. Međutim, nikad ne smijemo zaboraviti da ova potajna ili otvorena vjerovanja da će jedini način na koji će islam biti tolerisan u Evropi biti kroz njegov poraz i da će to biti samo u korist vjerskih fundamentalista koji nikada neće tolerisati demokratiju.

Sa opštih i filozofskih opaski, za koje vjerujem da su veoma važne, dozvolite mi da se vratim na Bosnu. Velike grješke su napravljene i nanesena je velika šteta. Ali ja vjerujem da ima jedna veoma važna stvar koju Evropa može učiniti koja bi donijela krajnje vrijedan doprinos miru na Balkanu. To je veoma jednostavno, a veoma moćno. Treba reći zvaničnicima u Zagrebu i Sarajevu da ako nastave da saraduju u sklopu Sporazuma o federaciji sklopljenog 1993. godine u Vašingtonu, ako se drže prakse demokratije i ako stanu u zaštitu ljudskih prava svih građana, biće u "brzom vozu" za članstvo u Evropskoj uniji.

Otvaranje Evrope onima na Balkanu koji su spremni da sprovode demokratiju - otvaranje vrata bez vjerskih ili etničkih predrasuda, je najveći doprinos koji Evropa može dati za mir na Balkanu. To je takođe najveći doprinos koji Evropa može dati za svoje istinsko i potpuno ujedinjenje. Sarajevo nije ništa manje evropsko od Atine, Lisabona ili Štokholma. **Borba za demokratiju i mir u Bosni je ustvari borba za dušu i budućnost Evrope.** Nadam se da ćemo udružiti snage i da ćemo zajedno uspjeti.

Nismo tužiocima ni suci, ali ovaj sastanak će biti historijski korak da se dokaže da zločini koje ovi monstrumi čine neće ostati nekažnjeni. Dužnost svakog od nas ovdje danas nije da sudi nego da dokumentuje njihov zločin i podnese dokaze.

Nadam se da će ovim nehumanim ljudima jednog dana biti suđeno i da će oni biti osuđeni onako kako i zaslužuju. Siguran sam da će osnovni posao obavljen na ovom sastanku biti označen u historiji kao osnova za kaznu koja će značiti primjer za ostale diktatore svijeta i one koji podržavaju genocid.

Konačno, želim da se zahvalim svima koji učestvuju na ovom Kongresu i nadam se da će moja osjećanja i misli doprijeti do onih koji su sada u Bosni.

PODRŽATI BORBU ZA ODBRANU LJUDSKIH VRIJEDNOSTI I ČOVJEKOVA DOSTOJANSTVA

Vrlo poštovani gospodine Cilh, dragi prijatelji, uvažene dame i gospodo,

Upravo smo završili slavlje koje je označilo pedeset godina od završetka Drugog svjetskog rata. Svijet je slavio pobjedu nad nacističkim barbarstvom. Poštovali smo neke koji su tada bili žrtve tog barbarizma. Upamtili smo savezničke vojnike koji su, uz velike žrtve, srušili diktaturu, oslobodili preživjele i Evropu vratili njenoj historiji.

Sjećamo se, bar mi iz starije poslijeratne generacije, koji smo 1945. godine stajali na svojoj sopstvenoj lomači. Kako se kasnije ispostavilo prisustvovali smo, takođe, i završetku jedne evropske epohe. Tada smo vjerovatno više nego u drugim vremenima naučili, jer smo to sopstvenim iskustvom potvrdili. Naučili smo kakve opasnosti vrebaju i takve nacije koje su u svojoj historiji dostigle značajnu visinu pravne misli, kulture i civilizacije.

Doživjeli smo da, kad jedna generacija propusti svoju obavezu da odbrani izborne vrijednosti, te vrijednosti mogu biti ispuštene tako da nismo u mogućnosti da ih ponovo vratimo. Dakle, da je **vrhunac ljudske historije vrlo blizu strmoglava u barbarizam**. Ko je već u dvadesetim godinama, "Berlinskim zlatnim godinama" - kada su čuveni jevrejski glumci, redaktori, intendanti i umjetnici omogućili to raskošno Berlinsko sjajno doba - mogao pretpostaviti da će samo dvanaest godina kasnije u specijalno uređenim fabrikama za uništavanje, nazvanim koncentracionim logorima, biti ugušeni plinom, a kamoli da je tako nešto uopšte moguće. Ipak je samo deset do petnaest godina od kolektivne "**Hosane**" (Hosianna) dovelo do raspeća.

Konrad ADeanuer (Konrad Adenauer) je 1950. godine u jednom od prvih govora u svojstvu predsjednika Partije u Goslaru (Goslar) ovako opisao takvu dramatičnu situaciju: "Čovječanstvu su dati zvjezdani trenuci, ali i periodi duhovnih briga i nevolja; periodi u kojima je budućnost pokrivena gustim oblacima, periodi u kojima se za generacije odlučuje sudbina čovječanstva, bilo prema dobru ili prema zlu. Svi sada živimo u jednom takvom vremenu. U našem vremenu će se odlučiti hoće li se sloboda, ljudske vrijednosti, kršćansko-

zapadna misao čovječanstva održati ili će duh mraka i ropstva, odnosno antihrišćanski duh za dugo, dugo vrijeme, svojim bičem vitlati iznad bespomoćnog, na tlo oborenog čovječanstva. Vjerujte mi moji prijatelji, riječi su preslabe da odraze kako nesloboda tijela i duha prijeti slobodnim narodima sramotom, stradanjima, ropstvom". I dalje je rekao: "Mogu doći periodi, koji su ispunjeni jurišima, koji brzinom razvoja u kojoj se gubi dah, u kojima postoji samo izbor između dobra i zla, između života i propasti, i u kojima ovaj izbor mora biti učinjen brzo i bez oklijevanja. U jednom takvom periodu nijedan čovjek nema pravo ostati po strani. Nijedan čovjek i nijedan narod nema ovo pravo. Svaki čovjek i svaki narod tada je obavezan zauzeti stav i kao istinski poznavalac na njemu istrajati krajnjom upornošću i energijama. Napokon, tim svako sebi čini najveću uslugu".

Mi koji smo samo malo proučavali historiju ili je budnom sviješću doživjeli znamo da je to tako. Hans Šol (Hans Scholl) koji je tada bio jedan od ispravnih i u 1943. godini bio ubijen, prema njegovom iskazu, bio je poučen od **Štefana Cvajga** (Štefan Zweig) da je historija čovječanstva zahvalna takvim njegovim zvjezdanim trenucima koji su slijedili samo svoju svijest i nisu se priklanjali većini koja, umjesto da više, šuti i skreće pogled u stranu.

Mi smo zaista svi mislili da je ova pouka sa strahovitim nacističkim barbarizmom dalekosežna, da će biti dovoljna da više generacija izbjegnu obnavljanje opasnosti ove vrste, naročito one, koje su same doživjele katastrofu i u to bile ubijedene. Ali smo morali otkriti nešto novo, nešto sasvim loše. Nažalost, morali smo se suočiti sa nečim sasvim drukčijim i gorim - da su generacije koje su same doživjele ovaj nevjerovatni pad evropske historije, ovu pouku već zaboravile. Ako temeljne vrijednosti naše predstave o čovjeku, principima pravne države, sloboda i demokratije, ako ovi silom i nepravdom ugroženi principi ne budu odlučno i ustrajno branjeni, Evropi ponovo prijete opasnost da propadne. Nesuprostavljanje zaista ne možemo smatrati mogućim, nakon što su po završetku Drugog svjetskog rata bili pojačani naponi, da se čovječanstvo ubuduće sačuva od ovakvih katastrofa. Formirane su Ujedinjene nacije, pripremljena je Povelja Ujedinjenih nacija. "Mi, narodi Ujedinjenih nacija, čvrsto smo odlučili da buduća pokoljenja sačuvamo od ratnog biča koji je za našeg života čovječanstvu nanio neopisive nevolje; da ponovo osnažimo naše shvatanje osnovnih ljudskih prava, dostojanstva i vrijednosti čovjekove ličnosti, ravnopravnosti muškaraca i žena, kao i svih nacija, bile velike ili male". Tako počinje Povelja Ujedinjenih nacija. To je bio duh koji nas je ispunjavao tada nakon katastrofe, iako nije mogao u potpunosti da se primijeni. Uz to je ovaj duh bio u suprotnosti sa još postojećom diktaturom Sovjetskoga Saveza koji je, na osnovu sopstvene ideologije, spriječio njegovu stvarnu primjenu, iako se neuništivi kreda zapadnog svijeta o ovim vrijednostima nije mogao

napustiti, pri vojnoj ekspanziji Sovjetskog Saveza, smicalicama i blokadi Savjeta bezbjednosti, egzistencija Ujedinjenih nacija - sa njihovim u Povelji fiksiranim principima - ubrzo poslije Drugog svjetskog rata bila je dovedena u pitanje.

Moralo bi nam biti jasno da je borba čovječanstva za ova osnovna prava i ljudske vrijednosti, nažalost vrlo dugog i jedinstvenog razvoja, te da pravna država, kakva je nastala na kraju novog vijeka, nije pala s neba. Bio je to dug i težak historijski proces koji je počeo već prije Kristova rođenja. Od začetaka u stolicizmu grčke filozofije, preko kršćanske misli i srednjevjekovne velike povelje - **Magna charta**, te engleskog procesnog prava (**Habeas Corpus**), ona je postupno sve više konkretizirana. Vlada ne smije jednostavno objaviti rat, uvesti porez, zloupotrebu prema podanicima mora zamijeniti pravo, a parlamenti moraju uvesti birane i redovne sudove. Tako su nastali: **pravo slobode podanika**, **Tibinški** (Tübing, Njemačka) **ugovor** iz 1514, **historija ideja** Montesquieja (Charles-Louis Montesquieu), koji je zamislio podjelu vlasti (zakonodavna, izvršna, sudska) u državi. Tako je iz ovih ideja nastala i **pravna država**, kakva je danas i globalno u nastajanju. To je ono dragocjeno dobro koje je čovječanstvo dostiglo uz mnoge žrtve. Na ovaj razvoj naslanja se i naš njemački poslijeratni osnovni zakon. On, kao u Vajmarskom (Weimar) ustavu, ne počinje sa državom, nego sa **nepovredivim vrijednostima pojedine ličnosti**. Otkako se na ovoj osnovi želi stvoriti jedan novi svjetski poredak, kakav je koncipiran u Povelji Ujedinjenih nacija, to je postalo opšte dobro Zapada. Poslije Drugog svjetskog rata postali smo svjesni da se protiv novih napada na ovu temeljnu vrijednost mora odgovoriti svom odlučnošću. Tako je poslije korejskog rata obrazovan NATO-pakt, kako bi se slobodni svijet u budućnosti sačuvao od takvih iznenađenja kakvo se tada dogodilo. Zajednica slobodnih naroda postupila je odgovarajuće djelotvorno i jedinstveno. U preambuli Ugovora o Sjeveroatlanskom paktu zaklinje se na iste vrijednosti o kojima sam naprijed govorio.

I sad je došla ova katastrofa u bivšoj Jugoslaviji, koju mi zaista više ne držimo mogućom. Nije to samo rat, nego ono što je najgore - **genocid** u kome se jednostavno ubijaju civili i ljudi druge vjere ili druge etničke grupe, jer imaju drugačija mišljenja, jer pripadaju određenom narodu ili religiji, jer to jednostavno odgovara određenoj grupi ljudi - neljudi. Ovi neljudi su mislili da sa drugima mogu sve činiti i raditi: maltretirati, ubijati, silovati, progoniti. Pri tome ne prave razliku, da li se radi o vojnicima ili civilima. Nasuprot, njihove žrtve su pretežno žene i djeca i muškarci svih doba starosti.

Ko je prije 50 godina mogao vjerovati da se 50 godina poslije propasti nacizma tako nešto u Evropi može opet dogoditi?

Već u 1979. godini Džimi Karter (Jimmy Carter) povodom odluke za formiranje Muzeja holokausta u Vašingtonu postavio je jedan zahtjev koji je danas u kamen urezan pred Mauzolejem:

"Poslije saznanja o holokaustu svim civiliziranim ljudima moramo dati **nepokolebljivu zakletvu da svijet više nikada neće ostati nijem, da svijet više nikada neće propustiti da reagira na vrijeme i spriječi ovaj strašni zločin genocida.** Da bismo savladali pritisak - ma gdje postojao - moramo obuzdati i nasrtaje vlastitih sjećanja. Moramo shvatiti da su ljudska prava i ljudsko dostojanstvo nedjeljivi" (1979).

Stvarnost je ipak krenula sasvim drugačije. Šta je polazna tačka ove katastrofe na Balkanu? To su prije svega, jednostavno, velike laži kojima su Zapad, Ujedinjene nacije, a naročito Evropa, sami sebe omamljivali i obmanjivali.

Prva laž: Svi su jednako krivi. U Bosni ne postoje pravi i krivi, nego jaki i slabi. I prema tome je konačno svejedno ko pobjeđuje. To je kredo sasvim određene klike u Evropi koja je djelimično prisutna i u Americi i koja totalno negira stvarnost. U Bosni postoje i **napadači i žrtve.** Niko ne može reći da su se Bošnjaci i Hrvati u ovom groznom ratu korektno držali. Ali sigurno je samo jedno: da nije 1991. srpska soldateska najprije Hrvate, a potom i Bošnjake napala vojnim sredstvima, Bosna bi i danas živjela u miru, a i Hrvatska na isti način: stotine hiljada ljudi ne bi bilo ubijeno.

Druga laž: je nenaučno historijsko objašnjenje. Države Slovenija, Hrvatska i Bosna i Hercegovina **stvorene su silom.** Istina je da se, nakon što je Beograd stavio van snage Titov ustav i nadomjestio ga diktaturom, centralističkom policijskom državom, dvije trećine stanovništva Bosne i Hercegovine, dakle kvalifikovana većina na referendumu opredijelila za državnu nezavisnost. Uostalom i mnogi Srbi u Bosni i Hercegovini su saglasni sa ovom većinskom odlukom. Na to je pod rukovodstvom Beograda, pod izgovorom da se pritiče u pomoć, odgovoreno oružanim napadom jugoslovensko-srpske armije, kojim se pokušalo obesnažiti većinsku demokratsku odluku.

Ovdje su na kocki bili najsvetiji principi. Radilo se o samoopredjeljivanju, slobodnoj odluci stanovništva, suverenitetu države, koja je već bila postala članica Ujedinjenih nacija. Kad bi se svi ovi principi bez posljedica mogli silom staviti van snage, bio bi to kraj ideje o demokratiji i pravu.

Treća laž: Rat na području bivše Jugoslavije **uzrokovan je njemačkim priznanjem** Hrvatske, Slovenije i kasnije Bosne i Hercegovine. To je već historijski pogrešno. Njemačka je priznala Hrvatsku i Sloveniju u januaru 1992. godine. Evropska unija je već bila pripremila odgovarajuće zaključke i uskoro htjela da povuče ovaj potez. Već u ljeto 1991. godine tadašnja Jugoslovenska narodna armija je bila napala Republiku Sloveniju, kad još o nekom diplomatskom priznanju od strane Njemačke uopšte nije moglo biti govora. Nekoliko sedmica kasnije Srbi su napali i hrvatsku teritoriju u Slavoniji i Dalmatinskoj zagori, i to opet uz pomoć Jugoslovenske armije iz srpskih oblasti,

dok Hrvati praktično i nisu imali naoružanja. Davno prije diplomatskog priznanja (u oktobru 1991.), Srbi su počeli svoj osvajački pohod prema Dubrovniku i Vukovaru. U prvom gradu učešće srpskog stanovništva jedva je dostizalo 5 procenata, a ni u Vukovaru Srbi nikada nisu imali većinu. U vrijeme kada je Hrvatska bila priznata, Vukovar je već bio nestao u dimu i plamenu, a Dubrovnik je bio okružen i granatiran. Zapravo je priznanje države došlo **prije prekasno nego prerano**.

Četvrta laž: Bošnjaci su **opasni fundamentalisti**. U stvarnosti oni ni danas nisu to što mi nazivamo islamskom državom. Bošnjaci žele da zajedno sa svim Bosancima - dakle Hrvatima, Srbima i pripadnicima drugih naroda - izgrade **civilizovanu evropsku ustavnu državu**. Pitanje uvjerenja različitih konfesija pri tom ne igra nikakvu ulogu. Danas, poslije odlučujućih ratnih godina u kojima su islamske zemlje pomagale, a Evropa nije bila spremna za odbranu ljudskih prava, moguće je da je islamski utjecaj pojačan, što u odnosu na ovu situaciju nije nikakvo čudo.

Peta laž: Da bi se Bosna umirila i srpska agresija zaustavila, ne može se djelovati samo vazдушnim udarima, nego se za to moraju **angažovati stotine hiljada vojnika na zemlji**, a to može voditi samo u propast kao u Vijetnamu. Ali pošto niko na Zapadu nije spreman da uđe u takav rizik, srpska pobjeda je neizbježna. Postoji veliki broj visokih oficira, da ne govorimo o političarima koji, polazeći od ove pogrešne analize, sprovode sve daljnje korake. Šta ovi vojni analitičari zapravo sada kažu, nakon što je u Hrvatskoj za tri dana oslobođena čitava Krajina, ne znam. U svakom slučaju nikakav komentar od tih ljudi više nisam čuo. A sada - o čuda - iznenada se i Gorazde može braniti bez velikih kopnenih snaga. Sad je to, iznenada, moguće. Ili, sad se u Sarajevu prakticira nešto što se dvije i po godine sprečavalo težom da je sve uzalud, da ne ide, i da se to može izvesti samo sa jedinicama kopnene vojske. A šta je to što sada funkcioniše, moje dame i gospodo? Još od Zalivskog rata tačno znamo šta se sve ciljanim **vazдушnim udarima može napraviti** i kako se u nekoliko sati može slomiti borbeni moral srpskih trupa koje su do sada operisale bez značajnog rizika.

Šesta laž: Predsjednik Milošević se potpuno **odrekao bosanskih Srba** i da protiv njih i sam sprovodi **blokadu** koju nadziru posmatrači Ujedinjenih nacija. Svako zna da je ovo laž. Svako zna da su srpski trupni komandanti (u Bosni) **na platnom spisku Beograda**, da su i paravojne formacije angažovane u Bosni i Hercegovini **plaćene iz Beograda**. Svak zna da je tek instalirana protivvazдушna odbrana izgrađena i logistički osposobljena u vrijeme za koje se tvrdilo da je podrška Beograda Palama okončana. Zna se tačno da se sistemom ove protivvazdušne odbrane elektronski i logistički upravlja iz Beograda, dakle sa srbijanske teritorije.

Sedma laž: Srbi su rođeni partizani i regularna armija ih uopšte **ne može pobijediti**. Vjerujem da dalje ne trebam objašnjavati. Ako teško naoružane vojnike stavite u takav položaj da bez ikakvog rizika po sebe mogu pucati po nenaoružanim civilima, ne treba se čuditi da će to voditi pobjedničkom raspoloženju. Cinizam je prvog reda ono što se ovdje označava kao "rat" - **radi se o sistematskom ubijanju civila**. Blagovremeno izvođenje vazdušnih udara i blagovremeno naoružavanje Bošnjaka iz temelja bi promijenilo situaciju.

Time smo došli do plodonosnog saznanja da je ukupna strategija Sjeveroatlanskog pakta i Ujedinjenih nacija (u Bosni i Hercegovini) do sada počivala na tome **da se reaguje samo ako se radi o opasnosti po vlastite vojnike**, odnosno vojnike Ujedinjenih nacija, **ali ne i ako se radi o ubijanju, protjerivanju i mučenju onih koji su tamo napadnuti**. Već jednom smo, za vrijeme terorizma u Njemačkoj, imali značajno razlikovanje nasilja "protiv stvari" od nasilja "protiv ljudi" koje je kasnije preraslo u terorizam - prirodno protiv ljudi. Kakvo cjepidlačenje, ako se misli da je moguće u takvim međunarodnim konfliktima **ljude dijeliti u dvije klase**, pri čemu treba braniti živote jednih (sopstvenih vojnika), a živote drugih (napadnutih civila) ne treba braniti. To više ne može imati nikakve veze sa Poveljom Ujedinjenih nacija. Nasuprot tome, Ujedinjene nacije su upravo zato same postale cilj napada - što bi trebalo da ima veze sa nemoralnim držanjem ove međunarodne zajednice. Kad neko zauzme takav nemoralan stav i sam će uskoro postati cilj cinika. Ako čovječiji život, kao takav, nije nešto što treba braniti nema nikakve prepreke da se plavi šljemovi koriste kao ciljevi, ako je to politički ili vojno oportuno i može poslužiti odgovarajućim pritiskom u smislu sopstvene prednosti. Dakle, **ili ćemo braniti ljude i ljudske živote**, upravo **onih koji su pogodeni**, čije su teritorije osvojene, sve one koji su postali žrtve ili je bolje da se prestanemo miješati, naročito da ukinemo embargo kojim su napadnuti izručeni napadaču bez mogućnosti da se brane. Zašto bi se inače podsjećali na sopstvene principe. Upravo sada smo opet, prije četiri sedmice, čuli kad je današnji ministar vanjskih poslova i raniji ministar odbrane Velike Britanije na pitanje kada će trupe za **brzo** angažovanje napasti odgovorio: Kad neki konvoj Ujedinjenih nacija bude napadnut oni će napasti, ali da se njihov mandat ne može ispuniti, ako ih Srbi **silom** samo zaustave. Oni, dakle, treba samo da put prepriječe jednim tenkom - tada je bilo jasno odgovoreno da to nije povod za napad - i konvoj bi morao da se vrati. Moje dame i gospodo, to, dakle, **znači dozvolu za iznuravanje bosanskog stanovništva** koje i dalje bez posljedica srpska soldateska može mučiti, opsjedati i izgladnjavati. Značajna je stvar to što Karadžićevi Srbi mogu sprovesti takvu politiku i još zvanično odobrenu od Velike Britanije, te da **time** nikakvih posljedica od međunarodne zajednice na sebe ne mogu navući. **To je** otprilike tako, kao kad kod nekog masakra, gdje ljudi iz ideoloških razloga

jedni druge ubijaju, doduše pošaljemo policiju, ali samo tako i u takvoj snazi da sama ne dođe u opasnost. Koliko će ljudi u tim masakrima svaki dan izgubiti život ni u kom slučaju nije predmet razgovora. Dame i gospodo, to se više ne može nazvati mandatom ili zadatkom policije. Ali tako se u međunarodnoj zajednici otvoreno postupa i to pokazuje kako je ukupna mandatna situacija Ujedinjenih nacija postavljena na glavu. To je napokon bruka Organizacije Ujedinjenih nacija koja je sa tako mnogo žrtava ovdje angažovana na potpuno pogrešnom zadatku i time sopstvene principe naglavačke izvrnula. Čovjeka zapravo može samo biti stid što odgovorni državnici vode takvu politiku i vojnike dovode u takvu nemoguću situaciju.

Dame i gospodo, ko još tu može govoriti o "nepristrasnosti"? Ko u takvoj situaciji može reći i misliti da je naročito pametno ne opredijeliti se za neku stranu i stalno ostati "neutralan"? Pretpostavite kako bi se u vrijeme nacizma moglo reći: Čemu to? Poljaci su trebali sjesti sa nacistima i nisu trebali dizati toliku galamu. Ili, ko bi mogao pomisliti da bi u koncentracionim logorima moglo postojati razumijevanje između stražara i žrtava.

Znajući šta se sve tamo (u Bosni) dogodilo, ponekad se čudim sa kojom ravnodušnošću su pogođeni uvijek spremni pregovarati o miru sa onima koji su im sva ta zla nanijeli. Nevjerovatno je opterećenje prevazilaziti takve psihološke barijere. Intelektualci, želim da to ovdje kažem, sa kojima često nisam saglasan, u ovom pitanju su se zaista uveliko i sasvim srčano ponijeli. Iako ne u praksi, ali ipak na riječima. **Karl Paper** (Karl Paper), veliki filozof našeg poslijeratnog vremena, je pred svoju smrt, prije dvije godine rekao: "Svi Evropljani moraju zahtijevati od svojih odgovornih državnika trenutno djelovanje, da bi konačno učinili kraj višegodišnjem masovnom ubijanju nedužne djece, žena i ljudi u bivšoj Jugoslaviji. Višegodišnje trpljenje ovih ubistava i sramnih djela je dovelo do bezumnog porasta zločina. Moramo se angažovati, i to odmah". **Da je njegov savjet tada poslušan, sigurno bi više od sto hiljada ljudi bilo manje ubijeno.** Danas niko ne može reći: "Eto, sad je nekako krenuo mirovni proces i sad se svi možemo radovati". Oni koji su već pod zemljom, pod zemljom će zauvijek ostati, a oni koji danas hodaju obogaljeni, moraju za njih živjeti. To ne bi morali biti svi. **Mi, Evropa i svjetska zajednica za to nosimo veliki dio krivice!**

Zbog toga je nepristrasnost u pitanju ljudskih prava, u pitanju dostojanstva čovjeka u osnovi uzeto veliki zločin. Kao i prije, istinske vrijednosti nisu branjene iz kukavičluka, iz komoditeta, pravdalo se naročitom izrekom: "Ja sam neutralan, stojim iznad toga, iznad sam strana u sukobu koje se užasno dave". To su upravo oni koji su ipak opet očigledno zakazali, pošto je čitava jedna generacija pitala njihove roditelje: Kako se zapravo nacizam u Njemačkoj mogao tako proširiti? Kako su se mogli svi ovi zločini dogoditi? Ova pitanja danas niko više ne može postaviti starijoj generaciji. Jer, zapravo, to što se danas događa smjelo se je